

Gülümseyen Bir Bugün İçin Yeşil Politika

Editör: Durukan Dudu

GREEN EUROPEAN
FOUNDATION

GEF

GREEN EUROPEAN FOUNDATION

Avrupa Yeşil Vakfı (Green European Foundation - GEF), Avrupa ölçeğinde faaliyet gösteren politik bir kurumdur. Amacı, kıtanın geleceği için yapılan tartışmalara katkıda bulunmak ve yurttaşların karar alma süreçlerine dahil olmasını sağlamak olan GEF, Yeşil politikanın ve “Yeşil politika ötesinin” odak noktalarını ve yaklaşımlarını Avrupa politik sahnesinde gündem maddeleri haline getirmek için çaba gösterir. GEF yeni fikirleri destekler, sınır-aşırı politik eğitimler düzenler ve Avrupa ölçeğinde işbirliği ve deneyim alışverişi için bir platform görevi üstlenir.

Kitaptaki düşünceler yalnızca yazarlarına aittir. Kitaptaki görüşlerin Avrupa Parlamentosu’nun, GEF’in veya Yeşil Düşünce Derneği’nin görüşlerini yansıttığı ileri sürülemez.

Bu kitap, Yeşil Düşünce Derneği’nin desteğiyle GEF tarafından bastırılmıştır.

Bu proje Avrupa Parlamentosu tarafından finanse edilmiştir.

Türkiye, 2014.

Editör: Durukan Dudu

Dizgi: Güneş Akçay, Cihat Demirtaş

Kapak Tasarımı: Gökalp Ceylan

Bu kitaptaki çeviriler harici tüm içerik, Yeşil Düşünce Derneği ve Avrupa Yeşil Vakfı tarafından Creative Commons CC BY-NC-SA lisansı dahilinde yayınlanmıştır. Ticari çıkar gözetilmediği sürece, dileyen herkes kaynağını ve yazarını tam olarak ve açıkça belirtmek koşuluyla, kitabın içeriğini tam olarak veya kısmen paylaşabilir.

GREEN EUROPEAN
FOUNDATION

Yeşil Düşünce Derneği, 2008 yılında yeşil düşüncenin yaygınlaştırılması amacıyla İstanbul'da kuruldu. Yeşil politikanın temel alanları olan yeşil ekonomi, yeşil enerji politikaları, iklim değişikliği, çevre kirliliği, doğa koruma, sürdürülebilirlik, katılımcılık, demokrasi, barış, kadın ve LGBTİ konularında politika oluşturma, bilgi paylaşımı yapma, toplumsal farkındalık yaratma için yayınlar, araştırmalar, konferanslar ve eğitimler yoluyla çalışma yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Editörün Notu	6
Durukan Dudu	
Gıda Ve Kırsal Yaşam Politikaları	10
Yazar: Güneşin Aydemir	
Ekofeminizm	22
<i>“Başka Bir Dünyanın Mümkün Olduğunu Bildiğinizde...”</i>	
Yazar: Vesna Jusup	
Gerçek Demokrasi	34
Yazar: Serkan Köybaşı	
Adem-i Merkeziyet	50
<i>Bir Engeller ve Fırsatlar Değerlendirmesi</i>	
Yazar: Cengiz Aktar	
“Zor”un Örgütlenmesine Karşı	64
<i>-Antimilitarizm, Pasifizm, Savaş Karşıtı Hareket ve Vicdani Ret-</i>	
Yazar: İnan Mayıs Aru	
“Hocam Merhaba, Yine Kaldım Değil mi?”	76
<i>Okulların Ne Öğrettiği, Ne Öğretemediği Üzerine</i>	
Yazar: Sezai Ozan Zeybek	
Korsan Politikalar, İnternet ve Sansür	94
Yazar: Şevket Uyanık	

Yerel Yönetimler Ve Yerel Ekonomiler 108

Yazar: Ahmet Atıl Aşıcı

Talebin Çöküşü 116

Kahverengi Teknoloji Çağı'na Hoş Geldiniz!

Yazar: David Holmgren

Enerji Devriminin Faydaları: 150

Enerji Kooperatifleri

Community Power Projesi, Ed. Molly Walsh

Hiçbir Yere Varmayan Yavaş Ve Pahalı Bir 164

Avrupa'da Kaya Gazının Gelişimi

Friends of the Earth Europe, Fabian Flues ve Antoine Simon

Alışılmışın Dışında Ve Asılsız: 172

ABD'de Ucuz ve Bol Kaya Gazı Efsanesi

Friends of the Earth Europe, Fabian Flues ve Antoine Simon

Editörün Notu...

Durukan Dudu

Politikadan itinayla uzak tutulduk biz.

Cılkı çıkarılmış kelimelerin üzerinde tepinme riskini göze alarak yeniden anlatmak lazım: Hısım akrabasının liseye kadar "Derslerin nasıl?" semtinde dolanan sorularının, üniversiteden itibaren "Olaylara karışmıyorsun di' mi?" endişeleriyle taçlandığının şahitleriyiz. Düzenin en uysal ve sevgili ve otomatik evladına dönüşme serüveni olan şu hayatta, hiçbir şeyi zinhar değiştiremeyeceğimiz ısrarla ve defaatle vurgulandı, "N'aparsın, bu işler böyle..."lendi. Çok ısrarcı olup bir de az çok hitabet ışığı taşıyanlarımız ise, büyük partilerde gençlik kollarından kimbilir belki de bakanlığa kadar uzanabilecek politikacılıklıkların kariyerleri önerildi.

Şu soru aklımıza takıldı, durdu: Yarım asırdır biriken ve biriktirilen saçmalıkların fosilleşmiş tortularına ve onların her gün en az bir altın vuruş dozunda maruz kaldığımız "liderlerine" şaşmaz desteğimizi veya muhalefetimizi tekrar etmek midir politika, safi ve sahi?

Daha da temele indik hatta, utanmadan: Önümüze her an ve her konuda getirilen menülerden seçimler yapmak mıdır mesele, yok-

sa o menüleri her an ve yaşamın her alanında baştan mı yazmaktır, çizmektir, grafitilemektir?

Gezi, bu sorunun cevabını 7 cihana haykırışımızdı. Bugünümüzün ve yarınımızın sorumluluğunu üstlenme, harekete geçme anıydı. “O mu, bu mu?” diye dayatılan güya seçimlere gülümseyip, yaşamı yanı başımızda olduğunu (azıcık şaşırarak ve çokça sevinerek) idrak ediverdiklerimizle yeniden ve baştan kurgulama kararıydı.

Gezi, zamanın doğrusal bir çizgi olduğu yanılsamasından sıyrıldığımız, dünü ve bugünü ve yarını bereketli ve yaşam dolu bir kaosla harmanladığımız güçlü bir dışarı-sı-soğuk-olsa-da-yataktan-fırlayarak-çıkma haliydi.

Gün, yeni başladı.

Yaşam dolu bir müzik var çünkü dışarıda. Sayıları az da olsa birileri kalkmış, çayı demlemiş. En ciddi görünen konuşmalardan daha sahici ve derin bi’ geyik muhabbetinin kehkeh’leri, o gün yapılacakların planlarıyla beraber öyküleniyor. Türkü çığırın yanık seslilerin hüznüyle “Let the Sunshine In” diye haykıranların

tizleri, evreni baştan yaratıyor.

Tam da zamanı üstelik, şimdi: Ekolojik yıkımın “bi’ yerlerde ölen kutup ayıları” eşiğini aşıp burunlarımızın dibine dayandığı, tüm tasarımı tahakküm, ayrımcılık, kurban etme ve şiddet üzerine kurulu kalkınmacılığın gri anlamsızlığının gökkuşağının civıltısını ilelebet örtmeye son kararını verdiği, merkezi ve ulu ulus-devlet efsanelerinin tarihin “zamanında böyle de saçmalıklar yaşamışız işte” sandıklarına gömülmemek için öldürmekten ve zehirlemekten asla çekinmediği, yaşayan ölümler olmamız için tüm dikey kurumların seferber edildiği gecenin şafağındayız.

Yeşil, yani doğayla barışık, gerçek demokrasiyi iliklerine kadar benimsemiş, tahakkümün tedavülden kalktığı, toplumsal barışın yüzlerde güller açtırdığı bir bugün, hiç bu kadar mümkün ve elzem olmamıştı. Ve üstelik, çay demini almış!

Yeşil Politika, gülümsemeleri yarına bırakmamak için, gülümseyen bir bugün için bütüncül bir yol haritası sunuyor bizlere. “Bu da nereden çıktı şimdi?” demeyin, Yeşil Politika’yı oluşturan sizlersiniz, bizleriz. Olan bitenle derdi olan her birimiziz. Bugüne kadarki tüm hayallerimizin ve içten kahkahalarımızın insana güç veren çağıltısı, Yeşil Politika.

Ve Yeşil Politika’nın müziği, gülümseyen bir bugün için dışarı-sı-soğuk-olsa-da-yataktan-fırlayarak-çıkmaya çağırıyor hepimizi.

Bu kitap, Yeşil Düşünce Derneği’nin 2013’te başlattığı ve 2014’te ikincisini düzenlediği ücretsiz “Yeşil Politika Okulu”nun bir ara-çığıltısı. Vakfettikleri hayatları ve helal ettikleri emekleriyle Yeşil Politika Okulu’na katkı sunan eğitmenlerin, kolaylaştırıcılarının, gönüllülerin ve tüm katılımcıların emeklerine teşekkürü borç bilen bir çağışma bu.

Kitap, Yeşil Politika Okulu’nun gönüllü eğitmenlerinden bazılarının yanısıra, alanında hem teorik çalışmalar yürüten hem de aktivizm yapan bireylerin bu kitap için yazdıkları özgün makalelerinden oluşuyor. Türkiye’de yeni yeni konuşılmaya başlanan kaya gazı, yenilenebilir enerji kooperatifleri ve küçülme/yıkım sonrası gelecek senaryoları hakkında da Türkçe’ye ilk defa bu

kitap için çevrilmiş makaleler var.

“Gülümseyen Bir Bugün İçin Yeşil Politika”ya yazdıkları makaleler ve yaptıkları çevirilerle emek veren herkese, kapak çizimleriyle dizgisiyle katkı sağlayanlara, Yeşil Düşünce Derneği'nin tüm gönüllü ve çalışanlarına, ve kitabın masraflarını üstlenen Avrupa Yeşil Vakfı'na (Green European Foundation), elimden gelen teşekkürlerin en kocamanını, en içtenini sunuyorum.

Bu kitabın, Yeşil Politika'nın umut dolu ve emek-yoğun kahkahalarınızla hayat verdiğiniz tüm boyutlarını kapsadığını da zinhar iddia etmiyoruz. Bilakis, üzerinde konuşulacak, tartışılacak, muhabbet edilecek çok konu var daha.

Bu bir başlangıç olsun. Ya da, “Bu daha başlangıç.”

GIDA VE KIRSAL YAŞAM POLİTİKALARI

Yazar: Güneşin Aydemir ¹

Giriş

İnsan yeryüzü üzerinde en büyük etkiyi gıda ve ihtiyaç duyduğu diğer materyallerin üretimi için –örneğin yakıt ve tekstil- girdiği tarımsal faaliyetleri ile bırakır. Toprağın ve suyun kullanımı, tarımsal üretim teknikleri ve kullanılan girdiler nedeniyle oluşan kirlilik ve kalıntılar ile sürdürülemezliğin en vahşi örnekleri tarımsal alanda ortaya çıkmakta. Üstelik bu örnekler pek çok boyutta sürdürülemezlik gösteriyorlar: ekolojik, ekonomik, sosyolojik ve kültürel.

Tarımsal sistem kırsaldaki yaşam üzerindeki dinamikleri etkilemekte ve bunun sonucu olarak üretim–tüketim dengeleri toplamda yeryüzü kaynaklarının tükenmesi yönünde işlemektedir. Kırsaldaki insan toplulukları için üretime dayalı yaşam biçimleri döngüsel niteliğini kaybederek gittikçe doğal döngülerden uzaklaşmaktadır.

Bu makale genel bir çerçevede gıda ve kırsal yaşam politikalarını ele almayı hedeflemektedir.

Burada yazılacak olanlar çoğunlukla Anadolu / Türkiye perspektifinden birikmiş bir tecrübeye dayalı olmakla birlikte, ortaya konacak tablonun genel olarak bütün dünyada benzer eğilimler gösterdiğini de belirtmemiz gerekir.

1- Bu yazı, Yeşil Düşünceler Derneği'nin "Yeşil Politika Okulu" kapsamında Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği'nden Güneşin Aydemir ve Durukan Dudu'nun verdiği Kırsal Yaşam Politikaları ders notlarının, Güneşin Aydemir tarafından bu kitap için derlenmiş halidir.

Sorun

1- Demografik dağılım ve hareket

Modern toplumun oluşma sürecindeki en temel tarihsel olgu olan yeşil devrim, sentetik tarımsal kimyasalların, makina ve buna bağlı olarak fosil yakıt kullanımının hakim olduğu yoğun girdili bir tarımsal sisteme geçişi hızlandırmıştır.

Bu süreçte, kentlerdeki modern yaşamın sosyal ve kültürel içeriği ve konforu, kırsal toplumların ilkel ve geri kaldığı algısını yerleştirmiştir.

Üretimin verimliliği, gittikçe daha az emek yoğun ve az sayıda çiftçi ile birim alandan alınan ürünün miktarı ile ölçülür hale gelmiş, tarımın bir bütün olarak doğaya maliyeti üretim maliyeti içinde ele alınmaz hale gelmiştir. Bununla birlikte üretimde ve ürünlerin uzak mesafeler katederek tüketicilere ulaşması sırasında gittikçe daha çok kullanılan fosil yakıtın miktarı ise maliyet hesaplarına yansıyan temel bileşen halini almıştır.

Resme bir bütün olarak baktığımızda doğadan destek ve ilham alınarak yapılan, kendine yeterli, kendini yenileyen ve döngüsel bir üretim-tüketim sisteminden; doğal kaynakların ve çiftçinin emeğinin hesap edilmediği, ürünlerin üretim noktasından uzak mesafelere tedarik edildiği, kapitalin hareketliliğinin esas alındığı doğrusal bir üretim-tüketim sistemine geçtiğimizi görürüz.

Bu durumun en önemli sonuçlarından biri kırsal nüfusun kendine yeterliliğinin mümkün olmadığı ve bir anlamda tüketici haline geldiği bir yaşam biçimi modelidir. Halihazırda çoğunlukla şehirlerde tüketim davranışı ile yaşamını sürdüren insan nüfusuna her geçen gün katılan ve üretimden vazgeçen kırsal nüfus ile, gittikçe azalan üretici nüfusu içinde daha sağlıklı gıda, daha çok tahrip edilen doğa ve adaletsiz bir toplumsal yapı oluşur.

Bu toplumsal yapıda, gittikçe artan tüketim ihtiyacını ve uzun tedarik zincirleri içindeki kayıpları karşılayacak verimliliği yüksek tarımsal üretim sistemleri desteklenir. Bu üretim sistemleri ise daha az insan, daha çok girdi esasına dayanmak durumundadır doğaları gereği.

2- Üretim ve Tüketim Zincirleri

Bir önceki bölümde bahsi geçen nedenlere dayalı olarak üretim ve tüketim döngüsünün sürdürülebilirliğinin kırıldığını, doğayı temel alan ve doğal sınırlarda yapılan tarımsal üretime dayalı, kendine yeterli insan topluluğu düzeninin tahrip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu durumun yarattığı sonuçları sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde değerlendirecek olursak aşağıdaki saptalamalara ulaşmamız zor olmayacaktır:

- Küçük üretici ve üretim sistemlerinin çökmesi: Verimliliğin artırılması ve artan maliyetler nedeniyle küçük üreticilerin pazarda rekabet gücünü kaybetmesi sonucunda toplumun doğayı koruyan ve sağlıklı ürün üreten kesimi için yaşam kırsalda sürdürülemez hale gelmekte.
- Geleneksel bilginin yok oluşu: Bu sistemler doğanın mekanizması ve döngüselliğine dayalı olarak kendine yeterlilik ve sürdürülebilirlik ile ilgili pek çok ipucu ve çözüm içermektedir. Bu sistemlerin devamlılığı, iklim değişikliği başta olmak üzere pek çok küresel ekolojik ve sosyolojik strese dayanıklılık sağlamakta. Geleneksel sistemler, insanın doğayı yok etmeden üretimine, yaşamının temel ihtiyaçlarını karşılayabileceğine ve hatta oldukça bolluk içinde yaşayabileceğine dair bilgi ve teknolojiyi içermektedir. Bu bilgi ve teknolojinin üretimi insanın kırsaldaki varlığı ve deneme-yanılma mekanizmasının her daim çalışmasıyla mümkün.
- Enerji girdisi yoğun olan sistemlerin genişlemesi ve yaygınlaşması: Üretim ve ürün tedarik sistemi gittikçe daha çok fosil yakıtı bağımlı hale gelmekte, oluşan sorunlar enerji yoğun çözümler ile giderilmekte.
- Gıdanın ekolojik ayak izi artıyor: Artarak kullanılan enerji, doğal kaynak ve alanların daha çok tarımsal faaliyetler için kullanımı nedeniyle başta gıda olmak üzere meta üretimimizin temeli olan tarımsal faaliyetlerin ekolojik ayak izi, yani doğa üzerindeki geri dönüşsüz etkisi gün geçtikçe büyümekte.

3- Gıda meselesi

İnsanın ihtiyaç duyduğu gıdanın günümüzdeki yaygın üretim biçimi ne yazık ki insanı doyurmaktan çok uzaktır. FAO'nun 2013 Eylül'ünde hazır-

layıp servis ettiği raporda verilen rakamlara göre dünyada her gece 870 milyon insan yatağa aç giriyor.

Bu çerçevede konvansiyonel üretim biçiminin zaafiyetlerini sıralayalım ve yine çeşitli kaynaklardan rakamları verelim:

- Üretim döngüsü tohumdan hasada çiftlik dışına, fosil yakıtta ve paraya bağımlı hale gelmiştir.
- Tarımsal girdiler, mevzuat hükümlerinin ve özelleşmiş üretim girişimleri, laboratuvarlar, kimya endüstrisinin üretim tekeli altındadır.
- Yoğun girdili ve kimyasala dayalı tarım biçimleri neticesinde üretilen ham gıdalar insan sağlığına zarar veren kalıntılar içermektedir. Buna ek olarak mamül ürünler uzun mesafeye dayanıklı ve raf ömrü uzun olması amacıyla sentetik katkı maddeleri ile işlenmektedir.
- Et ve süt üretimi için kurulan çiftlikler, yem üretimi amaçlı daha fazla bitkisel üretim alanlarına ihtiyaç duymakta ve doğal kaynakların aşırı kullanımına neden olmaktadır. 50 kg lık hayvansal proteinin üretimi için ekim yapılan alanda 5000 kg havuç, 3000 kg kiraz üretilebilmektedir.
- Üretim sistemimiz çok yıllıklardan ziyade toprağı çok daha fazla yoran tek yıllık üretime dayalıdır.
- Monokültüre, tek tip ve hibrit tohumla dayalı üretim ile elde edilen gıdaların besleyicilik değerlerinde ciddi azalmalar tespit edilmiştir. Dünyada tarımsal genetik çeşitliliğin % 75'i yok oldu. ABD'de lahanaya çeşitlerinin %95'i, mısır çeşitlerinin %91'i, bezelye çeşitlerinin %94'ü, domates çeşitlerinin %81'i kayboldu. 60 yıl öncesine kadar Türkiye topraklarında sadece yerli buğday tohumları ekiliyordu. Bugünse topraklarımızda ekilen buğdayın en iyimser verilere göre sadece yüzde 5'i yerli tohum. ABD'de 1950-99 yılları arasındaki 50 yılda 43 sebze ve meyvenin besin değerlerinde düşüş belirlendi. Protein, kalsiyum, fosfor, demir, riboflavin ve askorbik asit düzeylerinde düşmeler görüldü. Askorbik asit (C vitamini) oranı ıspanakta %52, soğanda %28 düştü. Demir oranındaki düşüşler soğanda %56, ıspanakta %10. Bunun en önemli nedenlerinden biri yerli/atalık çeşitlerin terk edilmesi.

- Pazar dinamikleri, üreticiden tüketiciye ulaşım kurallarını belirlemek ve pazar her geçen gün büyük işletmelerin hakimiyetine geçmektedir.
- Böylesi bir gıda sisteminde üretilen gıdanın büyük kısmı doğrudan çöpe gitmekte ve atık dağları oluşturmaktadır. Her sene 1.3 milyar ton gıda, üretimden tüketime kadar olan zincir içerisinde bir şekilde israf olmakta. Çöpe giden gıdalardan yıl boyunca yayılan sera gazları 3.3 milyar ton CO2. Bu israfın %54'ü tarladan işleme tesislerine kadarki süreçte, kötü hasat yöntemleri ya da depolama sorunları nedeniyle yaşanırken, %46'lık kısım gıda işleme tesislerinde, ürünlerin satış noktalarına ya da tüketiciye taşınması sırasında ve son olarak tüketicilerin elinde gerçekleşiyor. İsraf edilen 1.3 milyar ton, ekili tarım arazilerinin %28'inde yapılan tarım faaliyetlerinin boşa gitmesi anlamına geliyor. Yıl boyu israf edilen gıdaları yetiştirmek, işlemek ve ulaştırmak için harcanan su, Avrupa'nın en uzun nehri olan Volga'nın yıllık su akışına eşit, yani 250 km3. Bu kadar su tüm dünyanın mesken su ihtiyacını karşılayacak boyutta.

4- Karar verme mekanizmaları, iletişim ve etkileşim

Yukarıda çerçevesi ortaya konan gıda üretim biçiminin kuralları uluslararası pazarın dinamikleri ile yönlendirilen ve düzenleme altına alınan kurallarla işlemektedir. Tohumdan hasada üretim teknikleri, pazarlama koşulları ve pazar fiyatları devlet teşvikleri ile yönlendirilir ve pazardaki örüntü bu şekilde belirlenir.

Kararları devlet alır, piyasayı devlet yönetir, gıda açığını devlet hesaplar, tüccarın ve çiftçinin payına devlet karar verir, mevzuatı devlet hazırlar. Gıda sistemimizin temel motiflerini bu mekanizma oluşturur. Mekanizmanın dinamiği büyük oranda uluslararası eğilimlerle, orta ölçekte ulusal eğilimlerle şekillenir. Yerel dinamiklerin bu işleyişte payı ihmal edilebilecek derecede küçüktür.

Mevcut düzende gıda üretimi döngüsüne katılan tarafların arasındaki etkileşim ve iletişim yataydan daha çok dikey ve tek taraflıdır. Bu ilişki ağlarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- Uluslararası – Ulusal – Bölgesel – Yerel birimler

- Karar vericiler ve Politika yapıcılar – Biliminsanları – Şirketler
- Küçük üreticiler – Aracılar - Tüketiciler
- STK'lar ve sosyal yapılanmalar

Çözüm: Paradigma Değişimi

Buraya kadar ortaya konan olumsuz ve umutsuz tablonun bir çözümü var mı? Aslında belki de şunu sormak daha doğru olabilir: umutlu alternatiflerimiz neler olabilir?

Umutlu alternatifler dünyasına giriş kapılarını sizlere göstermeden önce düşünce alemimizde çalışmamız gereken konular ve bürünmemiz gereken halle ilgili olarak bazı maddeler sıralayacağız:

1- “Kırsala Geri dönüş” değil, “Kırsalda İleri Gidiş”

Kentlerdeki vahşi yaşam düzeni içerisinde çıkış yolu bulmaya çalışan ve ekolojik kaygılar taşıyan pek çok insan kırsalda bir yaşam kurmak üzere adımlar atıyor, hazırlıklar yapıyor veya böyle bir niyet içinde. Bu durum tüketim kültürünün kontrol panelini elinde tutanlar tarafından kırsala göç, geçmişte kalmış, sözde “ilkel” bir yaşama dönüş, bir geriye gidiş olarak algılanıyor ve böyle algılanması da isteniyor. Oysa bu aslında insanın tükettiğinden fazlasını geri vermesi, sorumlu kullanımın yanısıra onarım eylemi içinde aktif rol almasını ve şimdinin gerçek ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir hizmet olarak algılandığında toplumsal ve kültürel olarak bir ileri gidiş şeklinde de yorumlanabilir.

2- Yeni anlayışla kırsal yaşamın yeniden canlanması ve köylerin dönüşümü

İnsan sistemlerinin doğadan ilham alınarak yeniden tasarlanması için geliştirilen permakültür, bütüncül mera/arazi yönetimi, beşikten beşiğe yönetim sistemleri gibi yöntemlerin kullanılması ile geleneksel çiftçilerin de parçası olabileceği yenilikçi ve sürdürülebilir – ekolojik bir kırsal toplum tanımlanabilir. Bugün hala devam eden ancak türlü zorluklarla yaşamaya çalışan kırsal nüfusun yaklaşım açısından yeniliklere, yerinde üretilen yeni çözümlere ihtiyaç duyduğu en açık gerçeklerden biri. Birbiriyle dayanışan küçük birliklerin bulunduğu bölgesel birlikler ile halen büyük oranda kırsal nüfusu olan Anadolu’da umutlu pek çok örnek filizleniyor.

3- Yeni kırsalın kentle kurduğu bağlar yoluyla kentlerin dönüşümü

Her ne kadar pek çok kişi kentlerdeki yaşamdan bunalmış ve en kısa sürede kırsala geçişi istese veya gidecek bir köyü bulursa dahi, daha uzun bir süre bu geçiş sağlanamayacak gibi görünüyor. Şehirler pek çok insana iş, aş, konfor ve kültürel pek çok konuda sonsuz imkanlar sunmaya devam edecek. Şehirlerin beslenmesi konusunda da yakın kırsalla olan ilişkilerin yeniden ekolojik bakış açısıyla kurgulanması ve bu yönde gerçekleşecek sivil yapılanmalar ile şehir insanının kırsala desteği, üretime katılması söz konusudur ve mümkündür. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gittikçe artan sayıda kent-kır ilişkisine dayalı üretim/tüketim, daha da doğrusu tüketim toplulukları kurulmakta.

4- Karar Verme ve İletişim

Üretim sürecinden uzaklaşmış, üretimin ne kadar zahmetli, maliyetli ve çoğu kez de garantisi olmayan, yüksek riskli bir süreç olduğu hakkında hiçbir fikri olmayan tüketici, üretici ile doğrudan bağ kurarak üretim sürecine müdahil olur ve kendi kararlarını kendisi vermeye başlar. Günümüzde kararlar, alandan, yerelin gerçeğinden kopuk olarak veriliyor. Öyle ki komşumuzun ürettiği domates uzun bir yolculuk yaparak, çeşitli tedarik zincirlerinden geçiyor ve salça olarak yakınıımızdaki süpermarkete geliyor. Ve bu döngüde biz sadece pasif bir tüketiciyiz. Bu döngünün kırılması için üretici ile doğrudan bağlantıya geçmemiz gerekir. Onun yaptıklarını yerinde görmemiz, derdini dinlememiz, daha da ötesi derdine ortak olmamız gerekir. Böylece kendi gıdamızın üretimi için sorumluluk ve bilgi sahibi olmakla kalmayız, üretim sürecini doğrudan etkileyerek yeni paradigmanın oluşumu içinde aktif rol alırız.

Kendine yeterli bir topluluk yaratmak isteyen ve bu yolda deneyim biriktiren topluluklar arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımı için yüz yüze iletişim ortamlarının oluşması ve bu ortamların açık kaynaklara dönüşmesi, söz konusu dönüşümün gerçekleşmesine yönelik atılacak adımlar içinde son derece büyük öneme sahip.

Kaynaklar ve Ağ

Bu makalede bahsedilen konularla ilgili hayata geçirilen çalışmaların başlıklarını vermenin bu makaleyi okuyup bu yönde adım atmak isteyenler için ilham verebileceğini düşündüm.

1- Tohum çalışmaları

Kendi kendini çoğaltabilen, yerel koşullara uyum sağlamış yerli tohum çeşitlerinin (başka adlarıyla, atalık – evladiyelik tohumlar, ebem-dedem çeşidi, köylü çeşidi) tesbiti, korunması, üretimi ve paylaşımı için çalışan grupların sayısı gittikçe artıyor.

2- Üretim ve Hasat Paylaşımı

a. Ekolojik (Organik) Ürünler:

Ekolojik (organik) tarım yöntemleriyle üretilmiş olduğu seritifikalanan ürünlerin satıldığı %100 Ekolojik Pazarlar İstanbul'da Buğday Derneği tarafından koordine ediliyor. Yine İstanbul'da Yeryüzü Derneği tarafından koordine edilen organik pazarlar da var. Pek çok büyük süpermarkette ekolojik ürünlerin satıldığı bazı raflar ayrılmış durumda. Bu tür ürünlerin satıldığı küçük dükkanlar var olsa da ülkemizde sadece ekolojik ürünlerin satıldığı marketler henüz mevcut değil.

b. Topluluk Destekli Tarım Ve Katılımcı Gıda Toplulukları:

Belli bir nitelikte gıda arayan tüketiciler ile bu niteliğe uygun üretim yapan üreticiler arasında kurulan doğrudan, güvene dayalı, aracsız üretim- tüketim ilişkisi. Bu topluluklar çeşitli şekillerde örgütlenebiliyor. Bazı durumlarda üreticiler biraraya gelerek ürünlerine alıcı arıyorlar, bazı durumlarda ise tüketiciler birleşip üretici arıyorlar. Burada önemli olan ürünün ve üretimin bir topluluk tarafından denetlenmesidir.

c. Kent Tarımı Ve Balkon Bahçeleri:

Kentlerde kendine yeterlilik etkinliği çerçevesinde kendi gıdasını üretmek isteyenlerin şehir ekosistemi içindeki toprak parçalarında, ortak

alanlarda (parklar, okul bahçeleri, site bahçeleri gibi), hatta balkonlarda yapabilecekleri üretimden ciddi miktarda gıda üretkenler vardır. New York kendinde çatılarda arıcılık bile yapılmakta ve pek çok dar gelirli insan gıdasını kendisi üretebilmektedir.

3- Kırsalda niyetli topluluklar

Ekolojik sürdürülebilirlik, doğru ve onurlu yaşam, inançsal öncelikler gibi sebeplerle belli bir niyet çerçevesinde bir araya gelen insanların oluşturdukları topluluklar, kapsamlarına kendilerinden sonraki kuşakları da alacak şekilde planladıkları yaşam birimleri kurmaktadır. Ekoköyler olarak bilinen bu kavramın dünyada pek çok pratik örneği bulunmaktadır. Ekoköy deneyimi dünya çapında 30 yılı aşkın bir deneyim biriktirmeyi başarabilmiştir. Hindistan'dan Güney Amerika'ya kadar her kıtada pek çok ekoköy girişimi başlamakta, süregelmekte ve ekolojik bir toplumu deneyimlemektedir. Bu topluluklar ayrıca çeşitli ağ yapıları kurarak deneyimlerini paylaşacak ortamları da kendileri yaratmaktadır.

Ülkemizde de bu niyetle kırsala geçiş yapan, yapacak olan irili ufaklı pek çok grup 80'i yıllardan bu yana ortaya çıkmıştır. EKOYER, ülkemizde kırsaldaki niyetli toplulukların oluşturduğu bir ağdır.

4- Geçiş kentleri, Sakin Şehirler ve diğerleri

Özellikle iklim değişikliğine dönük olarak sürdürülebilirliği hedefleyen ve dönüşümü zamana yayan geçiş kentleri (transition towns) kavramı, yerel değerleri (mimari, mutfak öğeleri, yöresel bayramlar gibi) ön plana çıkaran ve korumayı hedefleyen sakin şehir (cittaslow) uygulamaları da ekolojik bir dönüşümün belli ölçeklerde hayata geçirilmesi açısından önemlidir. Her bir modelde yerleşimde yaşayan insanlara, düşük enerji girdili, sağlıklı ve doğa dostu gıda temininin yakın bir çevreden karşılanması konusunda temel hedefler bulunmaktadır.

5- Örgütlenme ve Ağ

Bu makalenin konularını bir bütün olarak ele aldığımızda yapılacak işleri hayata geçirmek için gereken iş gücü ve çalışma biçimi için sivil bir

yapılanma gerekmektedir. Burada insanlar kendi işlerini kendileri görmek üzere bir araya gelir ve kararlar alarak uygularlar.

Günümüzün sorunlarına çözüm üretimi için gereken ortamın tanımı şöyle yapılabilir: Çeşitlilik haklarına dayalı, hiyerarşisiz ve her biri kendi içinde özgün olan toplulukların bir ağ yapısı içinde birbirleriyle iletişim ve dayanışma halinde bulunmaları.

Sonuç

Gıda ile olan ilişkimiz, yere düşen ekmek kırıntısını telaşla alarak, öpüp alnımıza götürdüğümüz bir algıdan, bu makalede bahsi geçen umursamaz ve körleşmiş bir zarar-zıyan algısına dönüşmüştür. Ne mutlu ki bu gidişatı hissederek olumlu örnekler ortaya koymaya çalışan ve bu uğurda örgütlenen insanların sayısı gittikçe artıyor.

Paradigma değişimi, sadece gıdanın üretimi konusundaki düzenin değişmesi ile değil yaşam biçiminin, yaşama dair zihniyetin topyekün ve kritik sayıda insanda hemen hemen aynı anda değişmesi ile olacak şüphesiz. İnsanın günlük yaşamını düzenleyen her türlü sistemin bir arada ve etkileşimli olarak dönüşmesi ile...

Dönüşümün yolu; üretim-tüketim-paylaşım ilişkilerimizin niteliğinden, karar alma mekanizmalarının yataylaşmasından, bilginin serbest dolaşımının sağlanmasından ve açık iletişimden geçiyor. Dönüşüm, sağlık sisteminin, eğitim sisteminin, ekonomik sistemin de değişmesi demek. Bunlar olmaksızın değişim/dönüşüm mümkün değil zaten.

Bunlara ek olarak, ya da bunlara paralel olarak kavramlarımızı da yeniden gözden geçirmemiz gerekli. Örneğin sıklıkla kullandığımız verimlilik, temel ihtiyaç, sürdürülebilirlik, kendine yeterlilik kavramlarımızı yeniden tanımlamamız gerekli. Bazı kavramları yenileriyle değiştirmemiz gerekiyor, örneğin "tüketim" yerine "kullanım" kelimesi gibi.

Eskiye dair algımızı yeni koşullara cevap verecek şekilde yeniden ele almalıyız. Anadolu kültürünün temel taşı olan ve aslında uzun bir süredir, belki de bir, bir buçuk kuşaktır unuttuğumuz, algılarımızda köhne bir kenara ittiğimiz bereket, rızık, kısmet, niyet, şükür gibi kavramların

günlük ihtiyaçlarımızın tanımlanmasında yeniden ele alınmasını çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Kendine yeterli konusu şimdiki yeni düzende birbirleriyle etkileşen ve dayanışan topluluklar, kent grupları ile kırsal gruplar arasındaki dayanışma sayesinde olacak. Kapalı toplulukların yaşama şansı yok artık.

Geleceğin insan topluluklarının sadece kendi geleceğini değil, yeryüzünde yaşayan ve hatta yaşama ihtimali bulunan her varlıkla, gönünel kadar görünmeyenle de bağ kuran insanlardan oluşacağını düşünüyorum. Bu insanların imkanları olduğu halde sırf başka varlıkların haklarına saygı duydukları için gönüllü olarak pek çok nimetten vazgeçerek yaşamlarını sadeleştireceklerine inancım tam.

Ve elbette son söz olarak düşünceleri yaşama geçirmenin, yani doğru dan kolları sıvarayak işe girişmenin, elleri çamura bulayarak bir tohum filizlendirmenin, toprak koruma teorilerinden çok daha büyük bir etkisi olduğunu belirtmemize sanırım gerek yok.

EKOFEMİNİZM – BAŞKA BİR DÜNYANIN MÜMKÜN OLDUĞUNU BİLDİĞİNİZDE...¹

Yazar: Vesna Jusup
Çeviri: Efe Gezer

Erkek bir arkadaşım bir seferinde, Yeşil bir feminist olarak inanıp arkasında durduğum tüm şeylerin gerçekleşebileceği hayali bir gezegeni, bir kadın dünyasının pratikte nasıl olacağını tanımlamamı istemişti. Her zamanki gibi başladım; dayanışma, eşitlik, metaların yeniden dağıtımı, sorumlu ve Erkek bir arkadaşım bir seferinde, Yeşil bir feminist olarak inanıp arkasında durduğum tüm şeylerin gerçekleşebileceği hayali bir gezegeni, bir kadın dünyasının pratikte nasıl olacağını tanımlamamı istemişti. Her zamanki gibi başladım; dayanışma, eşitlik, metaların yeniden dağıtımı, sorumlu ve sürdürülebilir yaşam vs. Soru öylece havada duruyordu ve yüksek sesle sormak zorundaydım: Dayanışma kadınlara özgü bir şey mi? Hayır, değil. Eşitlik kadınlara özgü bir şey mi? Hayır, değil. Metaların yeniden dağıtımı kadınlara özgü bir şey mi? Hayır, değil. Sadece kadınlar mı sorumlu ve sürdürülebilir olarak yaşar? Hayır... Bütün kadınlar o şekilde yaşamıyor. Peki öyleyse, bütün bunlar benim fikirlerimi nasıl kanıtlar? Kanıtlamıyor... O yüzden daha ileri gitmeli ve fikirlerimi kanıtlamalıydım, fikrimi kanıtlamaktan öte kadınlar için dünyayı değiştirebilecek yeni savlar ve uygulamalar bulmalıydım.. Hayır hayır, safi kadınlar için değil, insanlık için... Yok yok, insanlık için değil... Dünya için!

1- Vesna Jusup, Doğu Avrupa, Balkanlar ve Kafkaslar Genç Yeşilleri'nin ulus-aşırı yapılanması olan GDNeç'nin eski yönetim kurulu üyesi ve bugün itibarıyla Genel Sekreteri'dir. Yazı, bu kitap için özel olarak kaleme alınmıştır.

Dünya algısını yeniden tanımlamaya karar verdiğinizde, insan kafası karışık biçimde bir fikirler, değerler, eylemler, etkiler ve teoriler denizinde yüzüyor, veya hayal kırıklığına uğrayıp pes ediyor. Ama ben kolay pes eden biri değilim, o yüzden bu denizde yüzmekten imtina etmedim... Bir eğitimci olarak okudum, aktivist olarak sokaklara çıktım, yurttaş olarak uğraştım, arkadaş olarak tartıştım ve komşu olarak sosyalleştim.

Kitaplarım, arkadaşlarım ve komşularım ile fark ettim ki konu nasıl bir kadın dünyası isteyeceğim değil, konu nasıl bir dünyada yaşamak isteyeceğimdi. Kendi kimliğiniz üzerinden yaptığınız değerlendirmelerde çok sıradan genellemelere veya gereksiz tanımlamalara kapılmak riski mevcuttur

Yine de farkına vardım ki önceden sözü edilen tüm rol tanımlamaları kültürel olarak inşa edilmişlerdir ve bu rollerin aslında hiç var olmadığı bir gezegenin bir parçasıdır. Öyleyse bunların üzerinden kendi ideal dünyamı tanımlayabilir miyim? Hayır, çünkü insanlığı dışlamış olurum o vakit. Sonra aklımdan bir soru, bir düşünce geçti: "Bu dünyada sadece insanlık mı yaşıyor?" Hayır. (Ne kadar kısa ve basit bir cevap, di' mi!?) Bu zihni keşfimin ne kadar da demode olduğu ve bu basit farkındalığa bile erişmemin bir süreç gerektirdiği gerçeği beni utandırdı.

İlk heyecan geçti, fikirler daha açık ve net hale gelmeye başladı. Doğaya, hayvanlara, insanlara ve bunların etkileşimlerine duyarlı sorunları teşhis edebilecek ve gelecek için stratejiler sunabilecek bir teori oluşturma peşindeydim. Bir önceki cümleyi Google'ladım ve ekolojik, çevreci, hayvan hakları odaklı bir çok hareketle karşılaştım. Şimdi beni yanlış anlamayın; bunların hepsinin gerçekten arkasında duruyorum ama yine de içimden bir ses tüm bu hareketlerin çözümün sadece bir kısmını sunduklarını söylüyordu. Sonra ekofeminizm dikkatimi çekti, hem adında (hem de googledaki kısa tanımında) birçok görüşe atıfta bulunan, üstüne üstlük potansiyelini bütünsel bir yaklaşıma yönelten bir hareket.

"Merhaba, Benim Adım Ekofeminizm"

İlk adım tamamlanmış gibi gözüküyordu. İhtiyacımı karşılıyor gibi görünen bir teori bulmuştum. Şimdi ne olacak? Birçok soru sorup da yal-

nızca birine cevap bulduğunuzda mesele diğer tüm soruların cevapsız kalması değil; cevabını bulduğunuz soruların yeni sorular doğurması!- Ben de tüm soruların bir listesini yaptım ve macerama başladım.

Çevreci Feministler mi, Feminist Ekolojistler mi?

Ekofeminizmin kaynağı, Fransız feminist Francoise d'Eaubonne'a dayanıyor. D'Eaubonne 1974'te yayınlanan radikal feminizmle ilgili kitabı "Feminizm ya da Ölüm"de (Le féminisme ou la mort) ekofeminizmin temelini, "kadına karşı şiddetten bahsetmek ve bunu erkek egemenliğiyle ilişkilendirmek" olarak tanımlıyor. Bu tezden yola çıkıp aynı düşüncüyü takip edersek, ekofeminizmin özünde, kadının ve doğanın, erkekler tarafından ve erkek egemen toplum/ataerkillik nedeniyle nesneleştirilmesine karşı olduğunu söyleyebiliriz.

Ekofeminizm devrimci bir teori değildi. İkinci dalga feminizm akımının başlarında yükselmişti ve eylemsel olarak daha radikaldi. Feminist gelişmenin bu şekilde tanımlanması da tartışılabilir (burada konumuz değil gerçi) fakat 70'lerin, tüm Avrupa ülkelerinin kadınların politik haklarını tanıdığı yıllar olduğunu görüyoruz (en son İsviçre 1971'de kadınların oy verme hakkını tanımıştı). Daha önce İkinci Dünya Savaşı ve onun yarattığı yıkım, yeni bir dünya yaratmak için toplumu oluşturan her bireye ihtiyaç duyulduğunu ve yurttaşlık haklarının gerekliliğini göstermişti. O yüzden bu "radikalleşme"yi kadın gruplarının teröristlere dönüşme olarak değil, kadınların kamusal hayatta daha fazla görünür olması, toplumsal eşitlik adına kadınları destekleyen daha kararlı talepler ve teklifler sunması olarak okumak gerekir.

Çalkantılı bir dönem olan 70'ler aynı zamanda çevreci hareketlerin gelişimini de zirveye ulaştırmıştı. Tabi ki 70'lerin kendisi yüzünden değil; enerji, büyüme ve gelişme için yeni kaynaklar gerektiren ekonomik genişleme süreci nedeniyle olmuştu bu. Bunların en sağlamlarından biri olan nükleer karşıtı hareketti; ki bu hareketin hedefleri, ekolojik, sosyal ve ekonomik sorunsallarla barışın tesisine dair meseleleri kapsayan zengin bir muhteviyata sahipti.

Sonuç olarak, 70'ler ekofeminizmin kurulması ve gelişmesi için verimli

bir zamandı. Terimin kendisi ekoloji ve feminizmden oluşuyor olsa bile ikisiyle de tam olarak bağlantılı değil, daha çok açıklamaya, yapı bozumuna uğratmaya ve aralarındaki ilişkileri yeniden inşa etmeye çalışıyor. Ekofeminizmin çevre konuları üzerine de eğilen daha feminist bir tavır mı yoksa toplumsal cinsiyet konularına da duyarlı çevreci ve ekolojik bir tavır mı olduğunu tartışmak anlamsız. Açık ve çığır açıcı tanımlamaların ve sağlam teorik tartışmaların gözardı edilemez yararları var. Fakat konu ekofeminizme geldiğinde kendimizi riske atıp onu test etmemiz, denememiz, yaşamamız ve sonra da onu istediğimiz şekilde tanımlamamız gerekiyor. Ekofeminizm bunu sadece yapabilmemizi sağlamıyor, görünen o ki, bizden talep ettiği de bu zaten.

Erkeklerin Erkek Dünyasıyla Ne İlgisi Var?

Birçok tarihsel örneğin bize öğrettiği gibi suçlayacak birini aramak, değiştirecek birini aramak kadar faydalı olmayacaktır. O yüzden ekofeminizm, Dünya'nın tüm problemleri için erkekleri suçlayan teorilerin bir yenisi olarak anlaşılmalı, tüm canlılar için küresel bir dayanışma kurmaya gerçek bir tutkuyla adanmak olarak görülmelidir. Bunlar güçlü sözler, eyvallah, fakat bunun yaşadığımız gerçeklikle bağlantısı nedir?

Ekofeminizmin hedef aldığı ve yıkılmasına uğraştığı iki konu tanımlayabiliriz. Birincisi iktidar yapıları/dikey hiyerarşi ve diğeri de çoklu ikilikler.

Francoise d'Eaubonne'nin ilkelerinden anlayabileceğimiz gibi ekofeminizmin savaşmaya çalıştığı şey erkekler değil, ataerkil yapının kendisidir. Ekofeminizmin meydan okuduğu şey bireyler değil, toplumsal sistemler/yapılar ve hükmetme kalıplarıdır. Ve sadece insanlar arasındaki hükmetme ilişkilerinden bahsetmemektedir, doğayı ve hayvanları da denkleme dâhil etmektedir. Dolayısıyla ekofeminist dünya, evrimin kazananını aramamaktadır; işbirliği talep etmektedir. Rekabetçiliği ve en güçlünün kazandığı "orman kanununu", temelinde adaletsiz ve özünde gereksiz olan insanlık dışı savaşı dışlar. Ekofeminizmin gözünde Orman Kanunu, çeşitliliğin, farklılıkların ortak yaşamının ve dayanışma gerekliliğinin içine gömülü olduğu prensipler, daimi akış ve değişim ile

Doğanın Kanunu'yla yer değiştirir. Nihai bir sonuç veya son kazanan yoktur.

Böyle tartışmalarda genellikle insan doğasının rekabetçi, hep daha fazlasına, daha iyisine ve daha benzersizine uzanan bir tarafı olduğu iddiasını duyarız. Bu iddianın birkaç boyutuyla ilgili problemim var. İlk olarak bunun böyle olduğuna inanmıyorum, bunun sosyal kalıtım yoluyla, çocuklarımıza hiç düşünmeden taklit etmelerini öğrettiğimiz davranış kalıplarının sonucu olduğunu düşünüyorum. İnsanın doğası onun ihtiyaçları tarafından tanımlanır, o yüzden sormamız gereken asıl soru insan ihtiyaçlarının neler olduğu değil, bu ihtiyaçları neyin tanımladığıdır. Bana öyle geliyor ki bugünün dünyasında, ihtiyaçlarımızın öncelikle tüketime dayalı hayat tarzlarımız tarafından belirlendiği fikrine katılmayacak pek fazla insan yoktur. Birçok ekofeminist teorilerini inşa ederlerken ihtiyaçlarımızın (burada adını bile anmayacağım) bir ekonomik model tarafından belirlendiğini bir varsayım olarak değil, kabul edilmiş bir gerçek olarak değerlendirir. Ekonomi hakkında bilgi sahibi olmasak bile bugün sahip olduğumuz ekonomik gelişme modelinin kendisini nasıl iktidar kalıpları üzerine inşa ettiği ve çıktılarıyla bu iktidar kalıplarını nasıl sürdürdüğü ve güçlendirdiği hakkında birçok örnek bulabiliriz. Eğer hala ekonominin iktidarla ne alakası olduğuna dair kanıt istiyorsanız George W. Bush'un, savaşın ABD ekonomisi için iyi olduğunu söylediği konuşmasını kendinize hatırlatabilirsiniz. Ve acı olan gerçek, söylediklerinin doğru olmasıdır.

"İkilik" meselesine gelirse, mantık aynı yukarıdaki gibi. Dünyayı biz ve "diğerleri" olarak ikiye ayırırsak, bu gruplar sahip oldukları/olabilecekleri üzerinden tanımlanmış olurlar. Ve "biz" daha iyi, normal, haklı, düzgün ve sahici olan olur. Bu her şeyi tek bir kimlikte birleştirme tutkusu olarak görülmemelidir. Tam tersine, ekofeminizm tüm kimliklere meydan vermek ve haklarını teslim etmek için savaşıyor. Dolayısıyla ekofeminizm cinsiyetçilik, ırkçılık, homofobi ve kimlik üzerinden şekillenen her türlü ayırmacılığa karşı çıkıyor.

Ekofeminizm teorisinin derinlerine indikçe, ikilik konusunda daha ruhani ve sembolik bir yaklaşım bulabiliyoruz.

Ekofeminizmin Yaşam ve Ölüme Bakışı

Burada ekofeminizmin yerleşik tanımlarından birini kullanarak onun; ataerkil yapı ve tek amacı metaları ele geçirme, stoklama, kârı geliştirme olan kapitalist ekonomik model ile bunların doğrudan sonuçları olan ırkçılık, cinsiyetçilik ve diğer tüm sosyal eşitsizliklerle, öteki ve doğa üzerinde tahakküm kurma arasındaki ilişkiye vurgu yapan bir teori (ve/veya hareket) olduğunu söyleyebiliriz.

Bazı ekofeminist yazar ve düşünürler, arkeoloji biliminin yardımıyla 20.000 yıl öncesine kadar giderek tarih öncesi insan topluluklarını da bu bağlamda incelemeye çalışırlar. Bu konuyu başka bir zamana bırakabiliriz, fakat tüm bu araştırmaların ortak bazı kavramlarına odaklanalım.

Mülkiyet: Herhangi bir mala sahip olmak bugün hiç sorgulamadığımız bir mesele, farklı bir açıdan bakmadığımız bir konu. Ben buna sahibim, sen ona, vs. Hatta buna insan hakkı diyoruz ve bazı politik görüşler bunu doğal kanunların/insan ihtiyaçlarının en üst sırasına koyuyor. Kimse sahip olma hakkının özünü sorgulamıyor (neredeyse kimse, diyelim hadi...) fakat ekofeminizm bir hayata sahip olmaya ısrarla karşı çıkıyor.

Özel mülkle ilgili bir başka "sorun" da onun miras yoluyla iletilmek zorunda olması. Benim malım genelde "oğullarıma"/(kızlarıma) –ikincisinin neden parantez içinde olduğunu biliyorsunuz- miras kalır ve "oğullarım"/(kızlarım) "karım" tarafından dünyaya getirilmiştir. Bu kavramlar açık şekilde bize iktidar/hükmetme çizgisinin nasıl metalarından kadınlara uyarlandığını ve toplumsal olarak açıklanıp kendini haklı çıkardığını göstermektedir.

Hayat garantisi: Son yıllarda ortaya çıkan en endişe verici problemlerden biri GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) meselesiydi. Niyetleri iyi olmuş olsa da bilim insanları Pandora'nın kutusunu, yakın zamanda ve belki de hiçbir zaman kapanamayacak şekilde açtılar. Genleri nasıl değiştirebileceğimizi, bilgisayar ve kimyasallar kullandığımız laboratuvarlarda hayatı yaratmayı ve ehilleştirmeyi öğrendik. Bitkilerin içindeki hayatı programlamayı ve doğurganlıklarını engellemeyi öğren-

dik. Çiftçileri çok uluslu şirketlere nasıl bağımlı kılabileceğimizi öğrendik. Uaafferin sana insanlık, iyi iş becerdin!

En renkli örneklerden birine bakacak olursak Terminatör genine bakabiliriz. Bu küçük genetik müdahalede, bitkilere tohum üreterek doğal yoldan çoğalmalarını engelleyen bir gen veriliyor. Böylelikle çiftçilerin kendiliğinden ürün yaratmaları engellenerek her sene yeni tohumlar almak zorunda kalmaları sağlanıyor. Buna başka bir açıdan, bio-çeşitlilik açısından bakarsak, bu teknoloji doğanın kendi kendine gelişimini engelliyor.

Ölüm: Ekofeminizmden konuşup onun ölüm üzerine düşüncelerinden bahsetmemek olmaz. Korkutucu olmaya başladığını düşünüyorsanız, ekofeminizm tam da bu yüzden ölüm hakkında konuşmamızı istiyor. Ölüm, hayatın doğal bir parçası, onu bu şekilde kabullenmek gerekiyor. Bir şeylere sahip olduğumuzda onların ölmesini istemiyoruz, çünkü onlar bizim ve öldüklerinde biz onları kaybetmiş oluyoruz.

“Meta kaybı → Para kaybı → Güç kaybı”

Ekofeminizmin İnsan-Merkezcilik ve Eko-Merkezciliğe Bakışı

Ekofeminizm, ruhaniliği ve masallardan tanıdığımız Tabiat Ana, Doğa güçleri, pozitif enerji, hayat döngüsü gibi sihrisel kavramları birçok yazar ve düşünür aracılığıyla yeniden düzenliyor. Sanırım üzerinde yaşadığımız dünyanın ne olduğunu, sağlıklı bir gezegende mutluluk içinde bir yaşamın neden sadece mitlerde ve efsanelerde olduğunu kendimize sormamız gerekiyor. Bazı hareketler ve teorisyenler bu kavramları pratiğe dökmek için ilk adımları atıyorlar. Öncü hareket 2008’de Ekvador’da gerçekleşti ve Anayasa değiştirilip, Doğa meşru ve korunan bir kavram olarak tanındı. Bolivya 2012’de bir adım öteye geçip insan ve doğanın haklarını eşit konuma getiren Tabiat Ana Kanunu’nu çıkardı.

Halk bilimini, efsaneleri, edebiyatı, yazılı-sözlü kaynakları ve eğitim dokümanlarını takip ettiğimizde doğanın kutsal konumunu yitirip, daha faydacı şekilde ele alınan bir kavram haline nasıl geldiğini görebiliyo-

ruz. Bu kutsallığın, her şeyin bilim tarafından açıklanması ve korkutucu olmaktan çıkması sayesinde olduğunu idrak edebiliyoruz. Faydacı tutumun da, korkmayı bırakıp doğayı nasıl evcilleştirebileceğimizi ve kullanabileceğimizi düşünmeye başladıktan sonra gelen bir sonraki aşama olduğunu idrak edebiliyoruz. Sonrasında da din gerçek hayattan ve onun üretiminden/yeniden üretiminden ayrılmaya başladı.

Yanlış anlamayın, ekofeminizm dinin medeni hayata dönüşünü savunmuyor. Yine de bu iki kavramı ayırmanın ve aralarına sınır koymanın, hayatın ve varoluş biçimlerinin kutsallığını yitirmesine sebep olduğunu söylüyor. Ve böylelikle de onların insanın gelişiminin amaçları için kullanılacak araçlar olarak anlaşılmasının önü açılıyor. Bu noktada ekofeminizm günümüz dinlerini de, yaratılış mucizesini yalnızca insanlıkla sınırlaması nedeniyle insanlığın hizmetinde, sadece diğerlerine oranla daha az kanıtla sahip bir başka bilimsel teoriye dönüştükleri için eleştiriyor.

Ekofeminizmi eleştirenler, tavuklara oy hakkı verilmesi gibi espriler yapmaktan hoşlanıyorlar. Bu, kendi yarattığımız modern hayat kafesinden dışarıya bir adım atıp, kendi değer yargılarımızı, davranış kalıplarımızı ve toplumsal olarak onaylanmış tepkilerimizi uygulamadan düşünmenin ne kadar zor olduğunu gösteriyor. Bu konudan bahsetmek için iki örnek verebiliriz:

Evcil hayvanlar: Hayvanların evcilleştirilmesine, tarihsel olarak belli nedenler ve yöntemlerle çok uzun zaman önce başlanmış. Evcil hayvan bakmak bugün kimsenin sorgulamadığı ve herkesin artılarını-eksilerini değerlendirip, “artılar fazlaysa alırım” şeklinde yaklaştığı bir konu. Dillerin çoğunda bile kullanılan dil bilgisi kuralları sahiplenme üzerine kurulu (dilbilimcilerin, dili oluşturan kalıpların iktidar ve güç kalıplarıyla paralelliğine dair bulguları çok ilginç). Bir hayvan aldığımızda ona iyi bakıyoruz, ama onu yıkamak, giydirmek, traş etmek ve tüylerini boyamak, dışarıda yürütmek ve beslemek aslında sahibin kendisine yönelik ihtiyaçları gibi. Ayrıca tedirgin olduklarında, dışarıya çıkmak için havladıklarında vs. onlara kızıyoruz. Kimse tüm hayvanlar sokaklarda başıboş bırakılmı demiyor. Ama insanlar hayvanlara sadece bakmıyorlar, onlara sahip oluyorlar.

Besin zinciri: Hayatın kutsallığını tartışırken yiyecek konusuna girmemek neredeyse imkânsız. Hayat çok kutsal ne yiyeceğiz, diğer hayvanlar hayvanları ve bitkileri yiyorken biz niye yemeyelim? Eğer buna benzer bir tartışmaya girerseniz iki seçeneğiniz var. Arkanızı dönüp gidin ve kendinizi bu dertten kurtarın ya da “zulümsüz beslenme diyeti” gibi kişisel bir örnek verin. Kimse besin zincirinin varlığını yadsıyamaz. Vejetaryen/vegan/fruitaryan hareketler mevcut et endüstrisinin maksimum kâr-minimum yatırım yönelimiyle uyguladığı şiddete karşı çıkıyorlar. Bu konuya karşı kişisel adanmışlığınız, beslenme rejiminizi belirleyecektir. Daha önce bahsettiğim GDO konusuna da bağlayacak olursak, bütün çevreci hareketler yüksek farkındalığın ve bilinçli tercihin arkasında durmaktadır.

Burada boş zaman aktiviteleri, moda ve spor gibi konunun başka boyutlarına da değinmek gerekiyor. Birçok hareket, avcılığı (açık nedenlerden ötürü) ve hayvanat bahçelerini eleştiriyor. Özellikle eko-deri ve yapay kürkün icadından sonra tüm tezleri çürüten deri ve kürk modası da ağır şekilde eleştiriliyor. Aynı zamanda golf da çok geniş alanlar ve sulama için çok fazla su gerektirdiği için, ek olarak kilometrelerce alandaki ekosistemi olumsuz etkilediği için eleştiriliyor.

Ekofeminizmin Politikası ve Politikanın Ekofeminizmi

İddiasını kanıtlayan ve ruhani ve ideolojik değerlerini pratiğe geçiren ekofeminizm, ezilmişlerin veya ağaç kucaklayanların toplumsal tepkiselliğinden çok daha fazlasına dönüştü.

Daha ileri gitmeden ekofeminizmin pratikte çok şey borçlu olduğu iki müthiş kadından bahsetmemiz gerekiyor. Hindistan’da kadınları hızla büyüyen Chipco hareketine yöneltip, GDO şirketleri ve holdinglere karşı kaybetmekte oldukları yarıştta çiftçilere adalet sağlayan Vandana Shiva. Shiva, dünya çapında yerel hareketleri destekleyen ve motive eden bir lidere dönüştü. Teorik çalışması, yerel geçmişleri ve mevcut toplumsal ilişkileri göz ardı ederek tüm dünyaya kendi modern modelini empoze eden Kuzey’in eleştirisine dayanıyor. Shiva, kötü/yanlış gelişme (mal-

development, ed.) kavramından bahsediyor, batının gelişme modelinin dünya çapında uygulanmasının bir şeyleri değiştirdiğini fakat bunu yanlış yönde yaptığını söylüyor. Empoze edilen bu modelin iki dayanağının ekonomik gelişme ve modern bilim olduğunu ve bunların, daha küçük toplumların hayat tarzlarını aslında hiç ihtiyaç duymayacakları şekilde ve karşı konulamaz bir ivmeyle değiştirdiğini iddia ediyor. Shiva ayrıca maddi yoksulluğun kültürel yoksullukla karıştırıldığını söylüyor ve gerçekten işe yarar malların üretiminin artmasının ihtiyaçların daha iyi karşılanmasını sağlayacağını belirtiyor. Shiva, bu teori çerçevesinde, küçük ölçekli çiftçilerin ve toplulukların bağımsızlığını ve destek araçlarıyla kontrol edilen bir pazar sayesinde “iyi” bir yaşam sürmelerinin sağlanmasını talep ediyor. Within this theory Shiva advocates for autonomy of small farmers and controlled market on subsidiary level, giving chances for dissent living to small farmers and communities in India.

Benzer şekilde Kenya'nın doktora derecesine ve Nobel Barış Ödülü'ne sahip ilk kadını Wangari Maathai'ye de çok şey borçluyuz. Maathai Kenya'da Yeşil kuşak hareketini başlatarak endüstriyel ormansızlaştırmayı ve sebep olunan çevre yıkımını durdurmayı başardı. Maathai aynı zamanda bazı ırkçılık konularını da gündeme getiriyor, Uluslararası yardım programlarının avrupa-merkezciliğine sahip gelişim yardım programlarının, Afrika kültürünün kendi ürettiği teorilerin ve eKofeminizmin bile kendi içinde çözme yi başaramadığı ırkçılık konularını açıklığa kavuşturuyor.

İki kadın, kadınların iki küçük hareketi... Dünya en azından iki günlüğüne kurtuldu ve daha önemlisi gençlerin, eğitimsiz ve uzak görünenlerin yarattığı toplumsal hareketlere bakışımızı ve güvenimizi değiştirdi. Kadınların, kendi hakları ve etraflındakilerin hakları için seslerini çıkartmalarının “beklenmedik bir mucize” olmadığına dair küresel algının değişmesine katkıda bulundu. Bu çevreci hareketlerin yalnızca çevreyi değil demokrasiyi de geliştirdiğini, karar verme mekanizmalarındaki zayıflıkları vurgulayarak yargı ve hukuk sistemlerindeki çarpıklıkları ve medya manipülasyonunu gün ışığına çıkardığını aklımızdan çıkarmamalıyız. Bir kadın dünyasına uyandığımızda ne göreceğimizi kişisel örneklerle sergilediler. Bugün, politikada kadınların rolünün geniş çapta tartışılan bir konu olduğunu görüyoruz, sadece bunun sonuçlarını göremiyoruz henüz.

Konu politikaya geldiğinde birçok kişi ekofeminizmin kadınlara da fazla kızgın olduğunu söylüyor. Daha basit ifade edecek olursak (belki fazla basitleştirmeye kaçacak ama): Hem ekofeminizm hem de feminizm daha fazla kadının politikaya karışmasını savunuyor olsa da, ekofeminizm kadınların politik tercihlerine ve programlarına daha fazla ilgi gösteriyor. Bazıları ekofeministlerin, kadın politikacıları, annelik hislerine, zayıf ve etraflarındaki doğayı korumaya yönelik “doğal” içgüdülerine fazla kapıldıkları için aşağıladıklarını söylüyor. Bunlar kadın politikacıların seçilme ve yüksek pozisyonlara yükselme için savaşmaları gereken kalıplar. Ekofeminizm bu konuda kadınların oyunu “doğru” oynamayı öğrenmelerini değil, onun kurallarını değiştirmeyi öğrenmeleri gerektiğini söylüyor.

Ekofeminizmin politika konusundaki ilginç bir başka tespiti, sivil toplum aktivistlerinin toplumsal cinsiyetiyle ilgili. Az önce bahsettiğimiz aynı politik oyunun bir parçası olarak, sivil toplum, topluluğun bakımını üstlenen bir sektör olarak görülüyor (Kırmızı Haç, farklı çevreci gruplar, vs.). Dolayısıyla üyeleri daha çok kadınlardan oluşuyor. Bazı istatistikler Avrupa’da STK üyelerinin %60’ını kadınların oluşturduğunu, buna rağmen organizasyonların yönetici pozisyonlarının %66’ını erkeklerin doldurduğunu gösteriyor.

Ekofeminizmin Kadınlara Bakışı

Bu paragrafı ekofeminizmin, kadınların toplumun ve onun süreçlerinin dışında yer alan kadınların acılarına bir tür duygusal/ruhani sadakatle bağlılığı olarak, çok dar anlamda tanımlanması alışkanlığını yapıbozuma uğratmak için sona sakladım.. Erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü sıradan bir suçlama değil tarihsel bir gerçektir. Bütün erkeklerin kadın düşmanı olmadığı bir gerçek ama tüm erkekler ataerkil yapının kazanımlarından yararlanıyor. Burada, Yeşil hareketin (eko)feminizm üzerindeki en büyük avantajı, “S.tir” kelimesinin kullanılmaya devam edilmesi sayesinde erkek çocuklara, adamlara ve farkında olarak ya da olmayarak ataerkil yapının avantajlarından yararlanan bireylere ulaşma potansiyelinin daha yüksek olması.

Ekofeminizm hakkındaki bir yazıyı, onun kadın kimliği anlayışında farklılaşan akımlarını incelemekten bitirmek olmaz. Toplumsal cinsiyetle ilgili herhangi bir argüman geliştirirken veya tartışma yaparken cinsiyeti, toplumsal cinsiyetten ayırmamız gerekiyor. “Kadın doğulmaz, olunur” diyen

Simone de Beauvoir'dan alıntı yaptığımızda görürüz ki kadın sosyal olarak inşa edilen bir yapıdır; ona mazlum, hizmet eden, taşıyıcı rolleri biçilmiştir. Kadını ancak toplum ve kuralları tarafından şekillendirilmiş bir şey olarak anlayabiliriz.

Ekofeminizmin, kadınları farklı özellikleriyle değerlendirerek kadın anlayışını tanımlayan iki ana akımı var. Ruhani ekofeminizm olarak adlandırılan akım, kadının ruhani gücüne ve yeteneklerine vurgu yapar. Doğum yapan, adet döngüsü veya süt salgılama özellikleri nedeniyle doğayla daha yakından ilişkili kadın imgesiyle çatışmayan bir anlayış. Hatta teori bu nitelikleri özellikle vurgulayarak, kadınların bu özellikleriyle eşitlikçi ve dayanışmacı bir dünya yaratılmasına katkıda bulunabileceğine güvenilmesini talep eder. Diğer tarafta materyalist ekofeminizm anlayışı ise kadına, aynı erkeğe olduğu gibi insanlık açısından bakma yöneliminde olup, onun toplumsal rolünü ve mazlum pozisyonunu yapı-bozumuna uğratmayı hedefler. Materyalist ekofeministlere göre kapitalizmin temel çatışması sermaye ve işçi ilişkisinde değil, üretim ve yeniden-üretim ilişkisindedir. Değer verilen ve ekonomik olarak tanınan erkek emeği, kadının görünmez ev içi emeğinden ayrılmıştır. Ataerkil kapitalizmin en derin çelişkinin bu olduğu düşünülmektedir çünkü kadının yeniden-üretici emeği doğal kalırken erkeğin üretici emeği doğadan ayrılmıştır.

Sonuç ya da...

Tüm sonuçların ortak sıkıntısı, o sonuca vardığımızda bunun artık yeni başlangıçlara ve eylemlere geçmeniz gerektiği anlamına gelmesidir. Yalnızca erkek/kadın ikiliğine dayanmadan tüm ekofeminizm konusunun üstünde geçmeyi başardık o yüzden bunu sonuna kadar devam ettirelim. Son sözüm, uğruna savaştığımız ikilik, yarın koyu tenli/açık tenli, ya da kısa boylu/uzun boylu ikiliği olabilir. O yüzden enerjimizi saklayalım ve tüm ikilik söylemleriyle, baskılarla, güç ve iktidar elde etme amaçlı sınırlamalarla, toplumsal hiyerarşilerle savaşalım.

Haydi hayat için, sorumlu bir özgürlük için, tüm canlılarla ve canlılar için, dayanışma için mücadele edelim. Var mısın?

GERÇEK DEMOKRASİ

Yazar: Serkan Köybaşı

Doğada her şey bir denge üzerine kuruludur. Canlı veya cansız her şey birbiriyle bağlıdır ve birbirine muhtaçtır. Elbette ki bu dengenin bozulduğu anlar olmuştur ancak yeni bir denge yine kurulmuştur. Günümüzde yaşanan ekolojik kriz, insanın bu dengeyi bozmakta olmasıyla yakından ilgilidir. İnsanlar bugün üretimleriyle, tüketimleriyle, yaşam tarzlarıyla ve yönetim biçimleriyle doğaya aykırı, ekolojik dengeyi bozan ve dünyayı bir çöküşe sürükleyen bir faaliyet içerisinde. Bu çöküşten kurtulabilmemiz için yıkıcı her bir unsurun ayrı ayrı ele alınması ve dengenin yeniden sağlanması adına baştan üretilmesi gerekiyor.

Doğadaki her şey nasıl birbirine muhtaçsa, bugünkü ekolojik krizi doğuran nedenler de birbirlerine o şekilde bağlı. Ekolojik kriz devletlerin büyüme ve kalkınmacı politikalarından besleniyor. Devletin bu hali ise, 1789 Fransız Devrimi'ni "sahiplenen" burjuva sınıfının bir sonucu. Burjuva sınıfı kapitalist üretim sisteminden, kapitalist üretim ve tüketim ise ihtiyaç fazlasının bir "ihtiyaca" dönüştürülmesinden, yani lüksten alıyor kaynağını. İhtiyaç fazlasının üretildiği ve tüketildiği ilk an ise, muhtemelen, doğadan koptuğumuz ve ona yabancılaştığımız ana denk geliyor.

Doğadaki dengeyi yeniden sağlamak istiyorsak, krizin kaynaklarını kurutmamız gerekiyor. Bu kaynakların en önemlilerinden biri, yukarıda sayılan burjuva devleti ve ona bağlı yönetim biçimi. Kapitalist üretim ve tüketim ile temsili sistem üzerine kurulu bu devlet Fransız Devrimi'nin

bir ürünü. Oysa muhtemelen, 18. yüzyılın başında, Toplum Sözleşmesi'ni kaleme alırken Jean-Jacques Rousseau'nun kafasındaki hedef bu değildi.

Temsilî demokrasi yanılması

Devlet ve yönetim biçimleri konusu çok eski tarihlerden başlatılarak incelenebilir. Ancak eğer kısa yoldan gitmek gerekiyorsa Fransız Devrimi'nin hemen öncesinden başlamak da aydınlatıcı olacaktır. 1700'lerin başında Fransa'da monarşik bir yönetim bulunmaktaydı. Kralın mutlak egemenliğinde ağızdan çıkan kanun, söylediği söz emir ve verdiği karar tek çözümdü. Dolayısıyla ülkenin başındaki tek bir kişi hem yasama, hem yürütme ve hem de yargıydı. Rousseau, aydınlanmanın etkisiyle öne çıkan "birey" in kendi kararlarını kendi alabileceği bir sistem inşa etmeye çalıştı. Toplum Sözleşmesi'nde egemenliğin, yani en üstün kural koyma iradesinin kralda değil de halkta olduğunu iddia ederken aslında bireylerin kaderlerini kendi ellerine alabilmesi için bir zemin yaratıyordu. Egemenliğin o sırada ülkede yaşayan herkese eşit şekilde paylaştırıldığını ifade ederken Antik Yunan'dan demokrasi düşüncesini ödünç alıyordu. Rousseau'ya göre herkes egemenliğin eşit bir parçasına sahipti ve kamuya ilişkin kararları toplanıp oy vermek suretiyle alacaklardı. Ortaya çıkan evet veya hayır kararı egemenin iradesi olarak kabul edilecek ve ondan daha üstün bir irade olamayacağı için sorgulanmadan kabul edilip uygulanacaktı. Günümüz penceresinden baktığımızda çoğunluk diktatörlüğüne neden olacağı için haklı olarak eleştirebileceğimiz bu düşünce, o zamanın şartlarında egemenliğin tek kişinin iki dudağının arasından çalınması ve halka teslim edilmesi demektir.

Ancak Rousseau'nun önemli bir sorunu vardı. Demokrasi kavramını ödünç aldığı Antik Yunan'da yönetim birimi şehir devletiydi ve örneğin yaklaşık 300 bin kişinin yaşadığı Atina'da kadınları, köleleri ve metekleri çıkarttığınızda özgür vatandaşların sayısı 20-30 bin civarındaydı. Bunlardan da yaklaşık 6000 civarında vatandaş Halk Meclisi toplantılarına katılıyordu. Dolayısıyla bir araya gelip, tartışıp karar verebilecek bir sayıya sahiplerdi. Ancak Fransız Devrimi'nin öncesinde artık modern devletler ortaya çıkmıştı ve egemenliği parçalayıp verdiğimiz insanların sayısı milyonlarla ifade ediliyordu. Bunların bir araya gelerek tartışması

ve belli bir konuda oy vermesi mümkün değildi. Bu nedenle Rousseau düşüncesine, emredici vekaletle bağlı, bir başka deyişle, onu seçenlerin sözünden çıkamayacak memurların toplandığı bir meclis ekledi. Burada memur kelimesi “temsilci” kelimesinin yerine bilerek kullandı. Seçilecek kişilerin kendi iradesi olmayacak, yalnızca onu seçenlerin yerelde yaptığı oylamanın sonucunu iletmekle görevlendirilecekti. Aksi yönde oy vermesi halinde derhal görevinden alınacaktı.

Bu düşüncelerle harlanan devrim alevi tam kralı ve iktidarını yutacak devreye rahip Emmanuel Sieyès girdi. Biraz kralın yetkilerini korumak, biraz da dirsek temasında olduğu burjuva sınıfının çıkarlarını gözetmek adına kısa ancak etkili bir broşür yazdı. “3. Durum Nedir?” adını verdiği kısacık eseri Rousseau’nun açtığı yolda üretilmiş bir alternatif gibi dursa da aslında Toplum Sözleşmesi’nin etkisini ters yüz eden bir içeriğe sahipti. Sieyès de egemenliğin tek başına kralda olmadığını söylemesine karşın bu iradenin sahibi olarak halkı değil milleti işaret ediyordu. Aradaki farkın önemsiz olduğu sanılmasın. Halk yaşayan gerçek insanlardan oluşurken millet bir soyutlamadır. Bugün yaşayan insanların yanında ölmüş ataları ve henüz doğmamış gelecek nesilleri de kapsar. Bunun sonucu olarak, eğer egemenlik millete aitse bu irade yalnızca yaşayan halkın oylarıyla ortaya konamaz. Çünkü sıradan halk ölüp giden büyüklerin ve doğmamış bebeklerin iradesini ortaya koyabilecek kabilliyyette değildir. Peki kim bu iradeyi ortaya koyabilir? Sieyès’e göre, sadece “millete hizmet etmiş olanlar.” Kim millete hizmet etmiştir? “Vergi verenler.” Kim vergi verir? Toprak sahipleri ve ticaretle uğraşanlar, yani aristokratlar ve burjuvalar. Ancak onlar “egemenin iradesini” ortaya koymak için seçilebilirler ve bir kez seçildikten sonra artık kendi özgür iradeleriyle istedikleri kararı alabilirler. Böylece Devrim’i birlikte yapan güçlerden biri olan burjuva sınıfı, Devrim’in ardından halkın elini sıkımsı ve onu evine yollamış ama kendisi “yönetici sınıf” kolтуğuna oturmuştur.

Bu gelişmenin sonucunda ne Atina demokrasisinde, ne de Rousseau’nun teorisinde olmayan bir yönetici sınıf oluştu. Temsilcilerden oluşan bu sınıf, halk tarafından bir kez seçildikten sonra artık özgürce ve dilediği şekilde halkın geri kalanını yönetebilecekti. Bir başka deyişle vatandaşlar

kendi kararlarını almaktan alıkonuldu. Halkın karar alma mekanizmalarında etkili olabilmesi seçimler ve temsilciler aracılığıyla engellendi.

Buna karşın, günümüzde bize demokrasi olarak sunulanın ne olduğuna baktığımızdaysa karşımıza çok ilginç bir cevap çıkmakta: Seçimler ve parlamento! Çok açık ki bu aslında bir kandırmacadan ibaret. Demokrasinin önündeki en büyük iki engel bize demokrasi diye yutturulmaya çalışılmakta. Ve şu ana kadar da bunda başarılı olundu. Her dört sene de bir “demokrasi işlesin” diye sandık başına giden biz değil miyiz? Bu yalana yıllardan beri kanmadık mı? Oysa demokrasi özgür vatandaşlardan oluşur. Ve Rousseau’nun ifade ettiği üzere “temsilcilerin olduğu hiçbir yerde vatandaşlar özgür olamaz!” Çünkü temsilcilerin olduğu yerde kendilerini yönetme özgürlükleri temsilciler tarafından çalınmış demektir. Vatandaşlar sadece “yönetilen” olabilir. Ancak yöneticisi olan bir kişinin gerçek anlamda özgür olduğunu söyleyebilir miyiz?

Günümüz “modern demokrasilerinde” vatandaşların yönetsel anlamda özgür olmadığı kesin. Ancak özgürlük demokrasinin temeli çünkü Atina demokrasisi, yani gerçek demokrasi özgürlük ve eşitlik üzerine kuruluydu. Vatandaşların özgür ve eşit olmadığı bir ortamda demokrasinin yeşermesi mümkün değil. Dolayısıyla yapmamız gereken bugün bize demokrasi olarak sunulan sandığa dayalı seçim sistemleriyle yetinmeyi bırakıp yönetim biçimimizi olabildiğince gerçek demokrasiye yaklaştırmak.

Bu, aynı zamanda, Yeşil hareketin 1970’lerdeki çıkış noktası olan “katılımcı siyaset” anlayışının da bir gereği. Daha sonra ekolojik krizin nedenlerini ortadan kaldırmayı da ajandasına ekleyen Yeşil hareketin çıkış noktası vatandaşların karar alma mekanizmalarına katılmasını sağlamaktı. Bunda, doğadaki çoğulculuğun ve hiyerarşinin değil, yatay düzenlenekisi elbette büyük. Zamanla ekolojik krizin etkilerinin bilimsel olarak ispatlanmasıyla birlikte Yeşil hareketin öne çıkan politikası ekoloji mücadelesi olduysa da gerçek demokrasi mücadelesi her zaman temel politikalardan biri oldu. Bunun başlıca sebeplerinden biri, ekolojik krizin çözüme kavuşturulmasının yine gerçek demokrasiyle mümkün olabileceği gerçeği.

Bugün sorunumuz bir ekolojik krizin olup olmadığı veya siyasal sistemimizin gerçek anlamda demokratik olup olmadığı değil. Çünkü bunlar artık cevapları alınmış sorular: Ekolojik bir kriz var ve siyasal sistemimiz de gerçek anlamda bir demokrasi değil. Bugün sormamız gereken soru “ekolojik krizi de ortadan kaldırmayı sağlayacak bir gerçek demokrasi nasıl inşa edebiliriz?” olmalı.

Gerçek Demokrasiyi İnşa Etmek

Sieyès’in kurduğu düzeni “modern devletlerde demokrasinin mümkün olabilmesi için tek yöntem” olarak savunanlar Atina demokrasisinin veya onun bir yansıması olarak ortaya çıktığını kabul ettiğimiz Rousseau’cu halk egemenliği düzeninin, yönetim ölçeğinin aşırı derecede büyümesi nedeniyle yürümeceğini iddia ediyor. Gerçekten de yukarıda ifade ettiğimiz üzere Antik Yunan’daki Atina site devletinin nüfusunu günümüz modern devletleriyle karşılaştırdığımızda –Lüksemburg gibi 1-2 istisna dışında- ortada oldukça önemli bir fark olduğu açık. Üstüne üstlük kadınlara oy hakkının verilerek genel oy ilkesine geçilmesi, metekler veya köleler gibi toplumsal katmanların ortadan kalkması da oy verenlerin sayısını 2-3 kat artırdı.

Bunun yanında ülkelerin toprak büyüklüğü de Atina’yla kıyaslanamaz boyutlara ulaştı. Atina, çevresindeki dağlar sayesinde dışarıdan soyutlanarak ve belli bir nüfusu hiçbir zaman aşmayarak demokrasisini kurmuştu. Oysa bugün Rusya, Çin, ABD, Brezilya veya Kanada gibi uçsuz bucaksız topraklara sahip modern devletlerden bahsediyoruz. Türkiye gibi görece küçük bir ülkede bile bugün mantıklı bir kimse kararların doğrudan halk tarafından alınabilmesi için her gün Ankara’da toplanılması gerektiğini savunamaz. Her ne kadar ulaşım imkanları artmış olsa da haftanın 3-4 günü işleri bırakarak yollara düşüp milyonlarca insanla bir araya gelip, o kalabalık içinde sesimizi duyurup kararlara katılmamızın beklenmesi, gerçekçi olmanın ötesinde uçuk bir fikir.

Zaten Rousseau da fark etmişti gerçek demokrasinin bu boyuttaki ülkelerde ve toplumlarda mümkün olmadığını. O yüzden Toplum Sözleşmesi’nde ifade ettiği düşüncesini daha sonra yazmış olduğu Polonya

Hükümeti Üzerine Düşünceler eserinde güncellemiştir. İstemeden de olsa, halkın kendi arasında bazı memurlar belirlemesini ve emredici ve kaletle bağlanacak bu memurların toplanacağı bir meclis kurulmasını önermiştir. Ancak bunlara bakarak “o halde gerçek demokrasi, yalnızca Atina’nın ve bazı Yunan site-devletlerinin tarihî süreç içerisinde bazı şartların bir araya gelmesiyle oluşturduğu istisnâî bir yönetim biçimiydi ve orada kaldı” demek mi gerekir? Gerçekten de demokrasinin günümüze temelindeki özgürlük ve eşitlik düşüncesiyle birlikte aktarılması mümkün değil mi? Gerçek demokrasinin artık mümkün olmadığını ve elimizdekiyle yetinmemiz gerektiğini kabul edip bir kenara mı çekilmeliyiz? Karar alma süreçlerine katılmadığımız bu düzeni sineye çekip yine de buna “halkın iktidarı” mı demeliyiz?

Hayır. Yeşil politika, modern zamanların getirdiği tüm yeniliklere rağmen gerçek demokrasiye yine de çok yaklaşılabileceğini iddia eder. Nasil? Hem ülke içinde hem de küresel ölçekte özgürlüğü ve eşitliği ortadan kaldıran hiyerarşik düzenleri yıkararak.

a. Merkezî yönetimin dağıtılması

1789 Fransız Devrimi’yle birlikte yeşeren milliyetçilik düşüncesine bağlı olarak oluşan ulus-devlet kavramı merkezî yönetimleri zorunlu kıldı. Bunun temel nedeni insanların, çoğu zaman homojen olmayan, bir başka deyişle çok farklı etnik ve dinsel kimliklere sahip kesimlerin Sieyès’in düşüncesi doğrultusunda bir “millet” yaratılması adına, kimlikleriyle değil, devletle olan ilişkileri üzerinden tanımlanması ve “vatandaşa” dönüştürülmesi. 1982 Anayasası’nın 66. maddesindeki “Türk Devleti’ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türktür” formülünün kökeni de bu anlayış. Ancak bunu söyleyebilmeniz için devletin “ülkesi ve milletiyle bölünmezliğini” de anayasaya yerleştirmek zorundasınız. Çünkü aksi takdirde üst kimlikle ilgili politika sağlıklı şekilde yürütülemez. Bölgesel olarak farklılıklar olması amaca ulaşılabilmesi anlamını taşır.

Elbette üst kimlik yalnızca anayasa gibi temel bir belgede yer almakla edinilemez. Üst kimliğin, deyim yerindeyse, ilmek ilmek işlenmesi gerekir. Bunun için de en etkili yol “millî eğitim sistemi”. Andımız türü metinlerle, müfredata serpiştirilen milliyetçi konularla ve tarihi gerçek-

ler “yeniden yazılarak” en küçük yaştan itibaren üst kimlik yeni nesille-re işlenir. 19 Mayıs, 23 Nisan veya 30 Ağustos gibi kendi kimliğinizden değil, o ülkeye bağlılığınızdan kaynaklanan “özel günlerde” kutlama yapmanız beklenir. Ancak bu noktada kademeli bir ayırım yapmak gerekir. 1) Eğer yaratılan ulus-devlet kimliği benimsenmek istenen ve arzulan bir kimlikse devletin baskıcı bir politika yürütmesi aşırı noktalara varmayacaktır. 2) Üst kimlik bazı toplumsal kesimler tarafından benimsenmeyen bir kimlikse devletin baskıcı politikası giderek artacak ve hatta şiddet boyutuna yükselecektir. Ve çoğunlukla bu ikinci halde alt kimliğin yaşamasına da izin verilmez zira canlı tutulması üst kimliğin varlığına karşı devamlı bir tehdit oluşturacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri’nin kurulma aşamasında yerlilere uygulan- nın soykırım, Fransa’daki yerel dillerin neredeyse yok edilmiş olması ve elbette Türkiye’de yaşanan Türkleştirme ve Sünnileştirme politikaları ulus-devletlerin üst kimlik yaratma mücadelelerine ışık tutan örneklerdir. Bu örnekler ancak merkezî bir yönetimle mümkün olabilir. Merkez-deki karar alıcılar kendilerini vatandaşların “sahibi” gibi göreyerek onları diledikleri gibi şekillendirmek istemektedir.

Bunun yanında merkezî ulus-devletlerde önemli projeler, genel politi-kalar ve hatta toplum sözleşmesi olmasına karşın anayasa vatandaşlara sorulmadan merkezdeki yöneticiler tarafından belirlenir ve uygulanır. Örneğin İstanbul’un ormanlarındaki ekolojik dengelyi yok edecek ve buna bağlı olarak İstanbulluları yakından ilgilendiren bir projede yerel halkın düşüncesinin ve onayının alınmaması, aslında, Ankara’daki yö-neticilerin İstanbul’un ve İstanbulluların “sahibi” olduğu düşüncesinden kaynaklanır. Merkeziyetçi düşüncenin bir görünümü olan bu durum va-tandaşları gerçek demokrasideki gibi aktif değil, pasif konumda kabul etmenin bir sonucudur. Vatandaşlar özgürlüklerini kaybedip “birileri” tarafından kendileriyle ilgili alınan kararlara maruz bırakılır. Bunun Atina demokrasisinde yaşayan birine anlatılması mümkün olamaz. “Bu-labildiğimiz yöntem ancak buydu” diyerek kendinizi savunamazsınız. Alacağınız cevap “bu sizin siyasal sisteminiz olabilir ve buna dilediğiniz adı verebilirsiniz ama demokrasi diyemezsiniz” olacaktır.

Bu nedenlerle, gerçek demokrasiye ulaşmayı arzulayan yeşil hareket bugünkü düzendeki demokrasi açığını görünür kılarak bu açığı kapatmaya çalışmakta. Bunun için de en doğru politika, yönetim ölçeğini küçültmek. Bir başka deyişle “ulus-devleti Atina yapamıyorsak, Atina’yı her yere taşımak”. Evet, milyonlarca insan her gün Ankara’da toplanıp karar alamaz ama herkes mahallesinde toplanıp yerel kararlar alabilir. Aynı Gezi Direnişi’nin ertesinde görülen park forumları gibi yerel halk hiçbir sınıfsal, cinsel, etnik veya başka tür bir ayrım olmadan özgür ve eşit şekilde toplanıp tartışabilir ve bazı sonuçları kara bağlayabilir. Şehirlerde mahalleler, kırsalda köyler yüz yüze demokrasininin işleyebileceği yerler. Önemli olan bu yerlere karar alma süreçlerinde etkin bir görev vermek. Karar alma yetkisinin yerele doğru kaydırılmasıyla vatandaşlar temsilcilere ihtiyaç duymadan karar alma mekanizmalarına katılabilir. Eksik olan tek şey bu iradenin ortaya konması.

Gelişen teknoloji bize bu konuda yardımcı oluyor. Çok basit ama önemli bir unsur olarak şehirlerdeki gece aydınlatmaları gündüz kendi işleriyle ilgilenen vatandaşların akşam siyasetle ilgilenmesi için uygun bir ortam sağlıyor. Bu imkân Atina’da yoktu. O yüzden Atina’da vatandaşlar gün boyunca siyasetle uğraşırken günlük işlerini köleler yapıyordu. Bu nedenle demokrasinin kölelik sistemine dayandığını, kölelik sisteminin olmadığı bir ortamda demokrasinin de işleyemeyeceğini söyleyen “temsilî demokrasi” yanlılarına karşı en önemli itirazlardan biri artık günümüz insanının gün ışığına muhtaç olmadığını ortaya konması. Basit ama gerçek. Ve bu bir varsayım değil. Şu gerçeği kabul etmek gerekiyor: Türkiye’de parklarda, ABD’de Wall Street’te, İspanya’da meydanlarda insanlar aylarca akşam olunca siyaset yaptı. Atina’dan tek –ve tabii ki en önemli- farkı aldıkları kararların uygulanmasını sağlayamadılar. Ama eğer o forumlarda alınan kararların uygulanması sağlanabilseydi gerçek demokrasinin yeniden işlemeye başladığını gördüğümüz tarihî anlara tanıklık edecektik.

Denebilir ki “ama yerel forumlar ancak yerel konularda karar alabilir; genel politikalar konusunda yine merkezî karar alma mekanizmalarına ihtiyacımız yok mu?” Hayır yok. Tüm toplumu ilgilendiren konularda karar alınabilmesi için referandum yöntemi kullanılabilir. Günümüz

modern devletlerinden gerçek demokrasiye en yakın ülke olan İsviçre’de her sene dört adet referandum düzenleniyor ve bu referandumlarda çıkan sonuca göre ülke politikası şekilleniyor. Hatta öyle ki, İsviçreliler, belli sayıda imza toplamaları halinde tasarılı bir şekilde anayasa değişikliği teklifi sunabiliyor ve bu teklif Parlamento’ya hiç uğramadan referanduma sunulabiliyor. Referandumdan olumlu bir sonuç çıkması halinde temsilcilerin müdahale edemediği bir süreç sonucunda anayasa değişebiliyor. Anayasa değişikliklerinde uygulanabilen bu sistem neden kanunlar için uygulanmasın? Bunun önünde düşünsel engellerin ötesinde nasıl bir engel bulunmakta? Referandumların ekonomik olarak çok masraflı olduğu iddiasının gerçek demokrasinin işletilmesi ve halkın kendi kararlarını yine kendinin almasının sağlanması karşısında ne kadar değerli olabilir ki?

Kaldı ki günümüzün en büyük nimeti olarak görebileceğimiz internet referandum ve katılım süreçlerinin maliyetini hızla düşürüyor. Gelişen teknolojiyle birlikte hem bilgisayar fiyatları ucuzlamakta, hem de internete erişim kolaylaşmakta. Finlandiya gibi gelişmiş demokrasilere sahip ülkeler interneti bir insan hakkı olarak çoktan kabul etmiş durumda. Bu demektir ki, internete erişim hakkınız artık devletlere size internet imkânı sunma yükümlülüğü getiriyor. Eğer yaşadığınız yerde internet yoksa gerekli altyapının hazırlanıp www’ye bağlanabilmeniz sağlanması yöneticilerin size sunması gereken bir hizmet. Ancak biraz da paradoksal şekilde, herkese ulaşan bir internet ağının yöneticilerin görevine son verme ihtimali de mevcut.

Türkiye’de de oldukça yoğun şekilde tartışılan yeni anayasa yazım yöntemlerinden en demokratik olanı internet sayesinde İzlanda’da yaşandı. 2009’da yaşanan ekonomik krizin ardından 2010’da yapılan seçimlerle belirlenen 25 kişilik Anayasa Konseyi yeni bir anayasanın taslağının yazımında uzmanların dışında vatandaşların da görüşlerini almak istedi. Bunun için interaktif bir internet sitesi hazırlandı ve internete erişimi olan herkes –ki Dünya Ekonomik Forumu’nun rakamlarına göre İzlanda’da halkın erişim oranı 2009 yılında %93,5’ti- yeni anayasada görmek istediği düzenlemeyi bu siteye yazabildi. Krize neden olan siyasal partilerin ne Anayasa Konseyi üyeleri üzerinde, ne de halkın talepleri üzerin-

de bir etkisi olamadı. Vatandaşlar, toplum sözleşmelerinin maddelerini bizzat belirledi. Sonuç olarak ortaya çıkan metin Konsey'de oybirliğiyle kabul edilerek 2011 ortalarında Parlamento'ya sunuldu. Yeni anayasa projesinin bugüne kadar hayata geçmemesinin tek sebebi Parlamento'daki siyasal partilerin birbirleriyle olan rekabeti ve uzlaşmaz tavırları oldu. Yani aslında halk kendi anayasasını internet yoluyla yapabildi. Sorunu yine temsilciler çıkardı.

Anayasa yazımında dahi kullanılabilen internet neden kanun yapımında kullanılmadı? Herkesin internete ulaşabildiği bir düzenin kurulması halinde evinizden veya işyerinizden kanunları bizzat kabul etme veya reddetme imkânınız varsa neden temsilciye ihtiyaç duyasınız ki? Dolayısıyla internet günümüzün Halk Meclisi haline gelmekte. Fiziksel olarak bir mekanda toplanmamıza artık gerek kalmadı. Buna bağlı olarak artık parlamento binasına ve içindeki "temsilcilerimize" de ihtiyacımızın kalmayacağı günlere doğru ilerliyoruz. Gerçek demokrasi internet sayesinde daha önce hiç olmadığı kadar mümkün bugün.

Burada karşılaşılmaması muhtemel en büyük sorun, Rousseau'nun halk egemenliği teorisinde de eleştiri konusu olan "çoğunluk diktatörlüğü" sorunu olarak karşımıza çıkıyor. Her şeyin referandumla karara bağlandığı bir ortamda disiplinli çoğunlukların azınlık haklarına zarar verebileceği ve hatta onları tamamen yok etmek üzere hareket edebileceği düşünülebilir. Gerçekten de gerçek bir demokratik düzende çoğunlukların önünde gerçek bir engel olduğunu söyleyebilmek mümkün değil. Ancak kabul etmek gerekir ki, nasıl Atina'da Halk Meclisi'nin kararları yine halk tarafından oluşturulan mahkemeler eliyle anayasaya uygunluk denetiminden geçiriliyor ve anayasaya uyumlu olmayanlar iptal edilebiliyorsa günümüzde de benzer bir yöntem izlenebilir. Çünkü gerçek demokrasinin değerini anlayanlar, özgürlük ve eşitliğin sunduğu imkanları yok etmek istemeyecekler ve kendi kendilerini denetleyecektir. Gerçek demokrasi ancak herkesin özgür ve eşit olduğu bir ortamda yaşatabiliyorsa bir toplumsal grubun başka bir grup üzerinde kuracağı baskı aslında demokrasinin ortadan kalkmasına ve bu baskıcı grubun da kendi kararlarını alabilmesine imkân veren sistemin çökmesine sebep olacaktır. Böyle bir baskının sisteme zarardan başka bir şey getirme-

yeceğini gören tüm toplumsal kesimler kendilerini sınırlayacak ve eğer baskıcı bir karar alındıysa bunun demokrasinin kurallarına aykırı olduğunu düşünerek iptal edecektir.

Bu noktada, yürütmenin ve yargısal denetimin sağlanabilmesi adına Atina'daki gibi Beşyüzler Meclisi benzeri organların yaratılması söz konusu olabilir. Ancak demokratik bir seçim sistemiyle veya kurayla belirlenecek bu görevlilerin amacı halkı "temsil etmek" değil, demokratik işleyişin devamını sağlamak olacaktır.

Dolayısıyla aslında demokrasinin altını oyan merkezî yönetimlerin devreden çıkartılarak Atina benzeri bir yapı içerisinde karar alınması belki eskiden değildi ama bugün mümkün.

Bunun için bize gereken şey yönetimin merkezileşmesini engellemek. Bu da karar alma yetkisinin yerel örgütlenmelere kaydırılmasıyla olabilir. Büyük ulus-devletler önce federal veya bölgeyi yapıya dönüştürülmeli, ardından da bu birimlerin içerisinde de mahalleden başlayıp ilçe, il ve bölgeye doğru ilerleyen bir süreç izlenmeli. Dolayısıyla kararlar tepeden aşağı değil, aksine, aşağıdan yukarı doğru belirlenmeli. Böylece seçilmiş kişiler bizim yöneticimiz değil, kararlarımızın uygulayıcısı haline gelecektir.

Kabul etmek gerekir ki bu dönüşüm bugünden yarına olabilecek bir dönüşüm değil. Fakat hemen bugün atacağımız adımlarla ve yapabileceğimiz değişikliklerle bu uzun yola bir an önce çıkmamız gerekiyor. Öncelikle de yerel yönetimler düzeyinde demokrasinin hayata geçirilebilmesi için, klasik ve tek katılım yöntemi olan seçimlere, ülkemizde uygulanmayan bazı geleneksel ve çağdaş katılım yöntemlerini ekleyebiliriz. Örneğin seçilmiş yerel yönetimlerin, belli sayıda seçmenin imzası ile gidilecek halkoylamasıyla düşürülebilmesi mümkün olmalı. Halkın tüm kesimlerine açık, toplantı tarih, saat ve yerleri önceden duyurulan, düzenli olarak toplanmanın yanısıra olağanüstü durumlarda da hızla toplanabilen halk meclisleri kurulabilir. Belediyeler, kendi içlerinde, mevcut projelerin tartışılacağı ve üyeleri rastlantısal olarak halk arasından seçilecek gönüllülerden oluşacak planlama grupları kurabilir. Belediyeler aracılığıyla, toplumsal seviyede kendilerini yeterli şekilde ifade

edemeyen grupların (örneğin engelliler, kadınlar, çocuklar, vb.) görüşlerinin alınacağı yurttaş kurulları kurulabilir. Mevcut ve planlanan projelerle ilgili olarak işin uzmanlarının çağırılacağı yuvarlak masa toplantıları yapılabilir. Anketlerle kamuoyunun görüşü sürekli olarak alınabilir. Belediye Meclisi toplantıları düzenli olarak halka duyurulabilir ve toplantılara halk davet edilebilir. Kolay kullanılabilir internet sayfaları ile halkın görüş ve şikâyetini yerel yönetime doğrudan ve masrafsız şekilde aktarması sağlanabilir.

Bunlar yalnızca bazı örnekler. Ve bu örneklerin hayata geçmesi için hiçbir ek bütçeye de gerek yok. Yalnızca siyasal iradeye ihtiyaç var.

b. Küresel düşünmek

Ülke içinde yöneticilerin yarattığı hiyerarşik yönetim yapısını aşmak ne ekolojik krizden çıkmak ne de demokrasinin yeniden inşa edilmesi için yeterli olur. Çünkü yukarıda bahsedilen merkezî yönetime karşı mücadelenizde başarılı olsak bile bu dünyamızın belli bir noktasındaki önemli ama etkili olmaktan uzak bir kazanım olabilir ancak. Eğer evimiz dünyayı korumak istiyorsak düşüncelerimiz ve yaptıklarımız ülke sınırlarını aşmalıdır.

Sınır denilen şey aslında yapay ve yaratılmış bir kavram. Fransız Devrimi'ni besleyen egemenlik ve ulus-devlet teorisinin bir devamı olarak sınırlar bize öğretilen bir olgu. Elbette ki ulus-devletlerden önce de sınır kavramı vardı ancak ulus-devletlerin ortaya çıkardığı sınır kavramı insanları birbirinden ayırdı ve birbirine düşman etti. Sanki bir devlete ait topraklarda yaşayan insanlar diğerlerinin hep düşmanı olmuş gibi, milliyetçilik en küçük yaşlardan başlayarak toplumlara aşılandı. Bebeklerden katiller yaratıldı.

Sorun küreselse, çözüm de ancak küresel politikalarla gelebilir. Anlamamız gereken, devletler arası sınırların yalnızca kafamızda olduğu. Eğer bu düşünceyi aşıp dünya üzerindeki tüm toplumların aslında bir bütün olduğunu kabul edersek işte o zaman dünyamızı kurtarmak için bir umut ışığı yakabiliriz. Hepimiz aynı gezegenin farklı noktalarında yaşayan aynı türün üyeleriyiz. Bizim bugün yaşadığımız çatışmaların sebebi

de tarihin bu anında yaşadığımız için, bu ana özgü yapılanmalar. Devlet denilen bu yapılanmanın beslendiği alanlardan biri “diğeri” kavramı. Sınır kavramına bu yüzden muhtaç zaten. Kendini ve toplumunu “diğerinden” ayırt ederek onu düşman belliyor. Böylece sana dönüp “bak seni koruyorum, ben olmazsam savunmasız kalırsın” diyerek kendine yönelik bir ihtiyaç yaratıyor. Buna bağlı olarak “diğer” ülkeyi fethediyor, doğal kaynaklarını tüketiyor, sömürüyor, esir ediyor ve hatta yok ediyor. Bunların hepsini kendini zenginleştirmek ve ayakta tutabilmek için yapıyor. Ama yeni yeni anlıyor ki “diğerine” verdiği zarar aslında dönüp dolaşıp kendisine de dokunuyor.

Devletlerin bunu görmeye başlamasındaki en önemli neden yeşil politikanın da temel dayanağı: Daha önce reddedilen veya görmezden gelinen ekolojik krizin sınır tanımadığı artık anlaşıldı. Tüm dünyayı sömüren, gittiği her yere zulmünü ve egemenliğini taşıyan ABD gibi dev bir güç bile Katrina Kasırgası sonrasında acınacak bir hale düştü. Bu sonucu, ABD’nin hem devlet olarak hem de şirketleri eliyle dünyanın her yerinde yürüttüğü doğal kaynakların sınırsızca tüketilmesi politikasından bağımsız düşünmemek gerekir. Aynı gerçek endüstrileşmiş tüm ülkeler için geçerli. Ancak daha kötüsü bu devletlerin yarattığı doğal yıkımın en büyük etkilerinin kapitalist doktrin tarafından “gelişmemiş” olarak nitelenen ülkelerde görülmesi. Yoksul ada devletleri batıyor, kara devletlerinde ise ya seller ya da kuraklık hem insanların hem de diğer canlıların yaşamına mal oluyor. Gelişmiş ülkelerin doğal kaynakları sınırsızca sömürmesinin ve iklim değişikliğine neden olan politikalarının cezasını, doğal kaynakları ellerinden alınıp sömürülen yoksul ülkeler çekiyor.

İşte bu nedenle Yeşil politika yerel olamaz. Yalnızca ülke içerisinde dengenin sağlanması ve hiyerarşik yapının yataylaştırılması yeşil politikanın amacına ulaşmasını sağlayamaz. Hem ekolojik krizin durdurulması hem de dünya üzerindeki yatay dengenin sağlanabilmesi için yeşil politika küresel olmalı ve sınır tanımamalı. İşte zaten bu yüzden dünya üzerindeki Yeşil hareketler birbirleriyle iletişim halinde ve birbirini destekliyor. Yeşil hareket üyeleri ortak kongre, konferans ve kamplarla politikalarını birlikte belirliyor. Bu yüzden yeşil politika yerel ama aynı zamanda uluslararası bir mücadele. Ve bu kesinlikle bir çelişki değil. Bu,

Yeşil hareketin doğasından kaynaklanıyor. Çünkü hiyerarşik yapıların terk edilerek yerel halka yetki verilmesi ve bunun küresel çapta gerçekleşmesi ekolojik krizin engellenmesi için tek çözüm.

Sınırları ortadan kaldırarak yürütülen bir politikanın sahibi olan bir hareketin, ulus-devletlerin temel dayanaklarından olan milliyetçilik ve savaşa karşı olması kadar doğal bir şey olamaz. Milliyetçilik küresel mücadeleyi engellemek için insanları birbirlerine düşman eder; savaş ise aslında komşu olsalar çok da iyi anlaşabilecek insanların birbirlerini öldürmesi için yaratılmış yapay bir senaryonun sahneye konmasından başka bir şey değildir. Yeşil hareket işte bu tiyatronun gözler önüne serilmesi için milliyetçiliğin ne kadar yıkıcı bir politika olduğunu her fırsatta dile getirir. Aynı nedenlerle savaşlara ve zorunlu askerliğe karşıdır, vicdani ret hakkını destekler. Savaşın, şiddetin yükseltilmiş hali olması nedeniyle şiddeti toplumun her kesiminden kaldırmayı amaçlar. Bu nedenle küresel olarak yeşil hareket pasifisttir ve her türlü şiddete karşıdır.

Şimdiye kadar bahsedilen her şey çok ilginç ve aynı zamanda çok mantıklı şekilde birbirini tamamlar. İlk bakışta aralarında ilişki yokmuş gibi görülen ekolojik krizle şiddet karşıtlığının aslında göbekten bağlı olduğu ortaya çıkar. Çünkü, tıpkı doğada olduğu gibi, yönetim sistemlerinde de her şey birbirine derin bağlarla bağlıdır. Nasıl burjuva devlet yapısı kapitalist sisteme, kapitalist sistem sömürüye, sömürü savaşlara ve savaşlar da milliyetçiliğe dayanıyorsa ve bunların her biri var olabilmek için diğerlerinin varlığına muhtaçsa, yeşil politikanın hayal ettiği ve kurmak istediği sistem de doğayla uyumlu yaşamaya, doğal kaynakların korunmasına, yaşamın yükseltilmesine, barışa ve gerçek demokrasiye ihtiyaç duyar. Bu yüzden bunların her biri aynı anda talep edilmelidir. Ama nasıl?

Yapılması Gerekenler

Yeşil hareket bugünkü yönetim yapısının tüm unsurlarına muhalif bir hareket. Bu açıdan bakıldığında diğer siyasal hareketlerden ayrılıyor çünkü aslında sistemi “düzeltmeyi” değil, baştan inşa etmeyi amaçlıyor. Bu nedenle yerel yönetimlere yetki aktarılmasından erkek şiddetinin ön-

lenmesine, doğal kaynakların korunmasından savaşların durdurulmasına, milliyetçiliğin önlenmesinden iklim değişikliğine kadar çok çeşitli alanlarda topyekün bir mücadele içerisinde. Mevcut sömürü sisteminin yarattığı sonuçların Doğa Ana tarafından gösterilmeye başlandığı bir dönemde doğruları göstermek artık daha önemli. Mücadelenin artırılarak devam etmesi gerekiyor.

Bunun için hem ülke içerisinde hem de uluslararası boyutta kitlesel desteğin edinilmesi hayati önemde. Seattle'da veya Kopenhag'daki dev gösteriler önemliydi ama yeterli olmadı. Kapitalist devletler sallandı ama yollarına devam etti. Çünkü etmezlerse yok olacaklarını biliyorlar. Ekonomik durgunluk onlar için ölüm demek. O yüzden sürekli büyüme saplantısı içinde daha fazla doğal kaynak tüketimine ve daha fazla sömürüye yöneliyorlar. Ve bu sırada dünyada hayat bitiyor. Türler yok oluyor, ormanlar kesiliyor, yerli halklar yerlerinden ediliyor ve direnenler öldürülüyor, denizler ısınıyor ve yükseliyor ancak devlet liderleri bunları görse de politikalarını değiştirmiyor. Değiştiremezler. Çünkü devletlerinin devamı için bu sömürüye muhtaçlar. Ancak devletlerin çıkarına olan bu sistem ne yazık ki bu sefer insanlar ve diğer canlılar için ölüm demek. Sağlıklı bir doğanın sonu, hastalık, açlık, susuzluk ve sefalet demek.

Doğal dengenin korunması ve gerçek demokrasinin inşa edilebilmesi için onlar harekete geçmiyorsa biz onların yerine geçeriz. Güçlü ve kitlesel hareketler yaratıp karar alma mekanizmalarını etkilemeli ve hatta o koltuklara oturmalıyız. Her alanda, her konuda ve her fırsatta sistemin yanlışlarını gösterip insanların ilgisini doğru olana yönlendirmeliyiz. Çevremizdekilere ve hatta tanımadıklarımıza açıklıklarının veya sağlık sorunlarının nedeninin doğal kaynakların korunmamasıyla, doğanın ve insanların sömürülmesiyle yakından ilgili olduğunu bıkmadan usanmadan anlatmalıyız. Siyasette partilerle, doğanın tahrip edildiği yerlerde yerel halkın yanında derneklerle ve platformlarla, akademi öğretim üyeleri ve öğrencilerle, sokakta gönüllülerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla ve mahkemelerde avukatlarla, savcılarla ve hakimlerle yeşil mücadeleyi ısrarla devam ettirmeliyiz.

Ancak nihai çözüme ulaşmak için öncelikle yapmamız gereken doğrudan demokrasi yöntemleriyle yerel halkın karar alma süreçlerine katılmasını sağlayan mekanizmalar inşa etmek. Sistem izin versin veya vermesin, etkili olsun veya olmasın. Yerelde gerçek demokrasi bilincini bir kez oluşturduğumuz zaman ve insanlar gerçek özgürlük ve eşitliğin anlamını bir kez kavradığı zaman sistem ne kadar hiyerarşik ve şiddet düşkün olursa olsun, orada mücadele kazanılmış demektir.

Foucault'nun dediği gibi "baskının olduğu her yerde direniş vardır". Biz bu kapitalizm ve devlet baskısına karşı yeşil bakış açısıyla direnişi örgütlemeli ve doğayı içine düşürdüğümüz ekolojik krizden kurtarmalıyız. Çünkü doğanın sömürüden kurtarılmadığı bir ortamda insanın ve diğer canlıların kurtarılması da mümkün olamaz. Bir başka deyişle, doğanın kurtuluşu insanlığın ve tüm canlıların da kurtuluşunu getirecektir. Doğanın ve insanların özgürlüğü ise gerçek demokrasinin hayata geçebilmesi için en önemli önşarttır.

Bir kez bu gerçekleştiğinde artık yapılması gereken, her şeyin ve herkesin birbirine bağlı tek bir sistemin parçası olduğu bilinci üzerinden, gerçek anlamda demokratik bir sistemin küresel ölçekte inşa edilmesi olacak. Bugün attığımız her adım, bu yolda atılmakta olan bir adım. Yol uzun olsa da, doğa ve insanlık için devam etmeliyiz.

ADEM-İ MERKEZİYET: BİR ENGELLER VE FIRSATLAR DEĞERLENDİRMESİ

Yazar: Doç. Dr. Cengiz Aktar¹

Giriş

Kendimizi karşılaştırdığımız ülkeler arasında Türkiye boyutlarında olup bu denli merkezî bir yönetim anlayışıyla yönetilen başka bir ülke yoktur. Merkezîyetçiliğin idari olduğu kadar siyasi ve iktisadi pek çok tahribatı olmasına rağmen konu Türkiye'nin görünmeyen ve tartışılmayan sorunlarından birisidir. Oysa çağdaş yönetişimin, Kürt siyasetinin taleplerinin karşılanması, yeşil politikanın hayata geçebilmesi ve şekli ne olursa olsun yürütmenin, layıkıyla dengelenmesi ve denetlenmesi için adem-i merkezî zihniyet ve yapıları ihtiyaç vardır. Avrupa'nın bu konudaki deneyimleri Türkiye'nin ihtiyaçları açısından çok önemlidir.

Kısa Tarihçe

Bu topraklar iki yüz yıldır merkezîyetçi bir anlayışla yönetilir. 1808'de çocuk sultan II. Mahmud'un kabul etmek zorunda kaldığı, ilk adem-i merkezîyetçi akit Sened-i İttifak'ın reddiyesiyle bu akdin ruhuna tamamen aksi yönde uygulamaları yaşayagelmiştir. 19. yüzyıl boyunca, Osmanlı İmpara-

¹- İstanbul Politikalar Merkezi

torluğu'nun farklı bölgelerinde güçlenen ayanın, Kürdistan'da ise mirliklerin yok edilmesi, merkezden uzak bölgelerin Avrupa güçleri tarafından ilhâk edilmesi (Bosna, Cezayir, Libya, Tunus) ya da merkezden bağımsızlık (Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan) veya muhtariyet elde etmeleri (Mısır) sonucunda Babiali, otoritesini, elinde kalan toprak üzerinde tesis etmeye çalışmış ve bunda gayet başarılı olmuştur. Bu bağlamda, padişahlar II. Mahmud, I. Abdülmecit, I. Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerine damgasını vuran batılılaştırma süreci, aynı zamanda merkezin kontrolünü yeniden tesis etme sürecidir.

Osmanlı topraklarında 19. yüzyıl ortasına kadar eyalet sistemi geçerliydi. Abbasi, Bizans ve Selçuklu'dan miras tımar ve toprak rejimi, Anadolu'daki eyalet yapılanmasının ana ekseniydi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransız vilayet sistemine geçildi. İlk olarak 1861'de Cebel-i Lübnan Nizamnamesi'yle Lübnan'a özel statü verildi. Ardından, 1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile yeni idare sistemi imparatorluk sathında yapılandırıldı. 1876'da Kanun-u Esasî ile vilayetlere sınırlı da olsa merkezden yetki devri yapıldı. Ancak bütün bu reformlar merkezin taşırayı tahkimini değiştirmede. II. Meşrutiyet'le birlikte İttihat ve Terakki hükümeti, özellikle 1909 darbesi sonrasında tamamen merkezîyetçi politikalar uygulamıştır. Son tahlilde Meşrutiyet reformları Osmanlı'nın çöküşünün önünü almada geç kalan, yetersiz ve sınırlı icraatlardır. Merkezîyetçi idare tarzını katiyen yerinden oynatamamışlardır.

Diğer taraftan, Cumhuriyet'in kuruluşu öncesinde yaşanan toprak kayıplarının uç noktası Sevr Antlaşması, 'Sevr Sendromu'na dönüşerek siyasetin temel reflekslerinden biri haline gelmiştir. Cumhuriyet dönemi bu bağlamda azami merkezîyetçi bir idara anlayışıyla bina edilmiştir. Toprak kaybı ve bölünme korkusu o günlerden bu günlere hiçbir değişikliğe uğramadan intikal etmiştir.

Demokratik Özerklik ile Uluslararası Metinler Arasına Sıkışmış Tartışma

Buradan bakınca adem-i merkezîleşmenin, Türkiye'de değişimin önündeki en çetin konulardan birisi olacağına şüphe yoktur. Kullanılan Arapça söz-

cüğün Türkçede karşılığı dahi yoktur. Düz anlamı merkezsizliktir. Batı dillerinden gelen 'desantralizasyon', 'devolüsyon', 'dekonsantrasyon' gibi, uzmanlarca kullanılan birkaç karşılığı vardır. Köklerinde 'böl' bulunan 'bölgencilik' ve 'bölgelleşme' ise umacı gibi korkulan kavramlardır.

Aslında bu kavram had safhada siyasi anlam yükliüdür. Nitekim konu gündeme Kürt siyasetinin 'demokratik özerklik' önerisiyle birlikte gelmiştir. Metin hem <http://demokratikozerklik.blogspot.com> adresinde, hem de Barış ve Demokrasi Partisi'nin resmî sitesinde yakın zamana kadar okunabilirken Şubat 2013'te kaldırılmıştır, İnternet'te gayiresmî sürümleri mevcuttur.

Bundan ötürü konu, başından itibaren bir nevi olumsuzluk içerir halde konuşulur hatta hiç konuşulmaz olmuştur. Hâlbuki adem-i merkeziyetin biçim ve içeriğini tartışmaya çok ihtiyacımız vardır. Sadece Kürt siyasetinin talepleri doğrultusunda değil, bu devasa ülkeyi iyi yönetebilmek için vardır. Nitekim kendimizi kıyasladığımız ve bizim boyutlarda ülkeler arasında bir çeşit adem-i merkezî idareye sahip olmayan ülke, Fransa da dâhil, yoktur. Buna mukabil tartışma yok denecek kadar sınırlıdır. Çoğunluğun kafasında bölge belediye ile karışır. Hâlbuki bölge, merkez ile belediye arasındaki devasa alanı kaplaması gereken idarî bir yerel yapıdır.

Bugünkü cılız tartışma 'demokratik özerklik' ile Türkiye'nin uluslararası anlaşma ve sözleşmelere taraf olması veya taraf olduklarını uygulaması arasına sıkışmış durumdadır. Kürt siyasetinin 'demokratik özerklik' talebi fazlasıyla iddialıdır. Yakından bakıldığında olası bir uygulamada ciddi gayridemokratik zaafılar gösterir. Üstelik mevcut anayasal ve yasal çerçevede uygulanması olanak dışıdır.

Uluslararası hukuki çerçeveye gelince, konudan bir nebze haberdar olanların dile getirdiği metinlerin hiçbiri mevcut anayasal ve yasal çerçeveye uymaz. Misâlen sık sık atıfta bulunulan uluslararası sözleşme, Avrupa Konseyi'nin 'Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı', Türkiye'nin hukuk sisteminde kadüktür.

1985 tarihli Şart'ın uygun bulunduğuuna dair 3723 sayılı tasarı 1992'de ka-

nunlaşmış, 1993'te yürürlüğe girmiştir. Şart'ın bir Avrupa Konseyi (pek sık karıştırıldığı gibi Avrupa Birliği değil) sözleşmesi olmasından ötürü bağlayıcılığı ve yaptırımı olan izleme mekanizması yoktur. Onaylansa da uygulanmayabilir. Kaldı ki Türkiye'nin onaylayıp uygulamadığı ve tam tersini uyguladığı uluslararası metinler sayısızdır.

Şart'ın dibacesinde Türkiye'nin yanından dahi geçemeyeceği adem-i merkezîyetçi ilkeler zikredilir. Misâlen: "Vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılma hakkı Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin tümünün paylaştığı demokratik ilkelerden biridir; bu hakkın en doğrudan kullanım alanı yerel düzeydedir; değişik Avrupa ülkelerinde özerk yerel yönetimlerin korunması ve güçlendirilmesi demokratik ilkelere ve idarede adem-i merkezîyetçiliğe dayanan bir Avrupa oluşturulmasında önemli bir katkı sağlayacaktır."

Metnin onaylanmış hali tümü değildir. Ana metnin 12. maddesi : 'Akit Taraf, bu Şart'ın I. bölümündeki paragraflardan en az 10 tanesi aşağıdakilerin arasından seçilmek üzere en az 20 paragrafı ile kendisini bağlı kabul etmeyi taahhüt edecektir' der. Türkiye bu seçme hakkını kullanarak metni akdetmiştir. Yasa yapıcı anayasal sınırı ve idarî teamülü göz önünde bulundurarak maddelerden, sonuçta hiçbir işe yaramayan bir potpuri yapmıştır.

Seçilmeyen maddeler şunlardır:

- Yerel makamları doğrudan ilgilendiren planlama ve karar süreçlerinde kendilerine danışılması;
- Yerel yönetimlerin iç örgütlenmelerinin kendilerince belirlenmesi;
- Yerel olarak seçilmiş kişilerin görevleriyle bağdaşmayacak işlev ve faaliyetlerinin kanun ve temel hukuk ilkelerine göre belirlenmesi;
- Vesayet denetimine ancak vesayetle korunmak istenen yararlarla orantılı olması durumunda izin verilmesi;
- Yerel yönetimlere kaynak sağlanmasında hizmet maliyetlerindeki artışların mümkün olduğunca hesaba katılması;

- Yeniden dağıtılacak mali kaynakların yerel makamlara tahsisinin nasıl yapılacağı konusunda yerel yönetimlere önceden danışılması;
- Yapılacak mali yardımların, yerel yönetimlerin kendi politikalarını uygulama konusundaki temel özgürlüklerini mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırmaması;
- Yerel yönetimlere başka ülkelerdeki yerel yönetimlerle işbirliği yapma hakkının tanınması;
- Yerel yönetimlerin haklarını savunabilmeleri için uluslararası yerel yönetim birimleriyle işbirliği yapabilmeleri, uluslararası birliklere katılabilmeleri;
- Yerel yönetimlerin iç hukukta kendilerine tanınmış olan yetkileri serbestçe savunabilmek için yargı yoluna başvurabilmeleri.

Kabul edilmeyen maddeler adem-i merkezî bir idari yapının hayata geçmesi için yararlı olabilecek tavsiyeler içerir. Ancak anayasal ve yasal düzeyde adem-i merkezî düzenlemeler yapmak yerine bağlayıcılığı olmayan, tüm maddeleri kabul edilse dahi maddelerin içeriğinin bugünkü anayasal ve yasal sistemde uygulanması mümkün olmayan bir uluslararası metne bel bağlamak abestir. En azından çare değildir. Hukuk tarihimizde de görülüşü değildir. Kaldı ki aynı tartışma Avrupa Konseyi'nin yine bizi ilgilendiren ve sorunlarımızın çözümünde faydalı tavsiyeler içeren 'Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı' ile 'Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme' için katıyen yapılmaz. Türkiye bu iki metni imzalamamıştır bile. Dolayısıyla esas sorun anayasal kısıttır.

Yeni Anayasaya Adem-i Merkeziyet İlkesi : 'Bölünmez Bütün' ve 'Bölge'

Cari anayasanın 'Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti' başlığını taşıyan 3. maddesindeki tanımda şöyle yazar: 'Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ayyıldızlı al bayraktır. Millî marşı İstiklal Marşı'dır. Başkenti Ankara'dır.' Bu madde değiştirilemez dört maddeden biridir. 2007 seçimleri sonrasında açıklanan anayasa tas-

lağında adem-i merkeziyet ilkesi yoktur. Kamuya mal olmuş başka bir taslak da yoktur. Veterinerlik, sağlık, eğitim hizmetlerini vilayetlerin tasarrufuna bırakan ve dolayısıyla adem-i merkeziyetçi düzenlemeler içeren ama hiç uygulanmayan 1921 Anayasası kurumsal hafızadan neredeyse silinmiştir. Diğer bir deyişle, yeni anayasada adem-i merkeziyetin zikredilmesi hiç kolay olmayacaktır.

Türk idari sisteminin 19. yüzyıldan bu yana esinlendiği Fransız idari sisteminin reformu ve adem-i merkezileşmesi, tartışmanın beslenebileceği makul bir süreçtir. Fransızlar 1982'den beri kendi çağdışı ve aşırı merkeziyetçi sistemlerini elden geçirmekteler. Yerel girişimleri güçlendirme, bölgesel ekonomik gelişmeyi teşvik etme ve kamu hizmetlerini daha etkin hale getirme hedeflerini taşıyan reform, daha arzu edilen etkinliğe erişmemesine rağmen merkezî sistemi dönüştürmektedir. Bunda Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ile giderek güçlenen Bölgeler Avrupası'nın payı çoktur.

Eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın ifade ettiği gibi 'Fransa devleti merkeziyetçi sert bir yönetim sayesinde kuruldu ama varlığını sürdürebilmesi için adem-i merkeziyetçi bir yönetime dönüşmesi şarttır' ilkesinden yola çıkan zamanın Sosyalist hükümeti 1983'ten itibaren önce merkezin kentsel yönetim ve sosyal yardım alanlarında yetkilerini yerel yönetimlere devretti; bölgeyi bir yönetim birimi olarak kabul etti; seçilmiş bölge konseyleri başkanları valilerin yerine bölgesel yürütmenin başı oldular; valilerin tasarrufunda olan 'icraat öncesi idari vesayet kuralının yerine 'icraat sonrası yasaya uygunluk denetimi' kuralı getirildi. İkinci dalga reformların başını ise 2003'teki anayasa değişikliği çekti. Anayasanın 1. maddesindeki 'bölünmez cumhuriyet' ilkesinin yanına 'ülkenin idarî teşkilâtı adem-i merkezidir' ilkesi geldi. Fransa şu aralar üçüncü dalga adem-i merkeziyeti konuşuyor.

Bu nokta Türkiye açısından çok önemlidir. İlk bakışta zıd gibi duran bu iki kavram, 'bölünmez cumhuriyet' ile 'idari adem-i merkeziyet', yan yana gelebiliyor. Bu durum, 'İspanyol milletinin ayrılmaz birliği' üzerine kurulu, aynı zamanda 'milletlerin ve bölgelerin özerkliğini tanıyıp garanti altına alan' 1978 İspanyol Anayasası 2. maddede daha barizdir.

Yukarıda irdelenenler ışığında yeni anayasada yapılması gereken üç temel düzenleme vardır.

- Tıpkı idari sistemimiz için esinlendiğimiz Fransa'nın 2003'te yaptığı gibi, 'idarenin adem-i merkezî' olduğunun yazılması, ideali de 'bölünmez bütün' ilkesinin yanına gelmesi;
- 'İdarede bütünlük' ve 'idari vesayet' ilkelerini tarif eden 123, 126 ve 127. maddelerin değiştirilmesi. Özellikle "Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir. Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile kendi aralarında Bakanlar Kurulu'nun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır" diyen 127. maddenin değişmesi tıpkı Fransız reformunda olduğu gibi gereklidir;
- Bölgenin kamu tüzel kişiliği olan idari bir birim olarak kabul edilmesi.

Bölgesel Yapılar ve Başkanlık Sistemi

Bölgesel yapılar yürütmenin yetkilerini dengelemede, denetlemede ve vatandaşın kamu hayatına katılımında son derece etkin olabilirler. Bu yapıların en az yargı, yasama kadar önemli kontrol ve denge mekanizmaları olmaları hususu Türkiye'de pek tartışılmıyor. Türkiye'de uygulanan parlamenter sistemde siyasi parti işleyişi ile seçim sistemi, diğer taraftan idari vesayet, varolan yegâne yerel yönetim biçimi olan belediyelerin denge ve denetleme işlevlerini tamamen kadük hâle getirir. Belediyeler genel itibarıyla yürütmenin merkezinden ve parti merkezlerinden bağımsız hareket edemezler. Merkez-çeper ilişkisinde erişebildikleri en ileri nokta, merkezin sultanını kat'iyen tehdit etmeyecek, kalıcı olmayan yerel temsiliyetlerdir. Oysa gelişmiş parlamenter sistemlerde irili ufaklı yerel yapılar hem yönetim hem denge-denetleme işlevi açısından gayet etkindirler. Zira kanunlar bu yapılara, yerel temsiliyet ve

yerindenlik (subsidiarity) ilkeleri zemininde geniş bir uygulama alanı açar. Aynı teamüller yarı-başkanlık sisteminde de mevcuttur.

Adem-i merkezî yapıların güçlü olduğu ülkelerde, yönetim sistemi ne olursa olsun, devlet erklerinin (yürütme, yasama, yargı) klasik yatay ayrılığı, merkezî devletle bölgesel yapılar arasındaki dikey erkler ayrılığıyla pekişir. Bu, klasik erkler ayrılığından daha güçlü bir denge denetleme mekanizmasının varlığına işaret eder. Çok taraflı kontrol, karşılıklı itibar ve ortak akla erişmek için verilecek tavizler aşırı kararları bertaraf eder, en azından engeller. Adem-i merkezîyet dengeleyici ve dolayısıyla istikrarlaştırıcı etkiye sahiptir. Daha küçük birimlere bölünmüş bir yönetim, kamusal eylemi daha şeffaf ve anlaşılır kılar. Vatandaşın, yerindenlik ilkesi uyarınca karar alma sürecine katılımını sağlar, kamusal eylemi sahiplenmesini kolaylaştırır. Ulusal düzlemdeki seçimlere ilâveten alt düzlemlerde yapılan her türlü yerel seçim (bölge, belediye, vs...) kamusal eylemin ardındaki temsiliyet ve meşruiyeti güçlendirir. Yeşil politikanın dikkate alması gereken temel işlev dikey erkler ayrılığıdır. Ekonomiyi ekolojiyle dengeleyen, yerel özellikleri ve hassasiyetleri dikkate alan, küçük olanı öne çıkartan politikanın yolu dikey erkler ayrılığından geçiyor.

Türkiye’de bölgesel yapılar, demokratik özerklik teklifinden başka, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin başkanlık sistemi teklifi bağlamında yeniden gündeme geldi. Başkanlık sisteminin Türkiye’deki önde gelen savunucularından Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekili ve TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu’nun ‘Her Yönüyle Başkanlık Sistemi’ kitabı hükümet partisinin bölgesel yapılar ve başkanlık sistemi ilişkisi hususundaki fikriyatını iyi özetler. 2011’de çıkan kitap, yazarın 1997’de aynı konuyu işleyen kitabının elden geçmiş halidir ve tartışmaya dayanak sağlamak amacıyla alelacele hazırlandığı açıktır. Örneğin 112. sayfada ‘Türkiye’nin gündemine Başkanlık modeli artık girmiştir. Gerek siyasi parti yetkililerimiz, gerekse Başbakanımız, gerekse Cumhurbaşkanımız bu rejim lehine çalışmalar başlatmıştır’ cümlesini okuyunca şaşkınlık gerekir zira iddialar eski kitaptandır; zikredilen başbakan Tansu Çiller, cumhurbaşkanı da Süleyman Demirel’dir.

Türkiye’de bu sistemi savunanların ana gerekçesi siyasi istikrardır. Bu-

nun sadece güçlü iktidarlara gerçekleşebileceğinden emindirler. Yaklaşımlarında 21. yüzyılın 'yönetişim' değil, 19. yüzyılın 'sevk ve idare' anlayışı vardır. Gerekçeleri ise akademik ve siyasi ciddiyetten epeyi uzaktır. Kitaptaki hükümlerden bir demet fikriyatlarını iyi anlatmaktadır.

'Esasen ABD'nin ilk kuruluşunda bu sistem oluşturulurken, o günün Osmanlı yönetiminden etkilendikleri de bir gerçektir'. (s.112) 1700'ler sonu yani Osmanlı sisteminin çökmekte olduğu dönemden söz edilmektedir!

'Parlamerter sistem, İngiltere'nin kendi tarihi içinde oluşup gelişmiş, tüm özellikleri İngiliz geleneklerine göre şekillenmiş, fiiliyatla ortaya çıkan (...) bir modeldir. (...) Parlamerter model İngiliz tarihinin özelliklerini taşıdığı için ancak o ülkede belli oranda başarılı olabilir; oysa Başkanlık Sistemi aklın bulduğu (!) bir model olduğundan, her ülkenin akıl insanları bir araya gelir, kendi ülke şartlarına göre genel niteliklerden taviz vermeden yerel nitelikleri taşıyan bir Başkanlık Sistemi kurabilir.' (s.13) Nitekim temenni tam da budur!

'Dünyadaki genel eğilim iktidarın kişiselleşmesi (kişisel iktidar değil) yönündedir. Vatandaşların bu tür iktidar anlayışına sempati duyduğu gözlemlenmektedir. Bunun da nedeni bu tür bir iktidarla işlerin daha iyi yürüyeceğine ve sorumlunun daha iyi belirleneceğine inanılmış olmasıdır. Nitekim uygulamada bütün hükümet şekillerinde Başkanlık sistemine doğru bir kayma gözlemlenmektedir. Rusya bile (!) bu sisteme yönelmiştir.'(s. 127)

'Hemen belirtelim ki, Federal ya da eyalet yapılanması Başkanlık modelinin olmazsa olmazı değildir. (s.14) Bu modelde Fransız sisteminin üniter yapısıyla ABD'deki başkanın yetkileri buluşturuluyor'. (s.139). Yazar resmen mutlaka yeti tarif etmektedir.

Nitekim bu tezleri hükümetin icraatı ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na verdiği 'Başkanın görev ve yetkileri' teklifi ile birlikte okuyunca yürütme erkini denetleyecek neredeyse hiçbir başka erk olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Sonuçta Adalet ve Kalkınma Partisi yeni anayasa için 1982 Anayasası'nın merkezîyetçi ruhundan farklı bir teklif getirmemiştir. Yakın zamanda Başbakan Tayyip Erdoğan'ın "Güçlü bir Türkiye asla eyalet sisteminden korkmamalıdır, üniter yapı bununla alakalı bir şey değil, siz eyalet sisteminde de üniter yapıyı muhafaza edebilirsiniz" beyanı

ile valilerin seçimle gelme olasılıkları gündeme gelmiş olsa da, şimdilik bu beyanların yazılı bir sürümü yoktur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin öneri ve beyanları etkin ve çağdaş bir adem-i merkeziyet ve bölgeselleşme içermektedir.

Barış ve Demokrasi Partisi'nin teklifindeki 'bölgesel ve yerel kamu idareleri' kavramlarının uygulanabilmesi için ise anayasaya idarenin adem-i merkezî olduğu ilkesi, bölgesel idarelerin kamu tüzel kişiliği düzenlemesi ve idari ve sayetin kaldırılması düzenlemesi yazılması gerekmektedir. Öyle olmayınca önerilen 'bölgesel ve yerel kamu idareleri' ya da demokratik yerinden yönetim, bu sefer bölgede yeni bir merkez yaratmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bu üç husustan ilki çok yakın zamanda Barış ve Demokrasi Partisi'nin yeni anayasanın birinci maddesi üçüncü fıkrası önerisi olarak Cumhuriyet tarihinde ilk kez resmîyet kazanarak TBMM başkanlığına sunulmuştur. Anayasa taslağının birinci kısmı 'Demokratik devlet düzeninin esasları' adı altında 'Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleri' başlıklı bölümün birinci maddesinin üçüncü fıkrasında şu ilke teklif edilmektedir: 'Devletin idari yapısı adem-i merkezî sistem esasına göre düzenlenir. Devletin toprak bütünlüğüne dokunulamaz.'

Barış ve Demokrasi Partisi'nin teklifi 1958 Fransız Anayasası'nın 2003 tarihli değişikliğiyle 1. maddesindeki 'bölünmez cumhuriyet' ilkesinin yanına 'ülkenin idari teşkilâtı adem-i merkezîdir' ilkesinin kabul edilmesini çağırılmakta ve Türkiye açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim ilk bakışta zıt gibi duran bu iki kavram, 'bölünmez cumhuriyet' ile 'idari adem-i merkeziyet' yan yana gelebiliyor ve Fransız uygulamasında görüldüğü gibi ülke bölünmüyor.

Mevcut Yasalarda Adem-i Merkeziyet

Bugün hukuk sistemimizde hiçbir kanun en iptidai adem-i merkeziyet olan 'dekonsantrasyon' yani merkezin işi çok fazla olduğundan bir bölümünü kendi kontrolünde yerle devretmesinden öteye geçmez. Anayasa değişikliği gerçekleştirildiğinde ilgili kanunları ve uygulamaları, çağdaş bir adem-i merkeziyetçiliği hedef olarak gözden geçirmek gerekecek. Uluslararası aktörler ancak bu yeni hukuki çerçevede bir anlam ifade edecekler.

Türkiye’de adem-i merkeziyet ilkesinin hayata geçmesini sağlayacak en uygun zemin Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası’dır. Kürt sorununun içini idari adem-i merkeziyetçilik ve kararlara katılım hususlarında doldurmanın yolu Avrupa Birliği uyumu için gereken bölgeselleşmeyi kullanmaktır. Üstelik bölgeselleşme ve adem-i merkeziyet sadece Kürtlerin yaşadığı bölgeler için değil, Türkiye’nin İç Karadeniz gibi bütün diğer yoksul bölgelerinin kalkınması, genelde daha verimli bir yönetim ve elbet denge ve denetleme için gereklidir. Bilindiği gibi Bölgesel Politika’yı içeren fasıl Kasım 2013’te müzakereye açılmıştır.

Bugüne kadar Bölgesel Politika uyarınca kurulmuş bulunan 26 bölge ve bu bölgelerde kurulmuş olan Kalkınma Ajansları (bkz. Tablo) mevcut yasalarda adem-i merkeziyeti çağrıştıran ve potansiyel bir bölgeselleşmenin habercisi olan yegâne yapılardır. Ajansları kuran 5449 sayılı kanun 26 Ocak 2006’da yürürlük kazanmıştır. Bugünkü haliyle kanun, adem-i merkezî bir mantıktan çok uzak olmasına, ajansın nüvesini oluşturan bölgeyi yönetim birimi olarak tanımamasına ve daha ziyade ‘merkezden bölgesel yönetim’ biçimini çağrıştırmasına rağmen ileride işlevsel olabilecek bir yapı sunmaktadır.

Avrupa Birliği, katılımdan önce Bölgesel Politika’nın ana felsefesi olan dayanışma ilkesi uyarınca bu yapıları destekler. Katılım Öncesi Mali Aracın (IPA) 5 ana bileşeninden ikisi, Sınırötesi İşbirliği ve Bölgesel Kalkınma, bu amaca hizmet eder. ‘Bölgesel Kalkınma’ bileşeninde, ilgili bakanlıklar tarafından Çevre, Ulaştırma ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik alt bileşenlerine ilişkin programlar işler. Keza Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bölgesel ajansları, Türkiye’deki ajansların yetkileri bu tür işbirliklerine olanak tanımasa da onlarla bölgelerarası ilişkiyi başlatmış bulunmaktadır. İlk örnek 21 Ekim 2010’da Almanya’nın Hessen Eyaleti (lând) ile Bursa-Bilecik-Eskişehir’i kapsayan bölgenin Kalkınma Ajansı BEBKA arasında imzalanan işbirliği anlaşmasıdır.

Bugün için ne siyaset ne de ekonomi dünyası Bölgesel Politika’nın Türkiye’nin kemikleşmiş sorunlarına bulunacak çözümlerdeki konumunun tam anlamıyla farkındadır. Bu politikanın ‘demokratik özerklik’ talebi ile şeklen örtüştüğü açıkken ne ulusal siyaset ne de Kürt siyaseti, Türkiye

tarafından resmen kabul görmüş bu Avrupa Birliği politikasından nasıl faydalanılabileceğini kestirebilmektedir.

Bölgesel Politika'nın muhatabı, merkez ile yerel yönetim arasında, iktisadi birliktelik arz eden ve hedefi o bölgeyi ekonomik, sosyal ve ister istemez kültürel ve hatta siyasi anlamda kalkındırmak olan bölgesel yapılardır. Nitekim Yapısal Fonlardan ziyadesiyle yararlanan İrlanda, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerde daha önce bulunmayan bölgesel yapılar bu yolla kuruldu. İngiltere'de İskoç ve Galler bölgeleri de bu eğilimden faydalanmıştır. 2004 ve 2007'de Avrupa Birliği'ne katılan 10 Doğu Avrupa ülkesinin kurumsal ve idari yapılarında da Bölgesel Politika sayesinde derin dönüşümler olmuştur. Komünist, dolayısıyla aşırı merkezî yönetim geleneğinden gelen bu ülkelerde süreç kolay olmuştur. Ancak üyelik hedefiyle demokrasiyi güçlendirmek ve Yapısal Fonlardan faydalanabilmek için merkezî yönetimden bölgeye yetki ve kaynak aktarımı gerçekleşmiş, idari yapı baştan aşağıya gözden geçirilmiştir.

Bir Eksik Uygulama Örneği: Tadil Edilmiş Büyükşehir Belediyesi Kanunu

Adem-i merkeziyet konusuna girenler yerelden umumiyetle 'belediye' anlarlar. Türkiye'de merkez ile belediye arasındaki muazzam yönetsel boşlukta bölgesel ara merci olmadığı için belediyelere çok işlev yüklendi. Hâlbuki belediyelerin çapları nispeten küçüktür, işlevleri hizmet odaklıdır. Bölge ise coğrafi, tarihî, dilsel, ekonomik, kimi zaman dinsel bütünlük arzeden idari bir birimdir. Ülkeden ülkeye değişen yetki ve işlevleri vardır.

Türkiye'de belediyeler zamanla çeperin sesi oldular, merkeze erişemeyenlerin siyasi dayanağı haline geldiler. Ancak hizmetlerin yanında siyaset yapmak durumunda olmaları ve götürdükleri hizmeti siyasete endekslemeleri sağlıklı değildir. Keza belediye gibi nispeten küçük bir idari birimin devasa bir merkezin her anlamda kulu olması büyük sorunları beraberinde getirir. Bu sorunlara çare olarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesini düşünen çoktur. Oysa irili ufaklı belediyelerin klasik belediyeçilikten fazla hizmet vermesini temenni etmek, sürdürülemez bir sistemi ülke sathına yaymak demektir.

Bu çalışmada birçok kez altı çizildiği gibi Türkiye boyutlarında bir ülkeye gereken, devasa merkezi dengeleyebilecek çap ve yetkiye sahip olacak, yönetimi etkinleştirecek, siyasi taleplere de bir ilk cevap niteliğinde olacak bölgesel yapıların kurulmasıdır.

Adem-i merkeziyetçi bir düzenleme olduğu iddia edilen, tadil edilmiş 'Büyükşehir Belediyesi Kanunu' 2012 yılı sonunda yasalaşmıştır. Yasayla hükümet, aşırı kentleşmenin getirdiği yönetim sorunlarına çözüm aramaktaydı. Değişiklik birlikte, kentlerin il sınırlarına dayandığı Türkiye'de belediye, il özel idaresi ve köy tüzel kişiliğinden oluşan farklı yerel yönetimler büyükşehir altında toplanmıştır. Sayıları 29'a çıkan büyükşehirlerle 29 il özel idaresi, 1.591 belde belediyesi ile 16.082 köyün tüzel kişiliği kaldırılmış, yetkileri büyükşehirlere devredilmiştir.

Kimi yorumcu, büyükşehirin yerelde seçilmiş başkanı ve meclisinin vali karşısında artık daha güçlü olacağını varsaymıştır. Oysa varsayımların gerçekleşebilmesi için yukarıda belirtildiği gibi yasanın idari vesayet ilkesini değiştirmesi ve büyükşehirin mali kaynaklarını olabildiğince yerelleştirmesi gerekmektedir. Yasada belirtilen 'Yatırım İzleme ve Koordinasyon Merkezi'nin mali kaynağı merkezden gelmesinden ötürü son söz, bugün olduğu gibi merkezin temsilcisi olan vali ve kaymakama aittir. Bu teamül değişmediği için yerelleşme ve etkin hizmet adına atılan adım varolan küçük yerel birimleri iptal etmekle kalır. Dolayısıyla merkezleşme bu defa büyükşehir üzerinden gerçekleşmektedir. Nitekim ilin mülki sınırıyla büyükşehirin sınırlarının şimdiden birleştiği İstanbul ve Kocaeli büyükşehirlerindeki fiiliyata bakmak kâfidir.

Kimi yorumcu ise etkin hizmet açısından yasayı olumlu bir gelişme addetmiştir. Bu, aşırı kentleşmenin bir nevi alinyazısı olarak kabullenilmesi demektir. Kimse 'kent neden ilin sınırına dayandı acaba' diye sormamıştır. Öyle olunca da belde ve köylerin idari anlamda lağvedilmesi, yakında fiziki anlamda da lağvedilecekleri anlamını taşır olmuştur.

Meselenin özü merkezin bugün siyasi kulu ve hizmet götürmede emanetçisi konumundaki yerel birimleri azaltmak değil, kurulacak bölgeler altında çoğaltmak ve onlara olabildiğince yetki devretmektir. Yeni anayasa bunu gerçekleştirmek için büyük fırsattır. Yukarıda da belirtildiği gibi anayasa adem-i merkeziyet ilkesi dahil edilebilse, merkezin ülke

çapındaki idari vesayeti icraat sonrası denetime dönüştürülebilse, bölgelere kamu tüzel kişiliği verilebilse, yerel birimlerin yerel mali kaynakları sürdürülebilir hâle getirilebilse bu yasa değişikliğiyle arzu edilen yerleşme ve iyi hizmet ancak o zaman gerçek olurdu.

Nitekim bu yasayla lağvedilmek zorunda kalınan küçük yerel birimlerin istikbalini güvence altına almak hem yönetim hem de çevresel denge açısından hayatidir. Benzer boyutlardaki ülkelerin hepsinde olabildiğince çok sayıda yerel birim olmasının nedeni vardır. Zira yerindenlik ilkesi uyarınca küçük yerleşimle ilgili en makul ve etkin karar o yerleşimde alınır, üst birimlerin dahline gerek kalmaz.

Son tahlilde sözü edilen yasa değişikliği, şehirleşmeye ve merkezileşmeye teslim olmanın yanında belediye ile bölgenin işlevlerini birbirine karıştırmaktadır. Mevcut durumu daha beter hâle getirmektedir. Türkiye boyutlarında her ülkede var olan, merkez ile belediye arasındaki ara yönetim birimi 'bölge'yi bir türlü kuramayan hükümet, büyükşehirleri yani merkezin yereldeki klonlarını kurmaktadır.

Sonuç

Adem-i merkezileşme kavramı ve ilkesi makro ve mikro anlamda modern demokrasinin olmazsa olmazıdır. Temsil aşamasından katılım aşamasına geçmiş olan modern demokrasinin işleyiş ve bekası, birey ve toplumun ülkenin, yönetim sisteminden bağımsız olarak, yaşamında ve devletin işleyişinde azami seviyede söz sahibi olmasından geçmektedir. Diğer bir deyişle modern demokrasinin işleyiş ve bekası kapsamlı denge ve denetleme mekanizmalarının varlığına bağlıdır. Adem-i merkezileşme ilkesi uyarınca bölgeselleşme bu denge ve denetleme mekanizmalarının başlıcalarındandır. Yeşil politika da bu siyasanın önde gelen savunucusudur.

Bu çalışmada incelenen idari ve hukuki çerçeve, engeller ve fırsatlar Türkiye'de adem-i merkezileşme ilkesinin hayata geçmesinin kolay olmayacağı göstermektedir. Kemikleşmiş idari ve siyasi teamüllerin modern uygulamalarla ikame edilmesi kolay olmayacaktır. Diğer taraftan, gelişmekte olan Türkiye'de adem-i merkezileşmeye giderek daha fazla ihtiyaç duyulacağı açıktır.

“ZOR”UN ÖRGÜTLENMESİNE KARŞI

**-Antimilitarizm, Pasifizizm,
Savaş Karşıtı Hareket ve
Vicdani Ret-**

Yazar: İnan Mayıs Aru

*Siz bıçaktan fıskıran yemiş,
Tatlılıkta yansıyan güzellik,
Kerpeten ağızlı tan,
Ayrılmaya itilmek istenen sevgililer
Duvarı kazıyan tırnak,
Kaçın! Durmayın kaçın!*

Rene Char

Türkiye’de resmi rakamlara göre en az silah altındaki er sayısı kadar asker kaçağı var. Bu sayıyı biraz olsun azaltmak için düzenli olarak “bedelli askerlik” yasaları çıkarılıyor, polis ve jandarma GBT sorgularıyla asker kaçağı avına çıkıyor, vatandaş eşini dostunu gammazlasın diye “İhbar Hatları” reklamı yapılıyor ama her ne hikmetse bu “herkesin asker doğduğu” iddia edilen memlekette yıllardır bu kaçakların sayısı hiç eksilmiyor. Militer sistemdeki kaçakların sayısı sadece asker kaçaklarıyla da sınırlı değil aslında. Bütçeden ve vergilerden aslan payını alanın hep Silahlı Kuvvetler olduğu düşünülürken, kayıtdışı ekonomi yoluyla vergi sisteminden kaçanlar, adam olma hayallerini bırakıp sivil kışlalar olan okulları bırakıp kaçanlar, baba ve koca ikilemi arasında bir yuvanın “sınırları” içine hapsedilmekten kaçarak kendi hayatlarını kurmayı tercih eden kadınlar ve nice diğer kaçak da aslında asker kaçakları hanesine yazılabilir pekâlâ. Yoksa retçiler ya da itaatsizler mi demeli hepsine? Bir vicdani retçiyi bir asker kaçağından ayıran şey nedir? Sanıyorum bunun yanıtı, reddetme ediminin kamusal olarak beyan edilmesi ve bireysel bir tercih olmaktan çıkıp politik bir eyleme dönüşmüş olması şeklinde verilebilir.

1 Eylül 1995’te vicdani reddini açıklayan Osman Murat Ülke’nin 7 Ekim 1996 tarihinde “*halkı askerlikten soğutma*” suçunu işlediği gerekçesiyle ve Askeri Ceza Kanunu Madde 58’de düzenlenen “*milli mukavemeti kırma*” fiiline dayanılarak tutuklanması ile birlikte “vicdani ret” kavramı ilk kez Türkiye siyasal literatürüne girmiş oldu. Aslında Osman Murat Ülke ne Türkiye’deki ilk vicdani retçiydi, ne de bu nedenle ceza alan ilk kişi. Kamuoyu bu kavramla, 1989 yılında Tayfun Gönül ve Vedat Zencir’in Sokak Dergisi’nde vicdani retlerini açıklamaları ile tanışmıştı. Gönül ve Zencir hakkında da “*halkı askerlikten soğutma*” suçundan dava açılmıştı ancak onlar sivil mahkemede yargılandılar. Bu yargılama sonucu Vedat Zencir beraat etti, Tayfun Gönül ise üç ay ceza aldı ve bu da para cezasına çevrildi. Osman Murat Ülke ise Türkiye’de vicdani ret nedeniyle hapis cezası alan ilk retçiydi. Bu aynı zamanda Türkiye’de vicdani retçilerin bir caydırma politikası olarak aşağı yukarı askerlik süresine eşdeğer bir hapis süresiyle cezalandırılması pratiğinin de başlangıcıydı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti devletinin vicdani retçilerle ilişkisinin te-

melinde yatan iki politikanın daha ilk retçilerle birlikte ortaya çıktığını görüyoruz: görmezden gelme ve caydırma üzere cezalandırma.

Peki, kimdi bu vicdani retçiler? Her ne kadar vicdani retçi sayısı kadar vicdani ret tanımı olduğu genel önermesi doğru olsa da vicdani reddi kişinin “dini, politik, ahlaki ya da herhangi bir nedenle askerlik yapmayı reddetmesi” olarak tanımlayabiliriz. Vicdani reddin dayanağı birçok şey olabilir, ancak özünde yatan, insanın kendi istekleri doğrultusunda yaşamını örgütleyebilme özgürlüğü düşüncesidir. Savaşa katılmayı reddetmek muhtemelen savaşın kendisi kadar eskiye dayanır. Ne var ki, vicdani ret, askere almanın daha “etkili” bir aracı olarak ilk kez 5 Eylül 1798’de Fransa’da gündeme gelen zorunlu askerliğin ve modern harbin ortaya çıkmasıyla politik ve felsefi bağlamda daha çok önem kazandı.

Vicdani reddin kökenlerini Ortaçağ’da ilk olarak Orta Avrupa feodal beyliklerinde bulmak mümkün. O dönemde çeşitli Hıristiyan tarikatları feodal beylerle anlaşmalar yapıp, bir çeşit “savaş vergisi” ödeyerek üyelerini ordu hizmetinin dışında tutuyorlardı. Bu çizgiyi ilk terk eden ve feodal rejimin “ya askerlik hizmeti, ya da savaş vergisi” dayatmasına karşı ilk radikal çıkışı gerçekleştiren Almanya’daki Wiedertaeufer Tarikatı, Katolik kilisesinin kıskırtmasıyla kanlı bir şekilde bastırıldı. Sonrasında 18. yüzyılda İngiltere’de, dini inançları nedeniyle şiddet kullanmayı, askerlik yapmayı ve vergi vermeyi reddeden “Quaker” tarikatını görüyoruz. Quaker’lar gerekçelerinin açıklığı ve tavırlarındaki tutarlılıkla ilk vicdani retçiler olarak adlandırılabilirler.

Vicdani retçilerin 20. yüzyılda ilk kitlesel ortaya çıkışıysa 1. Dünya Savaşı sırasında İngiltere’de gerçekleşti. Savaşa çağrılan binlerce insan savaşa katılmayı reddettiler, 3.000 tanesi hapse atıldı. Bu çıkıştan sonra 1921 yılında, önemli bir bölümünü İngiliz retçilerin oluşturduğu WRI (War Resisters’ International - Uluslararası Savaş Karşıtları) kuruldu. WRI daha sonra yerel savaş karşıtı örgütlerin ve vicdani ret örgütlerinin uluslararası çatısı haline geldi.

Vicdani ret hareketi 1968 ve sonrasında bütün Avrupa’yı sarstı. Avrupa devletleri vicdani ret hakkını ‘70’lerin ortasından başlayarak tanımaya başladılar. ‘80’lerin başında Yunanistan ve Türkiye dışında bütün Avru-

pa ülkelerinde vicdani ret hakkı tanınmış durumdaydı. Ancak vicdani ret hakkı “sivil hizmet” zorunluluğuyla birlikte elde edilebildi. Silahlı hizmet yapmak istemeyen insanlar yine zorunlu olarak ve çoğunlukla askerlikten daha uzun bir süre hastane, okul vb. sosyal birimlerde çok düşük ücretlerle hizmet etmeye zorlanıyorlardı. Bu sivil hizmet dayatmasını da reddeden retçilerse Avrupa’da da kaçak hayatı yaşamak zorunda kalıyordu. Ancak 21. yüzyılda pek çok Avrupa devletinin tamamen profesyonel orduya geçişiyle birlikte askerlik hizmeti–sivil hizmet ikiliği de ortadan kalktı. Bugün tam da bu nedenden dolayı, stratejisini büyük oranda vicdani ret hakkı üzerine kurmuş Avrupalı anti-militarist hareketler ciddi bir atalet içerisinde ve vicdani ret gibi geniş bir toplumsal yelpazede etkili olabilen yeni stratejilerin geliştirilmesinde sıkıntılar yaşıyor.

Tam da bu noktada yeni politikalar geliştirebilmek için vicdani ret, savaş karşıtlığı, pasifizm ve anti-militarizmin birbirleriyle olan bağlarını irdelememiz kaçınılmaz. Vicdani ret temelde savaş karşıtı bireysel bir tavır olsa da toplumsal olarak savaşın engellenmesi hatta savaşların ortadan kaldırılması için tek başına yeterli bir politik strateji değil. Bunun en güzel kanıtı da şu an dünyadaki savaşların çoğunda önemli bir rol oynayan Amerikan, İngiliz ve Avrupa devletleri ordularının tamamında artık zorunlu askerlik hizmetinin kalkmış olması ve bu orduların gönüllü, profesyonel askerlerden oluşuyor olduğu gerçeği.

Bu durumu daha 1931 yılında öngören radikal pasifist Kurt Hiller barışsever yoldaşlarını şu sözlerle eleştiriyordu: “Vicdani reddi, savaş karşısında her derde deva ilaç olarak görenlerden müteşekkil savaş karşıtı kesim, gelişmelerin -savaş tekniği ve politik teorideki gelişmelerin- gerisinde kalmış. Zorunlu askerliğe hayır! Yaşasın vicdani ret! Bugün de hala böyle diyorum. Ama zorunlu askerliğe karşı mücadele ve kendini yücelten bir vicdani ret propagandası ile başlamış bir savaş zora sokulmaz, bunu durdurmak ise hiç mümkün olmaz, çünkü anlaşıldığı kadarıyla özellikle en saldırgan biçimiyle geleceğin savaşı gönüllülerden meydana gelmiş teknik elit birliklerce yürütülecektir. Sözde gönüllülerden değil ama, (...) hayır, gerçek gönüllülerden, savaş fanatikleri ve savaşın hevesli taraftarlarından. Vicdani ret çağırısı elbette bu insanlara da ulaşıyor, ama güçlerini kırmıyor.”

Bu bağlamda vicdani ret ancak savaş karşıtı hareketin stratejilerinden birisi olarak görülebilir ve asla savaş karşıtı politikaların yegâne enstrümanı olamaz. Vicdani reddin yanı sıra başka ne gibi enstrümanlara başvurabileceğimizi araştırmak için de savaş karşıtı politikanın temel bileşenlerini irdelememiz gerek. Yukarıda söylediğimiz gibi ne kadar retçi varsa o kadar farklı vicdani ret tanımı ve gerekçesi sayılabilir ancak yine de tüm bunları iki temel gerekçe altında sınıflandırabiliriz: 1) dini, ahlaki ya da politik gerekçelerle şiddete ve öldürmeye karşı olmak, 2) hiyerarşik ilişkilere ve tahakküm yapılarına karşı olmak. İşte bu iki temel karşı çıkış savaş karşıtı hareketi oluşturan iki temel bileşeni de açığa çıkarır: pasifizm (şiddet karşıtlığı) ve antimilitarizm.

Pasifizm her ne kadar 20. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmış bir kavram olsa da her ne sebeple olursa olsun her türlü şiddet kullanımına ve öldürmeye karşı olmanın tarihi çok eskilere dayanır. Budizm'den Hıristiyanlığa, eski Yunan'dan Roma İmparatorluğu'na dek pek çok din ve kültür içerisinde pasifist geleneklere rastlamak mümkün. Bugün anladığımız anlamıyla modern pasifizmin kökleriye yine 15. yüzyıldan beri vicdani ret hareketinin de sürükleyicisi olmuş olan Quakerlar, Amishler gibi Hıristiyan tarikatlarında ve Napolyon Savaşları sırasında ortaya çıkan savaş karşıtı toplumsal muhalefette bulunabilir. 19. ve 20. yüzyılda pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Yeni Zelanda ve Hindistan gibi sömürgeciliğin mağduru olan topraklarda da şiddet karşıtı ilkelere dayanan barış hareketleri gelişmiştir.

Henry David Thoreau ve Lev Tolstoy gibi düşünürlerin eserlerini temel alan anarko-pasifist yaklaşımın da etkisiyle Avrupa ve Amerika'da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli muhalif çevreler içerisinde de şiddet karşıtı politikalar yaygınlık kazanmıştır. Ancak her ne kadar toplumsal politikalar üreten aktif bir siyaset olsa da pasifizmin kaynağında politik analizler değil etik kaygılar yatmaktadır. Bu bakımdan bireysel vicdana işaret eden vicdani ret hareketiyle şiddet karşıtı hareketin özdeşleştirilmesi de şaşırtıcı değildir.

Öte yandan antimilitarist hareketse şiddetsizlik temelli inanç ve kanaatlerden ziyade militer yapılanmanın kendisine, hiyerarşik ilişkilere

ve gerek birey gerekse toplum üzerinde tahakküm oluşturan yapılara odaklanarak bunların eleştirisi üzerine kurulu politik bir hattı benimser. Militer devlet kurumunu, askeri-sanayi kompleksini, vatanseverlik, ulus ve erkeklik inşasını irdeleyerek savaş karşıtı politikalar üretir. Pasifizmin aksine kategorik bir şiddet karşıtlığı etiği üzerine değil, şiddet örgütlenmelerinin sorgulanması üzerine yükselir ve bu bakımdan da bir “zor aygıtı” olarak bizatihi devletin meşruiyetini sorgular.

Antimilitarizm daima devlet ve hakimiyet kavramının politik ve toplumsal analizi üzerinden gelişip serpilmiştir. Antimilitarist düşünce için kapitalizm ya da emperyalizm de savaşların ana nedenlerinden biri olagelmıştır. Askeri-sanayi kompleksinin işleyişleri anlaşılmadan ve buna karşı politikalar üretilmeden militarizmle başa çıkılamaz. Bununla beraber vatanseverlik, ulus, erkeklik gibi kavramların kültürel üretimi de militarizmin toplumsal benliğe nüfuz edişini sağlayan araçlardır ve ancak bu kavramları sorgulayarak, altüst ederek ve yerlerini daha özgürlükçü ve eşitlikçi kavramlar ve otoriter-hiyerarşik olmayan ilişki biçimleriyle doldurarak toplumsal demilitarizasyonu mümkün kılabiliriz.

İşte ancak şiddeti sorgulayan kişisel bir etikle, hiyerarşi ve tahakküm karşıtı bir toplumsal politikanın böylesi bir özgün birlikteliğiyle, savaş karşıtı hareketin iyi niyetli bir “Barış elçiliği” olmanın ötesine geçerek hem bireysel hem de toplumsal anlamda savaş politikalarını sorgulayan, mevcut yapılara alternatifler üreten bir toplumsal tahayyül inşa etmesi sağlanabilir.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra hem bir tepki olarak örgütlü vicdani ret hareketi hem de antimilitarist hareket Avrupa’da bu yönde ilerlemiştir. Savaşlara bilfiil katılmayı reddedip “savaşın insan kaynaklarını kurutan” retçilerin yanı sıra, örgütlü işçi sınıfı da savaş karşıtı genel grevlerle üretimi durdurmak, ilerleyen yıllarda sivil toplum hareketleri de yol bloajlarıyla asker ve mühimmat sevkiyatlarını engellemek gibi çok boyutlu toplumsal eylemliliklere imza atmıştır.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devletleri zamanla vicdani reddi yasallaştırmanın dönemin askeri yapılanma gereksinimleriyle gayet uyumlu olduğunu görmüştür. Devletin artık bütün genç erkeklere

asker olarak gereksinimi kalmamıştı hatta toplumsal tahakkümün ve hiyerarşik kurumların düzgün biçimde işlemesi için bu gençlere ordu dışında gereksinim vardı. Artık tamamen profesyonelleşmiş ve ileri teknoloji donanımlı silah, sevkiyat ve iletişim sistemleri, isteksiz ve dolayısıyla güvenilmez personele bırakılamayacak kadar hassas ve pahalıydı. Vicdani reddin temel bir hak olarak tanınması hem kimsenin yapmak istemediği “angarya” işler için ucuz işgücü sağlıyor hem de toplumsal disiplinin tesisinde askeriyenin yerine angaryayı ikame ederek militarizmin sivil hayatta sürdürülmesinin en etkileyici örneklerinden birini sergilemiş oluyordu.

Öte yandan retçilere yönelik kovuşturmalar topluma yararsız sürütme kayıpları yaşatacak ve ayrıca ciddi maliyetlere yol açacaktı. Oysa bir komisyonun sorgusundan geçerek “hak kazanan” vicdani retçiler sivil hizmet adı altında ucuz işgücü olarak devletin tasarrufundaydı. Ve devletin bunlara gereksinimi vardı, en az üniformalılara olduğu kadar. Askerlik ya da sivil hizmet arasında seçim yapılabilmesi hem vicdanları rahatlatmakta, hem de güçlerin verimli dağılımına olanak sağlamaktaydı.

Vicdani ret hakkının tanınması Avrupa’da stratejisini vicdani ret hakkı üstüne kurmuş savaş karşıtı ve antimilitarist hareketler üzerinde görece bir duraklama etkisi yapsa da halen vicdani ret hakkı kullanımında yaşanan etik ihlaller buralardan siyaset yapılabilmesini mümkün kılıyordu. Öncelikle vicdani ret hakkının kullanımında retçinin bir komisyon önünde sorguya çekilmesi ve vicdani ret beyanının gerçekliğinin tartışılması bir tartışma konusuydu. Pek çok ülkede, en azından başlangıçta, vicdani ret hakkının bir cezalandırma niteliğinde, askerlik hizmeti süresinden uzun olması ve vicdani retçilerin sigortasız ve asgari ücret standartlarının altında çalıştırılarak ucuz işgücü olarak kullanılması da antimilitarist harekete yeni politika olanakları sunuyordu. Sivil hizmet hakkını reddeden total retçiler ya da en yaygın biçimde gerçekleştiği İspanya’daki adıyla insumisos (itaatsizler) hareketi de sivil hizmet hakkıyla vicdani retçilerin militarist sistemin içerisine dâhil edilmesine karşı ciddi sorular yönelten bir hareket olarak ortaya çıkıyordu.

Burada vicdani reddin bir sivil itaatsizlik eylemi olmaktan çıkıp da bir

hak olarak tanınmasından sonra ortaya çıkabilecek politik hatta dair iki radikal örneğe bakabiliriz: İsveç ve İspanya. İsveç vicdani ret hakkını en erken tanıyan ülke. Henüz 1920 yılında vicdani ret hakkı kabul edilen İsveç'te 1980'lerde savaş karşıtları vicdani ret haklarını kullanmak yerine, orduya gidip orada itaatsizlik eylemleri ve bozgunculuk yapmayı bir taktik olarak benimseyerek militarizmin çarkına çomak sokuyorlardı. İspanya'da ise vicdani ret hakkı uzun mücadeleler sonrasında 1980'lerde kazanıldığında antimilitarist hareket örgütlü bir mücadeleyle Sivil Hizmet Yasası'nı boykot etme kararı almış, vicdani ret hakkı tanınmış retçiler defalarca retçi statülerinden vazgeçerek yeniden silâh altına alınma işlemlerine tabi tutulup yeniden retlerini açıkladıkları uzun ve zorlu bir sürece girmişlerdi. İspanya'da vicdani ret hakkı tanınmış olduğu halde total retçilerden oluşan ve sivil hizmeti reddeden bu insumiso (itaatsizler) hareketi yıllar süren bir mücadele vermiş yüzlerce itaatsiz uzun yıllar hapis cezalarına çaptırılmıştır. Bu bakımdan İspanya bir Vicdani Ret Yasası ve alternatif hizmet seçeneğine sahip olmasına rağmen uzun süre retçilerle uğraşmak zorunda kalmış belki de tek ülkedir.

Vicdani retçiler konusundaki tutumu yüzünden defalarca AİHM tarafından cezalandırılmış ve AB Konseyi tarafından artık acilen vicdani ret konusunda yasal düzenlemeler yapmaya sıkıştırılan Türkiye'de de yakın zamanda zorunlu askerlik hizmetinin yanına cezalandırıcı (normalden daha uzun ve kötü çalışma koşullarında) bir alternatif hizmet seçeneğinin ekleneceğini öngörmek çok zor değil. İşte böyle bir yasanın çıkarılması Türkiye'deki antimilitarist hareketin önüne Avrupa'da da örnekleri yaşanmış yeni bir sınav çıkaracaktır ve nasıl bir yol izleyeceğimizi belirleyebilmek için Avrupa'daki benzer örnekleri çalışmanın yanı sıra Türkiye'de vicdani reddin kısa tarihine ve mevcut duruma da yakından bakmamız gerekiyor.

Giriş kısmında da belirtildiği üzere Türkiye'de hapis cezası alan ilk vicdani retçi Osman Murat Ülke'ydü. Ancak Türkiye'de "vicdani ret" özel bir hukuki statü olmadığından Ülke, "halkı askerlikten soğutmak" ve birliğinde de "emre itaatsizlik" suçlarıyla suçlanarak ceza almıştı. Yıllar boyunca da ceza alan retçilerin tamamı bunlarla suçlanacaktı. Halen de bu iddialarla suçlanan vicdani retçiler askeri hapishanede cezalarını

doldurduktan sonra tekrar “sözde” birliklerine teslim ediliyor ve yeniden üniforma giymeyi ve emirlere itaat etmeyi reddettikleri gerekçesiyle “*emre itaatsizlikte ısrar*” suçuyla yargılanıyorlar. Bu durum vicdani retçiler için teorik olarak sonu gelmeyecek bir kısır döngü yaratsa ve ömürlerinin sonuna kadar hapse atılabilme ihtimallerini içerse de pratikte bu döngü genelde aşağı yukarı askerlik süresine denk gelecek bir uzunlukta tutuluyor ve 2 yıl kadar cezaevinde tutulan vicdani retçiler böyle bir şey yapmayacakları bilindiği halde “birliklerine teslim olmak üzere” saliveriliyor ya da son yıllarda başlanan uygulamayla “anti-sosyal kişilik bozukluğu” teşhisiyle “çürük raporu” verilerek evlerine gönderiliyor. Bu ikili uygulamanın amacının retçileri cezalandırarak olası retçiler üzerinde caydırıcılık yaratmak, retçileri itibarsızlaştırmak ve sürekli alınabilecekleri tedirginliğiyle bir nevi “sivil ölüme” mahkûm ederken bir yandan da görmezden gelerek vicdani reddin toplumsal görünürlüğüne önüne geçmek olduğu ortada.

Antimilitaristler de baştan beri bunun farkında olarak gerek Osman Murat Ülke'nin, gerekse daha sonra hapis cezasına çarptırılan retçilerin süreçlerinde kampanyalarını bu gerçekleri göz önüne alarak yürüttüler. Bir yandan hukuki ve toplumsal mücadeleyle retçilerin içeride kötü muameleye maruz kalmasının önüne geçmeye çalışırken bir yandan da basın ve kamuoyunun ilgisini konuya çekebilecek eylemlilikler ve kampanyalar örgütlediler. Aslında bu spontan örgütlülük durumu antimilitarist hareketin hem gücünü ortaya koyuyordu hem de zaaflarına işaret ediyordu. Bir vicdani retçi hapis cezasıyla karşı karşıya kaldığında çok kısa sürede ve çok yönlü –hukuk, medya ve sokak gösterileri – biçimde örgütlenebilen hareket maalesef içeride bir retçinin olmadığı dönemlerde aynı örgütlülüğü sergilemekte zayıf kalmış ve antimilitarist hareket genel olarak bir retçiler dayanışması şeklinde süregelmiştir. Bu dayanışmanın sadece cezaevindeki retçilerle dayanışmanın ötesine geçmesi hedeflenerek vicdani retçiler adına kullanılacak ortak bir fon oluşturulmuş, bu fonla içerideki ve dışarıdaki retçilerin sivil hayatta karşılaştıkları zorlukların bir nebze olsun önüne geçebilmek hedeflenmiştir. Ancak resmi olarak “kaçak” konumunda olmalarından ötürü ne sağlık hizmetlerinden faydalanabilen ne de sigortalı işlerde rahatlıkla çalışabi-

len retçilerin bu “sivil ölüm”ünün önüne geçebilecek dayanışma yapıları ve mekanizmaları maalesef yeterince oluşturulamamış ve işletilememiştir.

Vicdani retçilerin hukuki süreçlerinin takibi ve sokak eylemlilikleri 2000’li yıllarda vicdani reddin görünürlüğüne de giderek arttırmış, özellikle de Mehmet Tarhan’ın cezaevinde kaldığı süre içerisinde faal olan hareket hem renkli eylemlilikleriyle hem de sürecin kararlı takibiyle medyada sıkça vicdani retten söz ettirilmesini sağlamış, retçilerin toplumsal görünürlüğüne arttırmıştır. Yine aynı dönemde bir dizi başka antimilitarist kampanya ve etkinlik daha gerçekleştirilerek sadece vicdani ret odaklı bir hareket olmanın ötesine geçilmiştir.

2004 yılında 6 ay süren “Yüzleşiyoruz” kampanyası ile ülkenin doğusunda 25 yıldır süren savaşa işaret edilmiş, pek çok ilde farklı sokak eylemlilikleri, basın açıklamaları, sergiler ve paneller düzenlenmiştir. Yine 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla İstanbul, İzmir ve Ankara’da “Militarizm” adı verilen etkinlikler düzenlenerek bu şehirlerin pek çok noktasındaki militarist yapı ve kurumlar ziyaret edilmiş, bunların tarihi anlatılarak gündelik yaşamımızın içerisine sızmış militer yapılar teşhir edilmiştir.

Türkiye’de kadınların ilk kez vicdani retlerini açıklamaları da yine bu döneme denk düşer. Türkiye’de kadınların askerlik yükümlülüğü olmasına rağmen vicdani retlerini açıklamaları son derece kafa karıştırıcı olmuştur. Antimilitarist hareketin içerisindeki bazı erkek ve kadınlar bile bu açıklamaların anlamı konusunda kafa karışıklığı yaşadığı da, kadın retçilerin ortaya çıkışı, hareket içerisinde hapis cezasıyla yüzleşecek kadar güçlü total retçilerimize yüklediğimiz imgeler aracılığıyla cinsel kimliklerin yeniden üretimi meselesini de tartışmaya olanak sağladı. Cynthia Enloe’nun sözleriyle: “Daha fazla toplumdaki daha çok kanıt edindikçe, militarizasyonun oluşumunu açıklarken toplumsal cinsiyetin rolünü atmanın sadece yetersiz bir politik analizle sonuçlanmakla kalmayıp mevcut militarizasyonu geriletme kampanyasında da daimi bir başarısızlığa yol açabileceğini iyice kavradık.”⁽¹⁾

Kadın retçilerin ortaya çıkışı toplumsal olarak militarizmin sadece “zo-

1- Cynthia Enloe, “Beyond ‘Rambo’: Women and the Varieties of Militarized Masculinity”, Women and the Military System Proceedings of a Symposium Arranged by the International Peace Bureau and Peace Union of Finland içinde, derl. Eva Isaksson (New York/London/Toronto/Sydney/Tokyo 1988).

runlu askerlik” meselesine indirgenemeyeceğine de işaret ediyordu ve kışlanın dışında, sivil hayata sirayet eden hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerini sorgulamak için önemli bir çıkış noktasıydı. Ancak tüm bu sorgulamalara rağmen antimilitarist hareket bu konularda toplumsal bir politika yürütme konusunda zayıf kaldı. Bu konularda ne kadar yazılıp çizilse, akademik ve kültürel çalışmalar yapılırsa, sokak eylemlilikleri gerçekleştirilse de toplumun demilitarizasyonu için farklı sosyal sınıflardan bireylere hitap edecek, onlarla birlikte hiyerarşi ve tahakküm karşıtı yapılar oluştururken askeri-sanayi kompleksinin işleyişini de sekteye uğratacak toplumsal tabanlı eylemlilikler örgütlemek de antimilitarist hareketin öncelikli olarak gündeminde yer almalı.

Yasalarda yapılabilecek bir sivil hizmet düzenlemesinin, tamamen cezalandırma amaçlı olacağı (çeşitli kurullarda yapılacak sorgulamalar, varolan askerlik süresinden çok daha uzun süreli sivil hizmet, sivil hizmetin askeri kurumlarda yapılması vb) ve sivil hizmetin bir “angarya” olduğunu düşünen ve bunu reddeden vicdani retçilerin (total retçiler) de olduğu gerçeğinden hareketle bir işe yaramayacağı da bilinmektedir. Kaldı ki, dünyada da sürekli gelişen bu tepkiye karşı giderek profesyonel ordulara doğru bir yönelim olduğu görülüyor. Bu gerçekten hareketle bugün sendikal örgütlerle ortak platformlarda çalışma hakları perspektifinden sivil hizmeti sorgulayacak analizler geliştirmenin yanı sıra savaşın aktif sürdürücüsü profesyonel orduların savaş pratiklerini sekteye uğratacak güncel metotlar üzerine düşünmek de antimilitarist hareketin ödevleri arasında yer alıyor.

Bugün profesyonel orduya geçiş sürecinde Türkiye’nin önünde daha uzun bir yol olduğu açık. Orduya sözleşmeli personel –paralı asker– almak için açılan 10 bin kişilik kadroya yapılan başvuruların 1000 kişi civarında kaldığını düşündüğümüzde, devletin uzun vadede paralı askerliği cazip hale getirmek için stratejiler geliştirmek zorunda kalacağını öngörebiliriz.

Ancak şu da unutulmamalı ki profesyonel askerlerden kurulu bir orduda zorunlu askerlik hizmeti söz konusu olmayacağından vicdani ret olgusu hem politik, hem yasal açıdan ancak üstü örtük bir biçimde

varlık gösterebilir. Bizim savaş karşıtı hareketi “vicdani ret” eksenine hapsetmememiz için sivil hizmet yasalarına ve geleceğin profesyonel ordusuna karşı bugünden politikalar üretmemiz elzem görünüyor. Zira Ulrich Brockling’in de dediği gibi; “Vicdani ret hakkını tanyacak olanlar yine ordusu olan ve vatandaşlarını silâh altına çağıran devletlerdir. Bu yüzden vicdani ret hakkı talep eden kimse bir çelişki ile karşı karşıya kalmaktadır. Vicdani retçileri koruması beklenen makam, bu reddi gerektiren makamdan başkası değildir. Vicdani ret hakkını tanyan devletler de savaş yürütme haklarından feragat etmemektedir. Savaş karşıtı mücadele vicdani reddin yasalaşmasıyla sonlanmamaktadır. Hatta belki de bu iki konu birbiriyle gitgide daha az ilintili bir hâl almaktadır.” (2)

2- Vicdani Ret, Çarklardaki Kum, İletişim Yayınları, 2008

“HOCAM MERHABA, YİNE KALDIM DEĞİL Mİ?”⁽¹⁾

Okulların Ne Öğrettiği, Ne Öğretmediği Üzerine

Yazar: Sezai Ozan Zeybek²

Giriş

Rabindranath Tagore'nin “Papağan Masalı” meşhurdur. Bir gün papağanın cahil olduğunu tespit eden Raja, kuşun kutsal kitapları okuyabilmesi ve terbiye öğrenmesi için çevresindekilere emir verir. İlk iş olarak papağanın yaşam koşulları düzeltilir, kendisine altın bir kafes yapılır. Ülkenin dört bir yanından bilginler çağırılır, papağana uygun kitaplar yazdırılır. Kitaplar üst üste konduğunda gökyüzüne uzanır. Bakıcılar, korumalar, kâtipler, kuyumcular, kâhinler, temizlikçiler, merasim düzenlemek için müzisyenler işe alınır. (Bu esnada birileri çok zengin olur, saraylarda yaşamaya başlar) Bir gün Raja kuşu ziyarete gelir. Davullar zurnalar eşliğinde yapılanlar takdim edilir, eğitim için izlenen yollar-tek-nikler anlatılır kendisine. Raja, eğitim nizamındaki kusursuzluktan s on derece memnun kalır; ama kuşu görmek aklına gelmez. Hikâyenin sonunda papağan, altın kafesinde zincire bağlı haldeyken ölür. Öldüğü bir süre anlaşılmaz. Çünkü kuşun sessizliği, eğitiminin tamamlandığına, yani terbiyesine yorulur.

1- Bir öğrencinin attığı e-posta'dan.

2- Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Bu yazıda, kabaca iki güzergâh izliyorum. İlkinde, öğretim kurumlarının farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek kapasiteden neden uzak olduğunu, çeşitliliğin önünde nasıl bir engel oluşturduğunu anlatıyorum. Okulda öğretilen bilginin belli başka bilme türlerini dışladığını, papağana bile aynı türde formel bilgileri öğretmeye çalıştığını savunuyorum. Şöyle basit bir soruyla başlayabiliriz: Her türden bilginin kağıt üzerindeki bir soruya dönüşmesi ve herkesin aynı şeyi öğrenmek zorunda olması bile kendi içinde tuhaf değil mi? İradenin, merhametin, ellerin işleyişine sinmiş toprak bilgisinin, doğumun, tamirciliğin, meşk etmenin, sosyal teorilerin, aşkın ve cinselliğin ve her şeyin okul müfredatına girmesi mümkün mü? Kitaplar her ne kadar çok önemli birer kaynak olsa da bilgi aktarımının önemli bir bölümü hâlâ okul dışında, akademik olmayan ve hattâ yazılı olmayan mecralarda gerçekleşmekte. Onları okulun formel yapısına dahil edecek yöntemler tasarlamaktansa, okul dışında farklı dolaşım ağları tesis etmek (ya da olanları güçlendirmek) bir hayli önemli. Çünkü öğrenmenin bedensel, bilişsel, duygusal tarafları var; her bilgi aynı şekilde öğretilemez/öğrenilemez.

Yazının ikinci güzergâhı, öğretim kurumlarının yan etkilerine eğiliyor. Yani papağanın ölümünü anlatıyor. Yan etkiler derken öğrencilerin (ne okuduklarından bağımsız olarak) ister istemez edindiği deneyimleri kastediyorum. İnsanların bir hayli fena ve bencil hallerini ortaya çıkaran, herkesin herkese göz göre göre yalan söyleyebildiği, kariyerist, son derece hiyerarşik, rekabetçi ve bir hayli adaletsiz bir sistem var karşımızda. Dolayısıyla, biyoloji derslerinde sadece biyoloji anlatılmadığını, bir nesilden diğerine aktarılanların gerçek mahiyetini anlamak için bu alanları irdelemek gerektiğini söylüyorum.

Özetle, ilk kısımda okulun öğretmediklerine, diğerinde ise (dile getirilmeden de olsa) okulun aslen neleri öğrettiğine bakıyorum.

I. KISIM:

Derslerde Neleri Öğrenemeyiz?

Beden, şekilden şekle girer. Bedenin hemen her hareketi bir tür gelenek, yani yapa yapa öğrenilen bir teknik silsilesi gerektirir. Kaslar, kemikler bile buna göre şekillenir. Bu değişimi en iyi çocuklarda gözlemleyebiliriz. Elini nasıl kullanacağı; suyu nasıl içeceği; yüzüp yüzemeyeceği; akrobatik hareketler yapıp yapamayacağı; nasıl yemek yiyeceği (çatal mı, el mi, çubuk mu?); sandalyeye mi yoksa yer sofrasına mı alışıacağı; yatakta başını bir yastığa mı koyacağı, yoksa Maoriler gibi ayakta ya da Moğollar gibi atın üstünde uyumaya ehil olup olmayacağı, öğrenme süreçlerinin bir sonucu. Günde üç kere acıkmayı bile sonradan öğreniyoruz, bebeklerin/çocukların böyle “doğal” bir eğilimi yok. Marcel Mauss bunu “fizyolojik-psikolojik-sosyolojik süreçlerin harmanladığı bedensel teknikler” olarak adlandırıyor (Mauss 1973).

Tarih boyunca (adı okul olsun olmasın) bu yukarda saydıklarımaya yönelik olarak pek çok öğretme mekanizması icat edilmiş. Bir neslin diğerine hangi bilgileri nasıl aktardığı konusunda muazzam bir çeşitlilik var. Kimi yerlerde otoriteye dayalı, ezberci ve katı sistemler çıkıyor karşımıza. Kimi yerlerde ise merkezî bir kurumun olmadığı pratiğe yönelik yapılar görüyoruz. İddiam şu: Bir yöntemi/dönemi “doğru” olarak kabul edip diğerlerini “hata” olarak değerlendirmek, çeşitliliğin temel prensiplerini layıkıyla anlamamak demektir. Bilgilerin muhtevisyatı ve bilgiyle kurulan ilişki çok farklı hâller alabilir. Öğretim kurumlarında otorite gibi kavramların yahut ezberciliğin, bugünün politik ikliminde hoş karşılanmadığını biliyorum; ancak çeşitliliğe (bize ilk anda ters gelse de) hakkını vermek, tektipleştirici akıl yürütmelere (yani mesela asker zihniyetli öğrenci talep eden sisteme olduğu kadar çocukların daha üretken, daha özgür, daha yaratıcı olmasını vaaz eden doktrinlere de) şüphıyla yaklaşmak gerekir. Bilginin içeriği, bağlamı, bedene nasıl nakşedileceği farklı rejimlere tabi olmuş. İrade, merhamet, tarım ve geometriyi öğretmek için farklı prensiplere, farklı kurumlara ihtiyaç duyulmuş tarih boyunca. Farklı kozmolojik yaklaşımlar, epistemolojiler devreye girmiş.

Bir örnek vereyim. Sanjay Seth, yakın dönemlere kadar Hindistan'da bilgiyle kurulan ilişkinin Batı'dan nasıl farklı olduğunu anlatır. Hindistan'ın bilgi aktarma sistemi, Batı'daki gibi derece derece (1. sınıf, 2. sınıf...) ayrılmamıştır. Malum, Batı'daki öğretim sistemi, herkesin aynı aşamalardan geçebileceği ve ortak bir noktada buluşabileceği varsayımı üstüne kuruludur. Öğrenciler, doğum yıllarına göre gruplanır ve bilgi buna göre tasniflenir. Diğer bir deyişle, bilgi (görünürde) herkese açık, standartlaştırılabilen, dereceli bir öbek olarak kurulur. Oysa Hindistan'daki klasik eğitim sisteminde bilgi bu şekilde tasniflenmemiştir. Sistem ezber ve tekrar üstüne kuruludur. Anlamı bilinse de bilinmese de metinler ezberlenerek öğrenilir. Türkiye'de Kur'an'la kurulan ilişkide de benzer bir taraf var. Hafızlar Kur'an'ın Arapçasını ezberlerler. Ama bu, dediklerinin anlamını biliyor olduklarını göstermez. Hıfz etmekle "anlamak" iki ayrı süreçtir.

Anlamadan ezberlemek, bugünün dünyasında zaman kaybı olarak teklakki edilir.⁽³⁾ Oysa Seth'e göre hıfz etmek, metnin içeriğini öğretmekten daha farklı bir amaca hizmet eder. İçerik, ikinci derecede önemlidir. Asıl amaç, süreç boyunca belli türde bedensel pratikler kazanmak, bedenini ihtiraslarını terbiye etmek, Hak kapısından geçmektir. Yani mesele ahlâktır ve ahlâk, kutsal bir metni yorumlamak ve genel prensipler konusunda uzlaşmakla değil, sabretmekle, tekrarlarla ve itaat etmekle ediniilir.⁽⁴⁾ Dolayısıyla, Hindistan'da kadim ahlâkî bilgi, içerik ve şekil olarak ayrılabilen, bölünmüş, derecelendirilmiş, parça parça nakledilen bilişsel bir süreç değildir (Seth 2007).⁽⁵⁾ Aktarılması hedeflenenler (sabır, irade, itaat...) ve bunları edinmek için gerekli süreç birbirine sıkı sıkı bağlıdır.

3. Daniel T. Willingham'a göre ezber, analiz ve sentez yapabilmenin, yani muhakemenin olmazsa olmaz koşulu halbuiki... (Willingham 2011).

4. "Ahlâk bu mudur, peki nedir" gibi sorulara girmiyorum. Bu normatif sorunun kolay bir cevabı yok, tek bir cevabı da yok. Sadece şunun altını çizmekte fayda var: Bir kuralı bilmek, o kurala uymak anlamına gelmez. Dolayısıyla örneğin İncil'in yasaklarını okuyup anlayanların (anlamadan hatim indirenlere kıyasla) daha ahlâkî bir hayat sürdürdüğünü iddia etmek mümkün değil. Bu notu düşmemdeki amaç, doğru ahlâkın ne olduğu ve en iyi nasıl iletiildiği hakkında bir hüküm geliştirmek değil, sadece öğrenmenin farklı araçları olabileceğinin altını çizmek.

5. Tam da belki bu yüzden Hindistan'da konuşulan 40 dil içinde İngilizcedeki öğretmek kelimesine karşılık gelen herhangi bir sözcük bulunmaz. Bağımsızlıktan önce İngiliz sömürge yönetimine isyan eden Vinoba Bhava şöyle demiştir: "Bizler öğrenebiliriz, başkalarının öğrenmesine yardımcı olabiliriz ancak 'öğretmeyiz'. Öğretmek ve öğrenmek adı altında iki farklı sözcüğün kullanımı, bu iki sürecin birbirinden bağımsız olarak algılandığını ele vermektedir" (Bhave 2008 s. 38).

Buna mukabil, bugünkü epistemolojik eğilim, bilgiyi bir temsil sistemi olarak kurar. Yani olguyu bir plan, bir model, bir maket, kağıt üstündeki bir formül olarak yeniden üretir. Bu tarz bilme şekli, Timothy Mitchell'a göre kavram ve madde arasındaki bir ayrıma dayanır. Diğer bazı dikotomilerle rabitalidir: beden ve ruh, plan ve asıl gibi... Temel gaye, dışardaki dünyayı kafamızın içindeki bir modele uyarlamaktır (Sıralamayı özellikle böyle yazdım, çünkü model, çoğu zaman gerçekte var olandan daha düzgün, daha pırılıtlı gözüktür). Mitchell, bu yarılmanın son derece üretken olmakla birlikte, aynı zamanda tabiatın, insanların (özellikle "barbarların" ve "geri kalmuşların") tahakküm altına alınmasına yaradığını anlatır (Mitchell 2001, bilhassa 275-303 arası). Bilgi "nötr" değildir.

Bu noktada şu notu da düşmem lâzım. Burada bir Doğu-Batı zıtlığı çizmek istemiyorum; çünkü böyle bir zıtlık yok. Farklar var, ama benzerlikler de var. Öncelikle, bugünkü okul sistemini, tamamen bilişsel melekelerle yönelik kuru bir içeriğin aktarılması olarak görmek pek doğru değil. Artık daha az bahsediliyor, ama beden terbiyesi veya "sadık-ahlâklî" vatandaş üretmek, zorunlu okul sisteminin ilk ortaya çıkışından bu yana üstüne kafa yorulan meseleler olmuş. İlk kez Prusya'da, 1819 yılında ortaya çıkan zorunlu eğitim, John Taylor Gatto'ya göre şu beş amacı gerçekleştirmek için oluşturulmuş:

- 1- "Orduya itaatkâr askerler yetiştirmek.
- 2- Maden ocaklarında çalıştırılmak üzere itaatkâr işçiler yetiştirmek.
- 3- Hükümetlere azami düzeyde tabi olacak sivil hizmetliler yetiştirmek.
- 4- Endüstriyel yapıların emrinde çalışacak memurlar yetiştirmek.
- 5- Kritik konu ve sorunlarda birbirine yakın düşünen vatandaşlar yetiştirmek." (Gatto 2008 s. 74)

Hepimiz biliyoruz ki hoca girdiğinde ayağa kalkmak, asker nizamında yürümek, saatlerce sınıfta sessiz oturmak zorunda olmak sadece coğrafya-kimya öğretme maksadıyla yapılmıyor. Ders içeriklerinin haricinde, okullar yoluyla bir tür "ulusal terbiye" veriliyor (Türkiye örneği için bkz. Akın 2004; Akşit 2005). Bunun yanında da rekabet, hiyerarşi ve itaat öğretiliyor. Dolayısıyla, öğretim derken sadece müfredatta sunulana değil, o bilginin aktarılması sırasında oluşan her türden etkiye bakmak zorundayız. İkinci kısımda bunu daha detaylı ele alacağım.⁽⁶⁾

6- Keza Hint romantizmine saplanmak da pek doğru olmaz. Bu sistemde her bilgi herkese açık değildir, son derece hiyerarşik bir şekilde dağıtılır. Kast sistemi kimin neyi bilebileceğini katı şekilde düzenler. Veda'ları (kutsal metinleri) öğrenmek Brahmanların işidir mesela.

Öğrenirken, okulların pek üzerinde durmadığı (ama oraya da sirayet eden) farklı farklı teknikler kullanıyoruz. Örneğin taklit... Ezber gibi, taklit etmeyi özendirmek de günümüzde kulağa kötü geliyor. Oysa özellikle çocuklukta en etkili öğrenme aracı okumak değil, birini dinlemek değil, taklit etmek. Sesler, davranışlar, duygusal tepkiler telkin yoluyla değil, taklitle öğreniliyor. "Dişini fırçala" diye nasihat vermektense ebeveynin kendi dişini fırçalaması çok daha iyi bir yöntem. "I am Fishhead: Are Corporate Leaders Psychopaths?" isimli belgeselde, toplumda belirli davranış kodlarının, örneğin merhametli (yahut acımasız) olmanın diğerlerine nasıl aktarıldığı anlatılır (Dejmar and Votruba 2011). Savunulan fikir şudur: Toplumsal dönüşümün motoru, bir davranışın başkaları tarafından tekrarlanması, taklit edilmesidir. Diğer bir deyişle, merhametin öğrenilmesi, bu duygunun önemi hakkında konuşmaktan ziyade, çevremizdekilerin birbirine merhamet göstermesiyle olur. Zira taklit edilecek olan, davranışın soyut/sözel hali değil, kendisidir. (Varılacak bir ufak sonuç: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri içerik olarak pek çok sorun barındırır, oraya girmiyorum; ama harika bir içeriği olsaydı dahi bunu aktarmak için kullandığı araçlar yetersizdir). Richard Dawkins de benzer bir noktadan hareketle, insanların diğer nesillere aktardığı belli kültürel-sosyal kodlar anlamındaki meme tabirini kullanır. Kelimenin kökeni taklitten (mimeisthai) gelir (Dawkins 1989).

Burada taklit deyince orijinalliğin tersi akla gelmemeli. Taklit öğrenmenin temel taşıdır, son derece üretkendir ve hattâ yaratıcılığı körükler. Aşık insanlar birbirleriyle konuşurken bedenleri de benzer bir ritim yakalar. Biri öne eğilirse diğeri de eğilir. Buradaki taklit, insanın karşısına kendini açtığı, hattâ teslim olduğunun göstergesidir. Bir dönem çok etkilendiğim bir dersin hocasının hareketlerini taklit etmeye başlamıştım. Bir yandan çok rahatsız oluyordum; ama onun gibi düşünmeme yardım ediyordu. (Sanırım gerçekten faydası vardı.) Hocamın üstümde kurduğu (bir tür) otorite, o dönem hayatımla ilgili bazı önemli kararlar vermeme vesile oldu.

Otorite deyince aklımıza çatık kaşlı, her an öfkelenmeye hazır, baskıcı bir öğretmen/despot bir lider figürü geliyor belki de. Burada bahsi geçen otorite o değil. Bir talebenin çıktığı seyahatte güvendiği birinin

sözünü-eylemini kendisinininkinden üstün tuttuğu bir dönem olabiliyor. Şüpheyi, eleştireliliği unutmak gerekmiyor. Otoritenin hep devam etmesi de gerekmiyor. (Bahsettiğim hocama hâlâ büyük saygı duyarım; ama artık onu taklit etmiyorum.) Ancak bazı seyahatlerde birinin yol göstermesi, birinin sözünün diğerinden üstün olması gerekebilir. Bu asimetrikler yokmuş gibi yapmanın, herkesin fikrinin her konuda eşit olması gibi (pratikte gerçekleşmeyen ama günün politik ikliminde kulağa hoş gelen) temenniler üretmenin, bilginin ve öğrenmenin karmaşık yapısını iskalama tehlikesi var.

Dolayısıyla, öğrenmeyi geniş anlamıyla alacaksak tekrar, ezber, taklit, birine el vermek, bedensel öğrenme süreçleri, standartlaştırılmamış bilgiler gibi gündemden düşmüş öğrenme şekillerinin imkânları (ve tehlikeleri) üstüne yeniden düşünmek gerekecek. Çünkü bugün modern bir teşekkül olarak okul dediğimizde aslında çok dar bir alan hakkında konuşuyoruz. Okuldan soyut ve standart bilgiler sunan kurumları anlıyoruz. Farklı okul modelleri derken dahi çok uzaklaşmıyoruz. Bilginin yazı diline uygun hale getirilmesindeki istisnai durumu tek alternatif olarak kabul ediyoruz. Böyle olunca da ahlâkı, bir dili ya da hayvancılığı öğretmek için son derece ilkel araçlar kullanmak durumunda kalıyoruz.

İlkel dendiğinde genellikle eskiye has, demode, teknolojiden nasibini almamış olmak gelir akla. Öyle değil. Okullar son derece teknolojik yerler olabilir, bütün öğrencilere tablet dağıtılabılır. Fakat bazen daha basit gözükken yöntemler-aracılar aslında görünenden çok daha karmaşık ve çok daha etkili olabilir. Teknoloji eski yöntemleri ilga eder diye bir kaide yok. Bir örnekle ne demek istediğimi açayım. Washington Üniversitesi'nden Dr. Patricia Kuhl bebeklerle ilgili şöyle bir araştırma yapar, aktarıyorum: "Çinli üniversite öğrencileri, Amerikalı bebeklerle (6-9 ay grubu) yirmi dakika boyunca Mandarin dilinde konuşarak oyunlar oynarlar. Haftada üç seanstan bir ay sonunda on iki seans uygulanır. Bebeklerin beyinlerinin Mandarin ses birimlerini, neredeyse, Çinli bebeklerin beyinleri kadar iyi ayırdettikleri görülür." Buraya kadar şaşırtıcı bir taraf yok. İlginç kısım şu: "Amerikalı bebekler, Mandarin dilinde konuşmaların kayıtlı olduğu bir video veya ses bandının karşısına oturtulduğunda beyinlerinin bu kelimelerin tek bir tanesini bile almadığı ortaya çıkar." Video-

yu gömülerek takip ederler; ama dili öğrenmezler (Aktaran Bronson ve Merryman 2010 s. 227).

Bu araştırma, video-televizyon sektörünün dil yeteneklerini arttırdığı iddiasının dibine dinamit koyuyor. Milyarlarca dolarlık bir sektör, “Baby Einstein” setleri, eğitici TV programları vs. iddia edildiği kadar faydalı değil anlamına geliyor.⁽⁷⁾ Fakat benim vurgulamak istediğim husus, bir bilgi kanalının (medyumun) ne kadar para harcanmış olursa olsun değerini her durumda ikâme edemeyeceği.

Toparlamak gerekirse, bilgi aktarımı çok katmanlı bir süreç. Okul dışı bilgi kanallarını kullanıma açmak bu yüzden çok önemli. Bu esnada araçların ve amaçların da çeşitliliğine dikkat etmek gerekiyor. Malum, çocuklar çok hızlı öğrenir ve başarılarının sırrı farklı yöntemleri harmanlamalarıdır. Deney yaparlar, hayal kurarlar, taklit ederler, kitap okurlar/okuturlar, ezberlerler, anne-babaya hem itimat eder hem de sınırları zorlarlar, farklı rollere bürünürler. İradeyi, sayıları ve bir ineğin süt verdiğini aynı yöntemlerle öğrenmezler. Analiz ve sentez edebilmek de önemlidir elbette; ancak okullardaki sınav sistemlerinin yoğun olarak bunlara yönelik olması (birçok kurum bunda da başarısız, o ayrı) aslında kısır bir bakış açısının ürünü. Çünkü öğrenme dediğimiz çok katmanlı bir süreçtir. Kişisel farklar, yaş, dil gibi meselelere hiç girmedim bile. Okullar, hele ki zorunlu kitlesel okullar, bu ihtiyaçlara haliyle cevap veremez.

7- Hatta aksi durum daha doğru gözüküyor. Araştırmalara göre televizyon seyreden küçük çocukların kelime dağarcıkları seyretmeyenlere kıyasla daha az oluyor (Aamodt and Wang 2012 s. 136-147).

II. KISIM:

Derslerde Neleri Öğreniriz?

Ünite 1: Hatadan Korkmayı Öğreniriz

Bu bölümde derslane savaşlarının, büyük bütçelerin, FATİH Projesi gibi bilişim hamlelerinin ortasında; o müfredattan buna, bu sınav sisteminde öbürüne geçilirken öğrencilerin neleri “öğrenmek” zorunda kaldıklarından ve bu esnada bazı temel meselelerin nasıl ıskalandığından bahsedeceğim.

Temel meseleler ne peki? Şöyle bir örnek vererek başlamak mümkün. 1960’larda George Land isimli araştırmacı farklı yaştaki çocuklara/gençlere şu tarzda sorular soruyor: “Telden yapılmış bir atacı kaç farklı şekilde kullanabilirsiniz?” Bulunan farklı işlevlerin sayısı, divergent thinking becerisi olarak değerlendiriliyor. Divergent thinking tabirini bir meseleyi yahut nesneyi farklı şekillerde düşünebilme, olaylara farklı açılardan bakabilme becerisi olarak çevirebiliriz. (Yaratıcılıktan bir miktar farklı.) Araştırmada 3-5 yaş grubunun % 98’i bu kategoride ileri seviyede başarılı oluyor. Araştırma sonraki yıllarda tekrarlanıyor. 10 yaş grubunda bu oran yarıya, 15 yaşında %10’a, 25 yaşına gelindiğinde ise % 2’lere kadar geriliyor (George Land’in araştırmasını aktaran Robinson 2010)

Burada vurgulamak istediğim husus şu: Çocukluk ve ergenlik süresince insanların belli melekeleri sistemli bir şekilde köreltiliyor. “Doğru” cevapları bulmaya yönelik bir öğretim yöntemi gün be gün yanlış cevapları, yani hata yapabilme cesaretini ve dolayısıyla farklı düşünebilme özelliğini yok ediyor. Başka bir yoldan gitmek, denemek, yanılmak, yeniden denemek... Öğrenmek ancak bunlarla mümkün. Fakat okullardaki sınav sistemlerinin hepsi yanlış cezalandırıyor. Daha önemlisi, öğrenme hevesi kaybolup gidiyor. Okumaktan, öğrenmekten neredeyse zül duyan insanlar çikıyor okullardan.

Üstelik hatalar hata, bize yıllarca anlatılan doğrular ise doğru olmayabilir. Şu soruyu düşünün: İstanbul kaç yılında fethedildi? Birçoğumuz düşünmeye bile gerek duymadan 1453 cevabını veririz. A) İstanbul bir

kez fethedilmedi. Örneğin 1200-1204 yılları arasındaki 4. Haçlı seferinde İstanbul kuşatılır, ele geçirilir, yakılır ve sonunda da Katolik bir Latin İmparatorluğu kurulur. (Bu yalnızca biri.) B) Fethedenler (Osmanlı), fetih tarihi olarak 857 diye kayıt düştüler, 1453 değil. C) Fethedilen şehrin o dönemki adı (Konstantiniyye) Konstantinopolis'ti, İstanbul değil. D) Herkes bunu bir fetih olarak görmez, bazıları işgal der. (Bu arada, fethetmek ve işgal etmek arasındaki fark ne? Uzun süren işgaller bir süre sonra fetih olarak mı adlandırılıyor?)

Burada maksadım "İstanbul'un fethini" tartışmak değil. Daha ziyade "doğru cevap" diye öğretilenlerin tarafsız olmadığını göstermek istiyorum. Bakılan noktaya göre isimler, tarihler, anlamlar değişebiliyor. "Doğru" cevaplar başka ülkelerde veya başka zamanlarda gayet "yanlış" olabiliyor. O yüzden de hata yapmaktan korkmamak, doğruları sorgulamak, 1453'ü öğretmekten çok daha anlamlı olabilir. Fakat öğretim adı altında sorgulama yeteneğini, eleştirelliği, hevesi, merakı, olaylara başkalarının açısından bakmayı, daha doğrusu olaylara farklı yöntemlerle bakma becerisini kaybediyoruz. Verili şıklar arasında doğru cevapları arayarak, testlerde hız kazanmaya çalışırken şüphe etmeyi unutarak, haptisten bozma sınıflara tıklararak, yaşamaya-sevmeye dair meselelere hiç dokunmadan bize sunulmuş bilgiler altında eziliyoruz.

Ünite 2: Yolsuzluğu, Yalancılığı, Hilekârlığı Öğreniriz

Okullar, ilerde yapılacak büyük yolsuzlukların, emek hırsızlıklarının, hilelerin ilk kez sistemli hale geldiği yerler. En baştan belirteyim: Elbette ki bu sistemin içinde büyük bir özveriyle akıntıya karşı yüzen çok sayıda öğrencim ve meslektaşım var. Ancak yine de yolsuzluk-hilekârlık sorunu son derece kapsamlı ve organize hale gelmiş durumda.

Pek çok ayağı var yolsuzluğun. Biri intihal, yani bir başkasının bilimsel eserini veya çalışmasını (tümünü veya bir kısmını) kaynak belirtmeden kendi eserim gibi yayımlamak. Şunun altını çizeyim: Burada savunduğum, bir yazının/eserin mülk haline gelmesi, kullanım haklarının sınırlandırılması değil. (Bu yazıyı para almadan yazıyorum ve isteyen herkesin kullanımına açıyorum). Ancak birinin başkalarının eserleriyle payeler elde etmesini, paralar kazanmasını, ülke idaresinde hatırı sayılır

insan haline gelmesini yolsuzluk olarak telakki ediyorum. Örnekler ne yazık ki çok fazla. Örneğin 2007 TBMM Onur Ödülü'ne layık görülen Prof. Dr. İhsan Doğramacı. 1980 Darbesi'nden sonra 1992 yılına kadar YÖK başkanlığı yapmış birinden bahsediyoruz, malum. "Annenin El Kitabı" adlı eserinin önemli bir bölümü [ilk baskı 1952], Amerikalı tıp doktoru Benjamin Spock'un "Baby and Child Care" [1946] adlı kitabının birebir tercümesi. Olayın kısa özeti şu: Doğramacı, kitabı kendisininmiş gibi bastırır. Uğur Mumcu bu konuyu 1981'de gündeme taşır, umursanmaz. Sonra Prof. Dr. Hasan Yazıcı bu konuyu bir daha gündeme getirir. 1998 yılında bir rapor hazırlayan Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Etik Kurulu, "kitapta büyük ölçüde intihal yapıldığı" sonucuna ulaşır ve oybirliğiyle İhsan Doğramacı'yı kınama kararı alır. Ancak bu karar, TÜBA'yı yıpratacağı gerekçesiyle yürürlüğe girmez (Kafesoğlu 2011; Boratav 2014). Bu arada Doğramacı, bu konuyu gündeme taşıyan Prof. Dr. Hasan Yazıcı'ya dava açıp tazminat ister. Gerisini Murat Bardakçı'dan aktarıyorum: "Senelerce süren dava geçenlerde [2008] Yargıtay'da yapılan son duruşmada sonuçlanmış ve Prof. Yazıcı, Prof. Doğramacı'ya tazminat ödemeye mahkûm olmuştu. Ama kararda bir tuhafılık vardı: Yüksek mahkeme Prof. Doğramacı'nın Amerikalı yazarın eserinden izinsiz alıntı yaptığını kabul ediyor, fakat kitabın akademik bir yayın olması sebebiyle ortada intihal hadisesinin mevcut bulunmadığını söylüyordu. Anlayacağımız, ortada birilerinin 'ev sahibini bastırması' hadisesi vardı" (Bardakçı 2008).

Türkiye'de bir dönem yükseköğretimin en tepesinde bulunmuş insanın hikâyesini anlatıyorum. Daha yakın tarihli örnekler de var. İntihal yaptığı mahkemelerce onanan, ceza alan insanlar, mesela eski Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer... "İşletme Yönetimi" kitabında intihal yaptığı için YÖK Yüksek Disiplin Kurulu tarafından kendisine "meslekten çıkarma" cezası verilir [2005]. Dinçer, mahkemeye gider, ama itirazı reddedilir. Ancak Danıştay'ın, YÖK Disiplin Yönetmeliği'nde yaptığı değişiklik nedeniyle Dinçer, "Profesör" unvanını korur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olur. 29 Aralık 2010 tarihli YÖK Müşterek İnceleme Raporu'nda Dinçer'in intihal yapmadığı tespit edilir, Dinçer bir şekilde (mahkeme kararına rağmen) aklanır. Rapordan sadece altı ay sonra Milli Eğitim Bakanı olur, öğretim konusundaki en yetkili kişi haline gelir.

Ülke akademisi (ve ülkenin genel ahvali) bu olunca öğrencilerin yaptıkları belki pek önemsenmeyebilir. Ama ben önemsiyorum. Zira bir öğrencinin gözümün içine bakarak yalan söylemesinde basit bir kopya hadisesinden daha derin bir sorun görüyorum. İntihali yakalamaya yönelik geliştirilen programların ve yöntemlerin karşısında öğrencilerin buldukları çözüm kendileri için özel olarak başkaları tarafından yazılmış ödevler satın almak. İnternette ufak bir araştırmayla ödev hazırlayan (hattâ doktora tezi yazan) danışman şirketlere ulaşabiliyorsunuz. Bazı yüksek lisans, doktora öğrencileri, bunu bir geçim kapısı haline getirmiş durumda. Hattâ bir kısmı medyaya röportaj veriyor (Karakılıç 2011). Neredeyse tamamen paranın hükmünün geçtiği, öğrenciyle para pazarlıklarının yapıldığı okul-dershane ortamında, biz derslerde ne anlatsak anlatalım, ortamın kendisi öğrenciye şu mesajı veriyor: “Paran varsa her istediğini yapabilirsin!”

Ünite 3: Hiyerarşileri Tanırız, Ayrımcılığı Öğreniriz⁽⁸⁾

Türkiye’de üniversite ve liselere uzunca bir süredir standart zekâ testiyle giriliyor. Testlerde ölçülen gerçek manâda fizik, sosyoloji, tarih bilgisi değil; bir tür bilişsel seviye. Denebilir ki ölçülen zekâ değil de verilen emek değil midir? Kısmen doğru. Kısmen; çünkü ailenin eğitim durumu, maddî koşullar, coğrafi farklar vs. öğrencilerin başarısına etki eden önemli değişkenler. En basit örnek: Diyarbakır ve Şanlıurfa’da üniversite veya bir yüksekokuldan mezun insan sayısı Türkiye ortalamasının yarısı (Demircan 2013 s. 24). Demek ki isteyen/emek veren herkes başarır demek, var olan eşitsizlikleri pek anlatmıyor. Emek verenlerin başarılı olduğuna duyulan inanç, üstte olanların kendi pozisyonlarını meşrulaştırmalarına yarıyor. Daha önemlisi, emeğin kolektif yönü, birikebilme ve aktarılabilme özelliği görmezden geliniyor. Emek sadece bireysel olarak ele alınmış oluyor. Oysa bir öğrencinin gösterdiği emek; öğrencinin ifade yeteneği, okuma alışkanlığı, aileden getirdiği birikimden ayrı düşünülmemeli. Başarı bir birikim işi.

Zekâ için de geçerli bir durum bu. Zekânın da kolektif bir yönü var. Üst tabakalar bu melekeyi geliştirmek için çocuklara daha çok imkân tanıyor, hattâ diğer pek çok özellik pahasına sadece analitik zekâ keskinleştiriliyor. Dikkat süreleri ve bağlantı kurma yetenekleri çok küçük bir yaştan itibaren en önemli ayırıcı unsurlar olarak öne çıkıyor.

8- Yazının bu kısmının daha uzun bir hali daha önce Yeşilgazete’de çıktı (Zeybek 2013).

Fakat başa dönüyorum: Zekânın ne olduğu veya nasıl tarif edildiği ikinci derecede önemli. Asıl önemli olan kurulan hiyerarşinin kendisi. Arkasında isterse “gerçek bir zekâ” ya da “uydurma bir test başarısı” olsun, bugün bu kriter toplumdaki keskin bir ayrıştırma aracı olarak iş görüyor. Gelecekteki meslekler, kazanılan statüler, arkadaş çevreleri büyük oranda buna göre belirleniyor. Nerelisin yerine hangi okul mezunusun ya da hangi işi yapıyorsun diye soruluyor. Özellikle beyaz yakalı, statüsü yüksek çevrelerde... İster zekâ diyelim ister demeyelim, hayatta kendimizi gördüğümüz seviye ile eğitim arasında önemli bir ilişki var. O yüzden ne olursa olsun bir diploma almak çok önemli. Sadece meslek bulmak için değil, hemen her şey için... Cahil kelimesi, bu ülkede (ve başka pek çok yerde) en büyük hakaretlerden biri olarak kullanılıyor. İnsanları eğitmek, bilinçlendirmek gibi retorik ukalalıklar aslında hep bu hiyerarşiden kaynaklanıyor.

Etnik, cinsiyetçi, sınıfsal ayrımcılıklar artık sona erdi demiyorum elbette. Bunların birbiri üstüne binen toplu etkileri var. Fakat herhalde bilişsel yetenekler üzerinden sürdürülen ayırım, bunların en az göze batanı ve en az konuşulanı. Bunun bir sebebi, ayrımcılıklarla mücadele eden aydın, sivil toplumcu, aktivist, yazar vb. kesimlerin genellikle “okumuş” insanlardan çıkması. Yazan, okuyan, (varsa) çocuklarını iyi okullara gönderen, kendilerini (ister istemez) zekâ ile tarif eden insanlar bunlar. Eğitimin (ilk anda söylenirse de) kariyere önemli ölçüde etki ettiği, dil bilen insanlar... Diğer konularda adalet talepleri ne kadar güçlü olursa olsun, eğitimin sağladığı avantajları pratik olarak kullanıyor, kendilerini bu özellik üzerinden kuruyorlar.

Buradaki asıl sorun bununla ilgili hüküm süren tuhaf sessizlik. Biz akademisyenler etnik, cinsiyetçi, sınıfsal ayrımcılık konulu dersler anlatıyoruz, ama ne anlatsak anlatalım, içinde bulunduğumuz yer gayet şiddetli şekilde ayrımcılık üretiyor. Okul isimlerinin, danışman adlarının, derecelerinin önemli olduğu bir dünya bu. İstesek de istemesek de biz de aynı oyunun içindeyiz. Mütevazı olan çok insan var, ama şu kaydı da düşmek lazım: İyi yerlerden gelenlerin mütevazı olması daha kolay oluyor.

Zamanında Aydınlanma felsefecilerini/siyaset bilimcilerini okurken ırkçı-

lık ve cinsiyet gibi konularda nasıl bu kadar sessiz kalabildiklerine çok şaşırırdım. John Stuart Mill gibi adamlar “Özgürlük Üzerine” isimli kitaplar yazıp o dönemki kölelerden, köle ticaretinden hiç bahsetmeyebiliyorlardı. Bu hususlar yazılarında sanki bir kör nokta gibiydi, hemen burunlarının ucundakini görememeleri, mesela kölelikle medeniyet arasında ya da kadınların sömürülmesiyle kendileri arasında bir bağ kuramamaları bana ciddi anlamda sorunlu gelirdi. Şu anki durum belki de bundan çok farklı değildir. Bilişsel yeteneklere dayalı ayrımlar tam burnumuzun dibinde; ama bu hiyerarşinin karşısında yahut dışında durmak gerçekten çok zor.

Zekâ da bir yönüyle ırkçılık gibi... Kimin ne kadar askerlik yapacağı, kimin kimle evleneceği, arkadaş olacağı, kimin kime nerede iş vereceği ten rengine göre belirlense buna ırkçılık derdik. Oysa bütün bu işler bugün eğitim farklarıyla, bilişsel yetenekler üzerinden belirleniyor. Kimi aynı ırkçılıkta olduğu gibi yaygın kanaatlere kimi ise hukuki düzenlemelere dayanıyor. Buna liyakat sistemi deniyor; haklı sebeplere dayanan bir ayırım olduğu düşünülüyor, normal geliyor. Böyle hissediyorsanız iyi düşünün. Öyleyse dert edinilen insanların değerinin derecelendirilmesi yahut hiyerarşinin kendisi değil. Ayrımlar, yani mesela en dandik işleri kimin yapacağı haklı gördüğümüz kriterle belirlenince kabul edilebilir mi oluyor? Her dönem adaletsizliği meşrulaştıran “haklı” sebepler bulunmuş, bunun farkı ne?

İrkçılıkla aralarında farklar da var tabii: Irka dayalı ayrımcılık, bazı kapıları tümüyle kapatıyordu. Bu da bir insanın diğerini nesneleştirmesini, bazı durumlarda sapıkça bir zulmü mümkün kılıyordu. Yükselme imkânı yok denecek kadar azdı. Eğitim bu anlamda bir tür sosyal hareket imkânı sağlıyor. Bu aynı zamanda, standartlaştırılmış testleri savunmak için önemli bir gerekçe: “Bu sınav sistemi olmasaydı Anadolu’daki çalışkan/zeki çocuklar üniversiteye gidemezdi.” Ancak benim gördüğüm daha ziyade şu: Sınavlar sayesinde ciddi bir yanılısma yaratılıyor. Sanki herkese açık bir yarış varmış gibi milyonlarca insan rekabete sokuluyor. Her gün sınavlarla, derslerle, notlarla “zekiler” diğerlerinden ayrılıyor.

Yaptığım sınavlardan ağlayarak çıkan öğrenciler var. Dandik bir not değil mesele, biliyoruz ikimiz de. Her gün kıyaslanıyoruz: Yazdıklarımızla, notlarımızla, okullarımızla... Antropolog James Ferguson’ın kullandığı

instrument effect kavramı geliyor aklıma. Yani bir girişimin, bir kurumun görünürdeki hedeflerine ulaşip ulaşmadığına bakmaktan ziyade, parametreleri nasıl dönüştürdüğüne, ne tür hiyerarşiler kurduğuna dair sorular sormak gerek diyor Ferguson. O halde okul ne öğretir? Tarih mi? Belki, ama bundan önce bizi ayırıştırır. Hiyerarşiyi hem üretir hem doğallaştırır. Her gün bir sürü insan, uygulanan notlandırma/derecelendirme teknikleriyle kendini yetersiz hisseder. Eşitsizlik belgelenir, meşrulaşır. İster zekâ deyin ister eğitim. Herhangi bir çevrede, özellikle de elit çevrelerde bu bilişsel zekânın emarelerinden (gidilen okul, kazanılan burs, yapılan iş) bahsetmeden sosyalleşmek çok zor.

Derdim, ayrıcalıkları doğallaştıran, en “vicdanlı” insanlara bile çoğu zaman görünmez olan bu yan etkilere dikkat çekmek. Görünmez olan derken, bilmemek değil belki; ama pratik olarak her gün bu hiyerarşiyi yeniden üretmek. Kendini unvanla, şirket/okul adıyla, tez konusuyla tanıtmak... Bugün süren tartışmalarda adalet tesis etmeye yönelik bilgi aktarımından bahsetmiyoruz hiçbirimiz. Eşitsiz bir toplumun ihtiraslarına yönelik bilgiler üretiyor, bunları ölçüyor, dereceli insan yetiştiriyoruz. Irkçı değiliz; cinsiyetçiliğe de lafta karşıyız belki. Politik olarak doğru cümleler etmemizi sağlayan tornalardan geçmişiz. Ancak bu konuda başka bir değer sistemini hayal etmek dahi çok zor. Her tanışmada havada uçuşan unvanlar, şecereler bize kendimiz hakkında ne anlatıyor?

Sonuç

Okulda neler öğrendiğimize dair daha pek çok başka ünite yazılabilir: rekabet, yetersizlik duygusu, kapitalizmin temel değerlerinin norm haline gelmesi, cinsiyetçilik...⁽⁹⁾ Üstelik bu yazıda okulların nasıl ticarileştiğine, çalışanların koşullarına, iş yüküne, öğretimin kârlı bir sektör haline nasıl geldiğine, zengin girişimcilerin ve ülke dışından şirketlerin Türkiye’de niye okul açtığına hiç değinmedim bile. Çocukların hafta sonları binlerce farklı iş yapmak yerine neden dershanelere kapatıldığına gelemedim. Bütün bu çılgınlığın, harcanan paraların, pırlıtlı ofislerin, ne yaptığını biliyormuş gibi dolaşan korumaların, kâtiplerin, kuyumcuların, kâhinlerin bizlere unutturduğu asıl maksadı hatırlayabilecek miyiz? Papağan hâlâ hayatta mı?

9- 40 kişilik sosyoloji sınıfında dört tane erkek öğrenci var. Üniversiteye girmek kadar üniversitede kimin hangi bölümleri tercih ettiği de sınıfsal-cinsiyetçi ayrışmalardan bağımsız değil (Detaylı bir analiz için bkz. Bourdieu ve Passeron 2014, bilhassa 15-30 arası).

Ekolojik bir toplum, çeşitliliği, farklı bilgi ve bilme türlerini kucaklamak zorunda. Monokültür tarım mantığından uzaklaşmak gerekiyor. Coğrafyadan, topraktan, tohumdan bağımsız olarak kendi bildiği doğruyu her yere tatbik etmeye çalışmak yerine, tarımda çeşitliliği, tohumu ve geleceği koruyacak yeni yöntemler geliştiriliyor. Benzer bir sürecin öğrenme süreçleriyle ilgili olarak da hızla hayata sokulması lazım. Bunun için deneyci, bilişsel olduğu kadar bedensel, okulların dışına taşan bir bilgi aktarımı gerekiyor. Bu yazıda bunlara eğildim. Okulların neyi öğretmediğine ve bunun yerine neler öğrettiğine dair bazı sorular sordum.

Sınav başlayalı henüz on dakika olmuştu. Herkes kağıdına eğilmiş, yazıyordu. Biri hariç. En başından itibaren dikkatimi çekti, çünkü sık sık göz göze geliyorduk. Hocayı kollamak, kopya çekme eğilimindeki öğrencilerin tipik davranışıdır. Telefonunun ve çantasının yerini kaydettim hemen kafama. Kıyafetlerinin kopya potansiyelini değerlendirdim. Yaptığım iş polislik. Bu esnada öğrenci umursamaz bir tavırla çevresine ve bana bakmaya devam ediyordu. Takmış takıştırmış. Makyajlı, süslü bir genç kadın. Sınavdan çok sınavdan sonra gidilecek pahalı bir kafeye hazırlanmış sanki. Suratında tuhaf, neredeyse züppece bir gülümseme... Bu sınav benim seviyemin altında, dermiş gibi. Yanına gittim. “Ne oldu, neden yazmıyorsun?” diye fısıldadım. “Ben bunları anlamıyorum” derken kağıdı iki parmağının ucundan tutup kaldırdı, sanki kirli bir bezi kaldırır gibi. “İngilizce mi sorun?” Cevap: “O da var...” Aradan üç dakika geçti geçmedi. Ağlamaya başladı. Bütün o dokunulmazlık zırhı bir aldatmacaymış meğer. Bütün sınıf yazarken orada öyle oturmak ve umursamıyormuş gibi yapmak bir büyük gösteriymiş. Gözyaşlarını sildi. Boş kağıt verip çıktı.

KAYNAKÇA

* Aamodt, Sandra, and Sam Wang. 2012. Welcome to Your Child's Brain: How the Mind Grows, from Birth to University. Oneworld Publications.

* Akın, Yiğit. 2004. Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor. İstanbul: İletişim Yayınları.

* Akşit, Elif Ekin. 2005. Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

* Bardakçı, Murat. 2008. "İntihalciler Artık Sağlığımızı Bile Tehdit Ediyorlar." Habertürk, Mart 12. <http://plagiarism-turkish.blogspot.com.tr/2008/03/murat-bardak-intihalciler-artk-salmz.html>.

* Bhave, Vinoba. 2008. "Özsel Olan ve İma Edilen." Alternatif Eğitim: Hayatımızın Okulsuzlaştırılması kitabının içinde, 35-44. İstanbul: Kalkedon.

* Boratav, Korkut. 2014. "İhsan Doğramacı İntihalcisi Mi?" T24. <http://t24.com.tr/haber/ihsan-dogramaci-intihalcisi-mi/71511>.

* Bourdieu, Pierre ve Jean-Claude Passeron. 2014. Vârisler: Öğrenciler ve Kültür. Ankara: Heretik Yayınları.

* Bronson, Po ve Ashley Merryman. 2010. Eyvah! Çocuğum Büyüyor. İstanbul: Profil Yayıncılık.

* Dawkins, Richard. 1989. The Selfish Gene. Oxford; New York: Oxford University Press.

* Dejcmar, Vaclav ve Misha Votruba. 2011. I Am Fishead: Are Corporate Leaders Psychopaths? Belgesel.

* Demircan, Erhan. 2013. "İstatistiklerle Şanlıurfa-Diyarbakır". Karacadağ Kalkınma Ajansı.

* Gatto, John Taylor. 2008. "Devlet Eğitimi Denen Kâbus: Bireysel Düşünceyi Yok Eden Bu Sistemi Neden Düzeltmeliyiz?" Alternatif Eğitim: Hayatımızın Okulsuzlaştırılması kitabının içinde, 71-81. İstanbul: Kalkedon.

* Kafesoğlu, Togan. 2011. “İntihale Giriş: 101.” Çürüyor...Kokuyor...ÇÖKÜYOR.. <http://akademikcurume.blogspot.com.tr/2011/01/intihale-giris-101.html>.

* Karakılıç, Emek. 2011. “İtinayla Ödev Yapılır!” Bianet - Bağımsız İletişim Ağı. Aralık. <http://www.bianet.org/biamag/egitim/134496-itinayla-odev-yapilir>.

* Mauss, Marcel. 1973. “Techniques of the Body.” *Economy and Society* 2 (1): 70–88.

* Mitchell, Timothy. 2001. *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

* Robinson, Ken. 2010. “Changing Education Paradigms.” http://www.ted.com/talks/ken_robinson_changing_education_paradigms.html.

* Seth, Sanjay. 2007. “Changing the Subject: Western Knowledge and the Question of Difference.” *Comparative Studies in Society and History* 49 (3): 666–88.

* Willingham, Daniel T. 2011. *Çocuklar Okulu Neden Sevmez?* İstanbul: İthaki.

* Zeybek, Sezai Ozan. 2013. “Bu Çağın İrkçuları Biz Olabilir Miyiz?” *Yeşilgazete*. <http://yesilgazete.org/blog/2013/12/02/bu-cagin-irkcilari-biz-olabilir-miyiz-ozan-zeybek/>.

KORSAN POLİTİKALAR, İNTERNET ve SANSÜR

Yazar: Şevket Uyanık¹

Michael Albert, Katılımcı Ekonomi – Kapitalizmden Sonra Yaşam⁽²⁾ adlı eserinin *Mülkiyet* bölümüne şöyle bir alıntı ile başlar: “Tutsak edilmiş bir korsan Büyük İskender’e zekice ve doğru bir cevap verdi. Bu kral, adama denizin gaddar hakimi olmakla neyi kastettiğini sorduğunda, korsan cesaret dolu bir gururla şöyle cevapladı: ‘Sizin bütün dünyaya hükmetmekle kastettiğiniz şeyin aynısını. Ben bunu küçük bir gemiyle yaptığım için hırsız diye anılıyorum, ama siz büyük bir donanmayla yaptığınız için imparator olarak kabul ediliyorsunuz.’⁽³⁾ Bu diyalog, aslında çoğu sorunun temeli olan mülkiyet kavramını tartışmamız ve anlamamız için bize eşsiz bir fırsat verir. Şöyle diyebiliriz; şimdi yüzleştiğimiz tüm sorunların kaynağı, belki de arazilerin etrafına çitler çekmemizle başladı, sahip olma güdüsü eşliğinde. Bu diyalogun alıntılandığı zamandan yüzyıllar sonra ise **Julian Assange** şöyle der: “Elimizdeki en önemli özgürleşme aracı olan İnternet, totaliterliğin bugüne dek görülmedik düzeyde tehlikeli bir yöntemi haline geldi. İnternet insan uygarlığı için bir tehdit arz ediyor.”⁽⁴⁾

1. Korsan Parti ve özgür bilgi yazarı, aktivisti

2. Michael Albert, Katılımcı Ekonomi – Kapitalizmden Sonra Yaşam, çev. Taylan Doğan, İstanbul, Aram yay., Eylül 2004, s.129

3. St. Augustine, akt. Albert, a.g.e., s.129

4. Julian Assange ve Jacob Appelbaum, Andy Müller-Maguhn, Jeremie Zimmermann, Şifrepunk: Özgürlük ve İnternetin Geleceği Üzerine Bir Tartışma, çev. Ayşe D. Temiz, İstanbul, Metis yay., 2012, s. 11

Tarihsel aralığı oldukça açık olan bu iki alıntının bağlamı birbirinden uzak gelebilir. İşte bu çalışmada, bu düşüncelerin aslında birbiriyle ne kadar bağlantılı olduğuna değinmek istiyorum. Bazı politik ve toplumsal süreçlerin bizi, ilk alıntının yapıldığı tarihlerdeki zihniyet yapısına çektiğini hep birlikte görmekte ve deneyimlemekteyiz. Ama burada ortaya koymak istediğim, şimdiki zamanın analiziyle birlikte geleceğe dair modelleri ve çözümleri tartışabilmek. Ayrıca dijital aktivizmin öncelere dayanan kökenlerine inip günümüzde gerçekleşen, internetten ve kablosuz iletişim ağlarından beslenen ve sokakla bütünleşen toplumsal hareketleri de bu kapsam içerisinde ele alabilmek. Tabi bunu yaparken, ekonominin dönüşümünü ve internetle olan yakın ilişkisine de değinmeye çalışacağım.

Korsan Parti Hareketi'nin ve politikalarının doğuşu bilindiği üzere thepiratebay adlı internet sitesinin kapanmasıyla oldu ve buradan tüm dünyaya yayıldı. Bu politik hareketin ayrıntılarından ve deneyimlerinden çalışma içerisinde bahsetmek ve internet demokrasisini/kültürünü belirginleştiren bu politik tecrübeden yararlanmak, çalışmanın içeriği anlamında tamamlayıcı bir rol oynayacaktır.

İnternet ağlarının toplumsal yapıyı dönüştürmesi, klasik anlamda iktidar ilişkilerinin toplumdaki istekleri karşılamadığını göstermektedir. Oysaki var olan internet yapısı ekonomik ve toplumsal hayat ile bütünleştiğinde, kısaca merkezi devlet yapısı ile birleştiğinde, bunun bir dönüşüme sebep olacağı öngörülmüştü. İnternetin ilk günlerindeki özgür yapısında olmadığı açıktır; yönetenler/şirketler internetin, insanları gözetlemenin ve fişlemenin bir yolu olduğunu düşünüp tüm yatırımlarını dikizleme/sansürleme üzerine yapmaktadır. İnternet ifade özgürlüğünün önemli bir aracıdır fakat devletler gözetleme teknolojilerine yaptığı yatırımlarla bu alanı da tıpkı hayatlarımız gibi işgal etmekte bir beis görmemektedir. Korsan politikaları, hacktivist eylemleri, bilginin özgürlüğü konusunu ve bunun önündeki engelleri bu bakış açısından değerlendirmek, anonimlik, şifreleme gibi savunma yöntemleriyle bu otoriter süreci özgürlük lehine nasıl çevirebileceğimize değinmek de bu çalışmanın amaçlarından biridir.

İsyan Ağları

Sivil itaatsizlik eylemlerinin çok daha eskilere dayandığını bilmekle beraber burada toplumsal hareketleri 68' eylemleri ile başlatabiliriz. Çünkü 68'in etkileri, oluşturduğu bilinç, eylem pratiklerinin olgunlaşması ve belki de dijital aktivizmle buluştuğu noktalar, halen canlılığını koruyan unsurlardır. Bu eylemlerin bir farklılığı da, iktidarı hedefleyen stratejilerin başarısızlığını göstermesi ve bu hedefi reddetmesi, öte yandan tüm vurgusunu bütün iktidar ve hiyerarşik yapılanmaları özgürlük adına dönüştürme bilincini üretmek üzerine kurgulamasıydı. İşte Hack⁽⁵⁾ Hareketi'nin de -daha sonra Hacktivism olarak adlandırılacak- temelleri bu zamanlara dayanmaktadır. Hatta o zamanlar bu eylemler oldukça saygı duyulan, şimdiki gibi "terörizm" ile bağdaştırılmayan bir düzeydeydi. Tekno-eylemcilik olarak adlandırabileceğimiz bu girişimler, 1960'lı yıllarda dijital karşı-kültür şeklinde belirginleşen hareketin ikinci dalgası olarak karşımıza çıkar. Başka bir dünyanın mümkün olabileceği düşüncesi ile hareket eden bu tekno-eylemciler, dijital iletişim teknolojilerini kullanarak endüstri toplumunun demokratikleşmesine katkıda bulunabileceklerini düşünmüşlerdir.⁽⁶⁾ Buradan görüyoruz ki 68' zamanı doğan, yeşeren ve gelişen politik hareketler, hem toplumsal alanda hem de dijital alanda bütünleşmiş, yer yer beraber hareket etmiş ve sonuçta aynı amaçlar altında örgütlenmiştir. Zaten iletişim, örgütlenmektir.

"Tekno-eylemciler' -özgür yazılım hareketi felsefesine katılmış ve adil bir toplum ararına bağlı programcılar, şifreciler ve 'hacker'lar- interaktif dijital teknoloji ve eylemciliğin yeni bileşiminin kolaylaştırılmasından geniş şekilde sorumludur. Fakat web siteleri, wikiler, web blogları, e-mail hesapları ve mail listeleri oluşturulması ve sürdürülmesine ek olarak kendini tanımlayan bu bilgisayar kurtları, yeni küresel eylemciliğe karı-

5. Hack ve bundan türeyen hacker kelimelerinin anlamı, önceleri MIT öğrencileri tarafından bilgisayar ile ilişkisi olmayan konularda kullanılmaktaydı. Kelimenin tam karşılığı, programlanabilir sistemlerin detaylarını araştırmak ve derin bilgilerle kendi yeterliliklerini geliştirmekten zevk alandır. Eric Steven Raymond Nasıl Hacker Olurum? adlı makalesinde hacker kavramını: "Teknik bilgiye sahip, problem çözmekten zevk alan ve sınırları aşan kişi" olarak tanımlamıştır. Ancak hacker kelimesi günümüzde olumsuz bir anlam çağrıştırmaktadır. Hacker kavramı genellikle yanlış bir biçimde kullanılarak "bir sistemin güvenliğini kıran kişi" anlamına gelen "cracker" kelimesi yerine kullanılmaktadır. Hackerlar bilgi paylaşımının etkili ve yararlı olduğunu inanıyor, özgür yazılımlar yaparak ve bunları herkesle paylaşarak bu konulardaki uzmanlıklarını paylaşmanın etik görevleri olduğunu düşünen insanlar topluluğudur. Milberry, a.g.m., s.49

6. Kate Milberry, "Wiki Tarzı: Değişim Tasarlamak, Demokrasi Uygulamak", derleyenler Guido Ruivenkamp - Joost Jongerden - Murat Öztürk, Teknoloji ve Toplum: Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma, çev. Cümhur Atay, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2010, s. 58-59

şan eylemcilerin ihtiyaçlarını karşılamak için serbest yazılım uyarlaması yaparlar. Sanal kamusal alan şeklinde siber-alem fikrini büyüten teknolojiyi kullanıp geliştirmek yoluyla tekno-eylemciler, internetin demokratik potansiyelini zenginleştirmektedir. Bu nedenle çalışmaları yalnızca insanların eylemcilik ‘yapma’ şeklini değiştirmemekte, internetin kendi yüzünü de değiştirmektedir.”⁽⁷⁾

İktidar olgusu ya da yönetme güdüsü, çeşitli araçlar vasıtasıyla beyinlerimize iletilir ve zihinlerde –şiddet, yıldırma, zorlama, hukuksuzluk, ister zorla, ister manipüle ederek, medya yoluyla- anlamlar yaratılmasıyla bütünlük kazanır. İktidar ilişkileri toplumsal yapıyla bağlantılıdır çünkü iktidar yapıları, kendi değer ve çıkarlarına göre kurumları –toplumu- oluşturmaya çalışır. Kurumlara ve devlete gömülü olan klasik anlamdaki iktidar yapısının, internetin toplumsal yapıyı dönüştürdüğü bu dönemde, vatandaşların isteklerini karşılamadığı görülmektedir.

İnternetle bütünleşen toplumsal hareketler ise, kalıplaşmış, kadük kadrolar halinde hareket eden ve temsil mekanizmalarını minimuma indiren siyasi partilere/yapılara inanmıyor, geleneksel medyaya güvenmiyip alternatif medyaya güveniyor ve onu en etkin şekilde kullanıp içerik üretiyor, merkezi, biçimsel ve liderli yapıları reddediyor, yerel örgütlenmelere, toplu tartışmalara ve kolektif bilince dayanıyor. Kısaca söylemek gerekirse, klasik anlamdaki merkezi iktidar yapısını sorguluyor ve varlığıyla tehdit ediyor. Bu noktada kendimize sormamız gereken soru şu olabilir: **Stéphane Hessel** “Yeti artık! Olup bitenlere duyarsız kalmayın, liberal masallara kanmayın! Sizlere empoze edilen bir dünya bakışından tiksindiğinizi, kızdığınızı gösterecek, insana has en basit tepkileri verin! ÖFKELENİN!”⁽⁸⁾ derken nasıl sakın kalabiliriz ki? Belki de dünyayı saran İsyen Ağları’nın sebebi sadece bu öfkedir?

Burada, adını 1910 Meksika Devrimi’nin liderinden, yani köylülerin topraklarını kaybetmesi üzerine, toprak ağalarına karşı komünal toprak sahipliğini yeniden kurmayı amaçlayan hareketin öncüsü olan Emilio Zapata’dan alan **Zapatista Hareketi**’nden bahsetmemiz gerekiyor. Bu toplumsal “isyan” hareketi, yeni düzenin baş pazarlarından olan Meksika’da, burjuvazinin, yönetenlerin, lobcilerin tepkisini çekmiştir. Neden

7. Milberry, a.g.m., s.49

8. Stéphane Hessel, Öfkelenin!, çev. İsmail Yerguz, Cumhuriyet Kitaplığı, İstanbul 2011, s.22

mi? Yazının başında da vurgu yaptığım gibi mülkiyet ilişkileri yüzünden. Evet, sınıfsal/toplumsal/sosyal/ekonomik ilişkiler değişiyor fakat **mülkiyet** ilişkileri değişmiyor! Öncelikle 1994 yılında serbest ticaret anlaşması **NAFTA** geliyor, ardından 1995 yılında, Türkiye de dahil olmak üzere müzakereye katılan 114 ülke tarafından imzalanan **TRIPS**; tam adıyla “Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması”. Ayrıca TRIPS, fikri mülkiyet haklarının ticaretle olan bağlantısının düzenlendiği ilk anlaşma olarak karşımıza çıkar.

Zapatista hareketinin en önemli özelliği, araç olarak İnternet’i kullanmasıydı. İşte tam da burada, Yeşil politikanın Korsan politikayla ilk kez birleştiğini söyleyebilir ve yazının devamını bu şekilde düşünerek okuyabiliriz. Zapatista hareketine destek vermek için yanlarına giden **Maria Torres**, Meksika’daki örgütlenmeyi “çevrimiçi-görünür” kılmak için Chiapas’ta bulunmuş, ana-akım medyanın görmediklerini dünyaya duyurmalarında yardımcı olmuştur. Bu bağlamda hareket eden organizasyonlar için, iç içe hareket eden bir ağ yapısı oluşmuş, birçok insan hakları ve barış odaklı hareketler bu sayede etkileşim içinde kalmış, dayanışma ağları oluşturmuştur. Hatta Zapatistalar ve destekçileri, “Yeni teknolojileri kullanmayıp eskilerinde ısrar edersek, 60’ların 70’lerin Samizdat⁽⁹⁾ anlayışını internete geçirmesek, çok etkili olamayız” demiştir. Artık onlar için İnternet, seslerini duyurma ve bir mücadele aracı olarak oldukça ön plandadır. Öte yandan, EZLN’nin komuta kademelerinde yer alanların yüzlerini bir maskeyle kapatması bir eşitlik göstergesidir ve yazının internet sansürü/gözetimi ile ilgili bölümünde değineceğimiz, internetteki anonimlik kavramı ile yakından bağlantılıdır.

Hacktivist eylemlerin başlangıcı da bu zamanlara dayanmaktadır. Bu sürece, aktivist eylemlerden hacktivist eylemlere geçiş süreci de diyebiliriz. Bu tarz eylemleri içinde barındıran “sanatsal yaratıcılık” duygusu, küresel kapitalizmin makinesel aklını internet ağları/araçları sayesinde bozma imkanını sunmaktadır. Mesela Floodnet⁽¹⁰⁾ kaynaklı hacktivist hareketlerin tohumu buralarda atılmıştır. Yerlilere yapılan kıyımı ulus-

9. Sovyet Bloğu’nu oluşturan ülkelerdeki kaçak yayınları ve bu yayınların el altından dağıtılmasını kapsayan terimdir. Komünist rejim tarafından sansürlenmiş yayınların kopyaları kısa bir sürede basılır ve bu kopyaları alanlar da kopyalayarak dağıtmaya devam ederdi”. (Wikipedia Samizdat maddesi.)

10. Zapatista hareketini destekleyen ve Digital Zapatismo olarak adlandırılan eylem türünü ortaya koyan The Electronic Disturbance Theater adlı grubun yaptığı, web sitelerini tekrar tekrar “istemeye” dayalı bir tür ddos aracı.

lararası boyutta duyurmanın, bunları gizleyen medyayı bloke etmenin, hükümete ait iletişim kanallarını tıkamanın yolu, bu tarz girişimlere dayanıyordu. Fakat söyledikleri şuydu: “Bilgisayardan uzak eylemciliği, bununla bütünleştirmeliyiz!”. Burada anlatılmak istenen, sokak eylemciliğiyle dijital eylemlerin birleşmesidir. İşte bu düşünce, **Seattle Eylemleri**’nin (’99) ve **Indymedia** hareketinin temelini oluşturmuştur.

Devletlerin toplumsal hareketlerle ilişkisi de bir başka olgudur. Devletler, varlıklarını tehdit eden bu eylemlere, barışçıl gösterilere ve örgütlenmelere karşı “paralel” yapılar oluşturarak bunları sindirmeye ve bastırmaya çalışır. Bir diğer taraftan, örgütlemelerin baskı altına alınması bir başka ifadeyle pasifleştirilmesi adına bu örgütlerle müzakere yolunu dener. Müzakerelerin içeriği genellikle devlet imkanlarının önlerine serilmesi, çeşitli pazarlıklar ve bunun gibi devlet tarafından pek de istenmeyen yollarla gerçekleşir. Devletin renginin gri olduğunu öğrendikten sonra şöyle de diyebiliriz: Bu tarz örgütlenmelerle yapılan müzakerelerin, devlet desteğiyle kurulmuş STK’lar aracılığıyla, gri rengi sarı renge dönüştürür. (Burada “sarı sendika”lara vurgu yapılmak istenmiştir.)

Tabi ki bu hareketleri ekonomik/iktisadi sistemden bağımsız düşünmemiz pek mümkün değil. #Occupy Eylemleri’nde görüldüğü gibi, ekonomi politikalarının sorunları çözmekteki yetersizliği ve zamanla gerçek hayattan kopuşu, bizi yeni politikalar geliştirmeye zorlamaktadır ya da eskiyi yeniden anmayı gerektirmektedir. Bu bölümde, sıkıcı olmamasını dilediğim bir şekilde yeni ekonomiye - ağ ekonomisi, paylaşım ekonomisi, katılımcı ekonomi, post-otistik iktisat gibi kavramlara - değinmek istiyorum.

İnternet Ekonomisi

Alternatif bir ekonomik model sunan üreticilere, bilgiye daha ucuza ve hatta ücretsiz ulaşmak için çaba sarf eden, bilgiyi insanlarla karşılıksız paylaşan kişilere ve matbaadan beri sosyal-ekonomik sistem içerisinde farklı bir yol çizenlere Korsan denildiği için, bu bölümün adı Korsan Ekonomisi olabilirdi fakat İnternet Ekonomisi kavramı, daha kapsayıcı olduğu için tercih edildi. Burada, çoğu yaşamsal olgu gibi ekonominin

de değişimini, değişmesinin gerekliliğini ve nasıl daha “insancıl” olabileceğini tartışmak istiyorum. İktisat değişmekte ve dönüşmektedir.

Tarihi çok öncelere dayanan takas ve paylaşım kültürleri zamanla unutulmuş ya da ekonomik işleyiş içerisinde yok sayılmıştır. **Alain Caillé**, arkaik toplumlarda mübadelenin esasını oluşturan “hediye verme-hediye kabul etme-hediye geri verme”ye dayalı zihniyetin günümüz toplumlarında da halen toplumsallığın temelinde bulunduğunu savunur. Caillé ve arkadaşları, çözümü her ne pahasına olursa olsun devletin düzenleyici gücünü artırmakta gören “tamamen devletçi” yaklaşımdan da, çözüm olarak ultra-liberal serbestleşmeyi savunan “tamamen piyasacı” yaklaşımdan da farklı olarak, örgütlü ağlar üzerinden toplumu demokratik düzlemde harekete geçirmenin en önemli adım olacağını ileri sürerler ve devlet-piyasa ikiliği karşısında sivil toplumu öne çıkarırlar.⁽¹¹⁾ Katılımcı ekonomi kavramını geliştiren **Michael Albert**'e göre, küreselleşmenin yarattığı toplumsal sorunları hedef alan küresel toplumsal hareket, kaçınılmaz olarak bu sorunları yaratan kapitalist mülkiyet ve pazar ilişkilerini sorgulama noktasına gelmektedir. Sorgulamaya klasik ekonomik sistemden başlayabiliriz.

Sorunlu kavramlardan olan homo-economicus, insani davranış şekillerini bireyden alan, tüketim modeli içinde insanı bir makine/robot olarak tanımlayan ve tüm sosyolojik gerçeklikten uzak bir kavramdır. Bu kavram, klasik ekonominin insanlara bakış açısını açıkça gösterir. İşte iktisadi çözümlenmeler yaparken tüm bireyleri homo economicus üzerinden değerlendirmek, hele ki tüm sosyal ve ekonomik sistemlerin değişime uğradığı bilişim çağında oldukça zor ve imkansızdır. Öte yandan neo-klasik iktisat, toplumsal yaşamda önem arz eden ve ekonomiye de etkisi olan bazı alanları “iktisat-dışı” olarak görmektedir. Böylece, neo-klasik iktisadın güncel sorunları çözmekte yetersiz kalması ve günümüz ekonomi sisteminde uygulanabilirliğinin sorgulanmasıyla birlikte, iktisat bilimine yeni açılımlar ve tartışmalar meydana gelmeye başladı. Örneğin bunlardan biri, kuantum düşüncesinin iktisat bilimine etkisidir: “Sonuçta hiçbir parça bütünden ayrı incelenemeyeceği gibi hiçbir birey de toplumdan ayrı incelenemez”.

“Post Otistik İktisat Hareketi; iktisat öğrencilerinin kendilerine öğretilen neo-klasik kuramın egemenliğindeki iktisadın sorunlarına yönelik bir ha-

11. Cem Özatalay, “Ekonomi Teorisi ile İlişkisi İçinde Bourdieu: Bir Komprador mu, Bir Eleştirmen mi?”. Sosyoloji Dergisi, 3.Dizi, 25.sayı, 2012/2, s.67 - 74

rekettir. Bu çerçevede iktisat öğrencileri; daha gerçekçi, çoğulcu ve sosyal bilimlerle ilişkisini koparmayan bir bilim dalı istediklerini vurgulamaktadır. Hareketin çıkış noktası iktisat biliminin kullandığı yoğun matematik ve kurgusal modellerle gerçek dünyadan kopmuş ve sorunlara çözüm üretemez hale gelmiş olmasıdır.”⁽¹²⁾ Bu hareketin egemen iktisat anlayışına karşı olan bir eleştirisi de, iktisadın sosyal bir disiplin olduğunun unutulduğu ve gerçeklikle bağlantısı olmayan teorilerin doğrudan toplumsal yapının üzerinde etkisinin olduğu hususunda şekillenmiştir. Klasik iktisat yapısına dair bu tarz görüşler ve tepkiler birçok öğrenci, akademisyen ve araştırmacı/yazar tarafından seslendirilmeye başladığında takvimler 2000’li yılların başlarını göstermekteydi.

Bir İngiliz iktisatçı olan **Ely Devons**’un bir zamanlar katıldığı bir toplantıda söylemiş olduğu gibi, “İktisatçılar, atı incelemek istediklerinde ahıra gidip ata bakmazlar. Masalarının başında oturur ve ‘Şayet bir at olsaydım ne yapardım’ diye düşünmeye başlarlar.” Bu alıntı, iktisat biliminin geldiği noktayı özetlemektedir. Fakat burada, klasik ekonominin sorunlarından ziyade, çağımızın yeni ekonomisini, yani bilgi/ağ ekonomisini konuşmak daha doğru olacaktır. Bir başka iktisatçı **Douglass North**’a göre iktisadi değişim, öncelikle insanoğlunun nicelik ve niteliğinde; ikinci olarak insanoğlunun bilgi stokunda ve bu bilginin kullanımında ve üçüncü olarak da toplumun kurumsal yapısında meydana gelen değişimin bir sonucudur. Pek tabii ki konuyu tam olarak “bilgi”ye ve “bilginin özgürlüğüne” getirmeye çalışıyorum. Ya da bırakalım **Alvin Toffler** getirsin: “Ekonomiyi yönlendiren bilgidir; bilgiyi yönlendiren ekonomi değil”. İşte bu sebepten ötürü de korsan politikanın değişmez unsurlarından biri bilginin özgürlüğü ve paylaşımıdır.

Bilgi ya da ağ ekonomisinin ulaşmak istediği amaçlar ve çözmek zorunda olduğu sorunlar, klasik ekonomiyle benzerlik göstermektedir elbette. Hatta aynı sorunlarla uğraştığını söyleyebiliriz. Fakat buradaki en temel fark, politikalar geliştirirken kullandığı yöntemlerin ve araçların farklılığıdır. Yeni ekonomi 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı, çünkü enformasyon teknolojisi devrimi bu ekonominin yaratılması için parçalanamaz maddi bir temel hazırladı.⁽¹³⁾ Bilginin değer yaratabilme kapasitesi, onun ne kadar paylaşıldığı ile alakalı bir durumdur. Bundan dolayı, bilgi ekonomisinde-

12. Selda Atik, “Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz ve Neo-Klasik İktisat İlişkisi”, EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi’ne sunulmuş tebliğ, Eskişehir, 2009, s. 3

13. Manuel Castells, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, cilt 1:Ağ Toplumunun Yükselişi, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.99

ki tekelleşme eğilimleri, diğer ekonomik sistemlerden daha yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Telif haklarını, enformasyon alanında kalmış bulunan ortak mülkiyete ait tüm verileri temizleyerek, bu bilgi alanını tamamen özel mülkiyet alanı haline getirmek, devletlerin bilgi üzerindeki söz konusu tekel gücünü korumaya yönelik çabalar ve bu çabaların giderek arttığı görülmektedir. Ama unutmamamız gerekir ki, bilginin dolaşımının ve paylaşımının engellenmesi, bir “ağ ekonomisi” olan bilgi ekonomisinin özünü aykırır.⁽¹⁴⁾

Devleti “devlet” yapan ve insanların gözünde “yücelten” bazı temel unsurlar vardır. Yaşadığımız bu dönemlerde ise devletlerin bu unsurları yavaş yavaş ellerinden gitmeye başlamıştır. İnternet yapısının ortaya çıkardığı Bitcoin gibi dijital para girişimleri, yer yer devletle birlikte hareket eden ve birçok ticari alanla ilişkisi olan dev medya organizasyonları, devletlerin vatandaşlarıyla arasına ördüğü ve gün geçtikçe kalınlaşan duvarlardan akan “sızıntılar”... Bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz fakat hepsinin gösterdiği nokta şudur ki, merkezi otoritelerin kudreti çökmektedir. Alternatif medya ana-akım geleneksel medyayı tehdit etmektedir ve yalanlarını ortaya sermektedir. Gayri-merkezi internet yapıları, merkezi devlet otoritesinin sansürleme, yasaklama, fişleme ve bunun gibi hukuk ihlallerine karşı çözümler sağlamaktadır. O zaman şimdi konuşmamız gereken konu; sansür, oto-sansür, fişleme, gözetim ve bunlarla mücadele yolları.

Sansür ve Gözetim Altındaki İnternet

Gözetim kavramını **Jeremy Bentham**, Fransız Devrimci Millet Meclisi (1791) tarafından basılan Panoptikon adlı kitabında şöyle tanımlıyor; “Bugüne kadar örneği görülmemeyen, insan zihni üzerinde zihinsel iktidar elde eden yeni bir yöntem”. Gözetleme ve güvenlik kavramları bizleri tek bir toplum yapısına doğru götürürken, özellikle 9/11 ‘den sonra çıkarılan yasalarla ve kolluk birimlerine tanınan sonsuz haklarla birlikte, **Foucault**’nun tasvir ettiği toplumun içinde, iletişimin öznesi değil bilginin nesnesi olarak var oluyoruz ya da olamıyoruz. Öte yandan vatandaşlar mahremiyetlerini gittikçe yitirirken ve yine tüm hayatlarımız çevrimiçi vaziyette devletler, şirketler ve kurumlar tarafından rahatça izlenirken, yöneten iradeler gittikçe daha merkezi ve totaliter bir hale bürünüyor. Hiçbir zaman bilgi akı-

14. Özgür Uçkan, “Bilgi Ekonomisi ve Ağ Yönetimi”, BThaber Köşe Yazıları, 2003, s.12

şı üzerinde tam denetim sağlayamayan ama hep bunu arzulayan devleti alıyye daha ne kadar izleyebilir, sansürleyebilir, fişleyebilir ve bütün verilerimizi nereye kadar toplayabilir? İnsanlar gittikçe şeffaflaşp en önemli sırlarını bile sosyal ağlar aracılığıyla ortaya dökerken, karşılığında da bir şey bekliyor: Devlette şeffaflık. Karşılığında bunu göremeyince de, devletin aslında gerçek ama gizli olarak adlandırılan bilgilerini/belgelerini ya da devletin o hiç de masum olmayan sırlarını ortaya döküyor.

Hukukçu **Günther Jakobs** 1985 yılında “Düşman Ceza Hukuku” üzerine çalışırken, acaba gelecekte bunların olabileceğini öngörüyor muydu? Yönetenlerin onun tezlerinden yola çıkarak düşüncelerini daha da somutlaştırıp uygulayacağını? Devletin tüm vatandaşları “düşman/terörist” olarak sınıflandırabileceğini ya da hukukta var olan “kişilik” haklarının “düşman unsurlar” dahilinde eritilebileceğini? Onun düşüncesine göre, düşmanın iç dünyası da tehlikelidir ve düşmanın iç dünyası bir suç unsuru olarak değerlendirilir, bunun cezai karşılıkları vardır. Şimdi bu cümledeki düşman kelimesi yerine vatandaş kelimesini koyun ve uzun zamandır çokça tartışılan “polis yetkilerini” düşünün. İşte sosyolog **Jean-Claude Paye** Hukuk Devletin Sonu adlı çalışmasında 11 Eylül’den 45 gün sonra ABD’nde imzalanan “Patriot Act” yasasına vurgu yaparken, insan hakları ihlalleri ve özel hayatın dokunulmazlığı gibi konularda yaşananlara dikkat çekmişti. Bu yasa “düşman ve teröristleri yakalama” kılıfı altında insanları, yönetime karşı girişilen her türlü gösteriyi, grevi, yürüyüşü, barışçıl eylemi terör suçları ile ilişkilendirilebilir kılıyordu. Bu yasanın getirdiği bir başka unsur da, “internet ya da farklı türden bir ağ üzerinden” makul şüphe olmadan devletin tüm iletişim yollarını izleyebilmesi, özel e-postaları bile takip edebilmesi ve gözetimi tüm yaşam/iletişim alanlarına yayabilmesidir. Şimdi bunlarla birlikte Türkiye’deki 5651 sayılı yasa, bununla birlikte getirilen ve dünyada eşi benzeri olmayan sansürü ve gözetimi düşünelim. Acaba Türkiye, Edward Snowden’in yapısını ortaya çıkardığı, ABD’deki Ulusal Güvenlik Dairesi(NSA)’ne benzer bir oluşumu, TIB ve MIT ile birlikte kurmak mı istiyor? Yoksa kuruldu da haberimiz mi yok? Öte yandan NSA’in koordinatörü son açıklamalarından birinde “Tamamen onların insafına kaldık, keşke böyle olmasa, engellenmenin bir yolu yok.” diyor.

Artık tüm sistemler ve ilişkiler ağlar üzerindedir. Sansür mekanizması, yönetenler için adeta bir koruyucu kalkan olarak tarih boyunca karşımıza çıkmıştır. Bir diğer taraftan sansür, iktidarların bilgiyi denetimden kaçırma yoludur. Herhangi bir siyasi projenin hedeflerinden biri de, varolan bilgi akışlarına yapıcı müdahalelerde bulunmaktadır. Yönetenlere göre, onların sansür uygulayamadığı gerçek, gerçek değildir. Ama İnternet ise herhangi bir sansürlü kontrol altına alabileceğiniz bir yer değildir. Bilgi her zaman özgür kalmalıdır ve doğası gereği özgür kalmayı istemektedir. Tüm devletlerin İnternet'te gözetimi kendilerine görev edinmeleri, tam da sosyal ve ekonomik sistemin bu ağa entegre olduğu zamanda geldi. En son tartışılan müdahalelerle Türkiye ise, gözetim ve sansür anlamında, bazı toplumsal dinamikler dışında, belki de ilk kez sağlam bir irade göstererek Dünya'yı yakalamış oluyor. Şunu da söylememiz gerekiyor ki, internetle ilgili yapılan tüm düzenlemeler devletlerin şiddet tehditleri sayesinde yürürlüğe konmaktadır. Ayrıca toptan ve tam anlamıyla gözetim sadece İnternet'te yok; sokaklarda, evlerde, her yerde. Konumuz ve ilgi alanımız dahilinde İnternet, bu gözetim kuşatmasından uzun zamandır nasibini alıyor. "İnternet hayattır" diyerken, o hayatı bizlere dar etmek isteyenleri görüyoruz ve bunu geri almaya çalışıyoruz.

Bedensel şiddet ya da yıpratma önemlidir ve uygulanmıştır. Uygulanmaya da devam etmektedir. Ama en az onun kadar ve belki de ondan daha tehlikeli bir zihinsel şiddet uzun zamandır hayatlarımıza nüfus etmektedir. İşte ikisinin bir arada yaşandığı süreç, en zor ve aşılması güç olandır. Gezi Parkı Eylemleri/Direnışı sırasında bunu çokça yaşadık ve bunun izlerini yeni yeni görmeye başladık. Önümüzdeki zamanlarda da göreceğiz. Diğer taraftan Gezi Parkı süreci, "yeni medya" olarak tanımlayabileceğimiz alanın, ilk kez hayatlarımızda bu kadar vücut bulduğunu ve internetin sokak ile olan ilişkisinin var olduğunu göstermesiyle her zaman belleklerimizde ve eylemlerimizde kalacaktır.

Fikirlerimizi sansürleyen, bizleri belki de ondan daha tehlikeli olan oto-sansüre iten uygulamalar anonimlik tartışmalarını da beraberinde getirir. Doğası gereği mevcut ya da potansiyel eğilimleri güçlendiren yeni medya, zaman ve mekan sınırlamalarının ortadan kalktığı, iki yönlü ve eş zamanlı bilginin dolaşımına sokulduğu bir sistemdir. Yeni/sosyal medya, katılımcı, şeffaf ve ulaşılabilir bir iletişim sistemidir. Bilgi ve internet teknolojileri sürekli gelişirken,

bir yandan da insanları değiştirip dönüştürmektedir. İnternet üzerinde insanların günlük iletişim biçimleri yeniden kurgulanır, yeni kimlikler oluşturulurken, daha önce birbirleriyle iletişim kurmamış gruplar da sosyal ağlar üzerinden ilişki kurar. Bu süreçte yeni medyanın en büyük güçlerinden biri de anonim kalabilmektir. Anonim kalmak isteyenlerin ana fikri, anonim kalmanın bir özgürlük sağlamasıdır. Anonimliğin bir tarafı da, belli sebeplerden dolayı oto-sansür uyguladığımız düşüncelerimizi ifade etmek için kullandığımız alternatif bir yöntem olmasıdır. Ancak, fikirlerini kimliğini saklayarak beyan etme zorunluluğunu hissetmek, özgürlükle tutsaklık arasında bir his uyandırmaktadır. Anonim kalmak elbette bir hak ve her zaman öyle kalmalıdır. Bu bağlamda, anonim kalma hakkının uzun vadede baskıcı devlet yönetimine ve toplumlara destek sağlayacağı açıktır. Bunların dışında yapılması gereken, gerçek kimliklerimizle yer alabileceğimiz bir hukuk devleti anlayışını geliştirmek ve özgürlük anlamında yapılan girişimlere desteğimizi sürdürmektir.

İnternet çağının ilk sosyalleşme mecraları olan IRC -hala kullanılmaktadır ve belli bir oranda gizlilik ve güvenlik sağlamaktadır- ve ICQ gibi platformlarda, anonim olarak iletişim kurma deneyimleri yaşanmıştır. İnsanlar günlük hayattaki toplumsal baskılar sebebiyle içe atılmış bazı duyguları ve düşünceleri bu anonim ortamı deneyimleyerek kısmen “özgür” bir biçimde ifade etti. Zamanla bilişim ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler -dijitalleşme- ile birlikte ağ yapısındaki değişimler, kimliğimizi gizleme konusunda daha fazla teknik bilgiye sahip olmamızı gerektirdi. Anonimliğin kitleler tarafından zamanla unutulmasının sebeplerinden biri de, Facebook gibi sosyal ağların bizleri kimliğimizi ortaya dökmeye çağırması ve ancak bu şekilde bu platformlar üzerinde var olabileceğimizi önermesiydi. Yeni medya araçları, ana-akım/geleneksel medya tarafından gizlenen ya da üzerine düşülmeyen olayların görünür kılınmasına ve kullanıcılar arasında etkileşim yaratmasına yardımcı olmaktadır. Yeni medya araçlarını kullanırken dikkat etmemiz gerekenler dışında bu ağların en büyük tehlikelerinden birinin, paylaştığımız içerik ve kodların Facebook, Twitter gibi şirketler aracılığı ile iletilmesi olduğudur. Birileri “Arap Baharı” zamanında bunun bir twitter ya da facebook devrimi olduğunu yazmıştı. Hayır, onlar kar amacı güden çok uluslu şirketlerdir ve bu şirketler, kar için sansürlemekten ya da bilgilerinizi devlet-

lerle/şirketlerle paylaşmaktan çekinmezler. Yaşayan mücadeleler anlamında sosyal ağlar sadece bir yüzey olarak karşımıza çıkmaktadır, henüz bir araç haline gelmemektedir.

Gezi Parkı Direnişi esnasında örgütlenmek ve haberleşmek adına kullanılan yeni medya araçlarının, polis teşkilatı tarafından izleme ve gözetim araçlarına dönüştüğüne de bizzat şahit olduk. Burada önemle üzerinde durulması gereken asıl husus sosyal medya araçları değil, onların kullanımları esnasındaki akıl ve biçimdir. Gezi olaylarından gördüğümüz bir başka unsur ise; dijital aktivizmin sokak ile birleşmesi, insanların dijital araçları etkin bir şekilde kullanarak haber / içerik üretmesi ve çoğu insanın gözünde televizyon ve bilgisayarın/internetin yer değiştirmesidir. Peki sosyal ağlar, birçok kaynaktan toplayarak oluşturdukları haber ve içerik havuzlarıyla birlikte, toplumsal hareketlere ve mücadele alanlarına katkı sağlamakta mıdır?

Burada **Özgür Uçkan**'a kulak verelim; "Ama aynı internet, bize bu devasa kontrol ve gözetim ağından sıyrılma imkanı da veriyor. Bugün internet sansürüne kısa devre yaptırmayı nasıl öğrendiysek, bu sıkı ağın deliklerinde kayıp kaçmayı da öğreneceğiz: Güçlü şifreleme algoritmaları, anonimleştirme, paylaşım ve katılım teknolojileriyle, iktidarların halklara karşı yürüttükleri siber savaşa asimetrik bir şekilde cevap veren siber gerilla taktikleriyle donanan ve önlenemez bir şekilde örgütlenerek iktidar mekanlarını kuşatıp işgal eden yeni halk hareketlerine hoş geldiniz!".

Türkiye'deki son duruma (şubat 2014) kısaca değinerek bu çalışmayı sonlandırmak niyetindeyim. İçinde sansür ve gözetimi her daim barındıran, 2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı "*İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele edilmesi Hakkında Kanun*" sansür ve gözetim anlamında bir çita daha yükseltilecek karşımıza çıktı. Algı oyunları ve yalanlarla birlikte insanlara "yutturulmaya" çalışıldı, mecliste onaylandı ve cumhurbaşkanlığına iletilti. Hukukçuların dediği gibi Türkiye'de ilk kez cumhurbaşkanı içinde "sıkıntılar" bulunan yasayı, "hükümetin düzeltereğini" umarak onayladı. Bu konu hakkında ilk bildiriye Korsan Parti Hareketi yazdı, insanlara durumu anlatmaya çalıştı ve STK'ları harekete geçirdi. İngilizce bir bildiri ile dünyanın birçok noktasına bu yasa duyuruldu. Peki bu yasa kısaca ne demek?

En genel anlamıyla bilginin, ifade özgürlüğünün ve paylaşım kültürünün üzerine ket vurulması demektir. Her zaman için karşımıza çıkan mülkiyet sorunu yine burada kendini göstermektedir. Birileri, İnterneti mülkiyeti altına almaya çalışmaktadır. Yasayla birlikte Erişim Sağlayıcıları Birliği adında bir yapı kurulmak istenmektedir. Bu yapı oldukça muğlak ve “emir” ile hareket etmesi öngörülmüyor. Bu yapıyı ilk duyduğumda birliği, 1500’lü yıllarda Kraliçe Mary’nin (Kanlı Mary) anlaştığı Londra Matbaacılar Birliği’ne benzettim. O zamanlar telif hakları bir sansür mekanizması olarak işlev görüyordu ve bu birlik de sarayın istediği eserleri basıp istemediklerini basmıyordu. Bir bakıma kraliyetin özel sansür bürosu olarak görev yapıyordu. Bir benzerlik olduğu kesin, hem de arada yüzyıllar varken. Şimdi çalışmanın başındaki iki alta tekrar bakmanızı istiyorum.

Türk Dil Kurumu’nun tanımına göre sansür, her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin hükümetçe önceden denetlenmesi işi, sıkı denetim demektir. Bir diğer husus da Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı’nın (TİB) başına MİT geçmiş olan Ahmet Çelik’in gelmesidir. MİT’in sitesinden bir alıntıyla durumu anlamaya çalışalım: “İstihbaratta gaye, doğru haber almak ve devleti bir sürprizle karşı karşıya bırakmamaktır”. Arapça kökenli istihbarat kelimesinin sözlük anlamının ise “haberler” ve “haber alma” olarak tanımlandığını görebiliriz. Teknik olarak da, araçları ve tüm imkanları kullanarak bilgiyi temin edip işlemek, yorumlamak ve bunlardan bir sonuç çıkarmak olarak ifade edilebilir. İşte TİB bahsettiği bu yeni kanun ile bizlere ait olan verileri temin etme, bu verileri işleme, yorumlama ve bundan bir sonuç çıkarma yani işleme sürecine yasal olarak sahip olmuştur. Bir diğer nokta, yer sağlayıcıların (hosting firmaları) yasal düzenlemeyle trafik kayıtlarını saklama süresi en az 6 ay en fazla 2 yıl olacak şekildedir. 5651 sayılı kanun TİB başkanına sansür için doğrudan yetki vererek -sözde- kanuna aykırı (örneğin, kişilik hakları gibi bahanelerle) fakat herhangi bir içeriğe erişim 4 saat içinde engellenebilecek (24 saat içinde mahkeme karar verecek) ve yer sağlayıcı kendisine bildirilen içeriği derhal çıkartmak zorunda kalacaktır. Bunun yanında, daha önce de kısmen uygulanan ve tüm veri akışının izlenmesi anlamına gelen URL tabanlı engelleme¹⁵ de bu kanunla birlikte yürürlüğe girmektedir.

YEREL YÖNETİMLER VE YEREL EKONOMİLER

Yazar: Doç. Dr. Ahmet Atıl Aşıcı ¹

Giriş

Yerel ekonomiler çökerken ulusal ya da küresel ekonomik sistem ayakta kalabilir mi? Bir başka deyişle, ulusal ekonomileri küresel sisteme yerel ekonomileri yok ederek bağlamak sürdürülebilir bir yol mu? Bu yazıda ilkin bu soruya cevap arayacağım, fakat cevabı 2008 yılında ABD’de başlayıp tüm dünyaya yayılan ve zaman içinde çeşitli vecheler alan küresel kriz açık biçimde verdi: Mümkün değil. Fakat daha da kötüsü, bunun sorumluluk makamında oturanlar tarafından tam anlaşıldığından emin değilim. Uluslararası toplumun içine düştüğü durum ne yazık ki pek iç açıcı değil. Küresel boyut kazanmış sorunları çözmek için gereken uluslararası irade ortada yok. Sorunlar daha da büyüyüp içinden çıkılmaz hale gelirken, gereken işbirliği çeşitli ekonomik ve siyasi sorunlaryüzünden bir türlü oluşturulamıyor. Bunun da en büyük bedelini sorunlarına acilen çare bekleyen fakir halklar ödüyor maalesef. Uluslararası işbirliği sağlanmadığından her ülke ya da bölge sorunlarını kendi çözmeye çalışıyor ve kazananı olmayan bir oyun başlıyor. Dünya Ticaret Örgütü’nün Doha Kalkınma Gündemi içinde yer alan başlıklarda ilerleme sağlanmadığından ABD tek taraflı olarak AB ve Doğu Asya bölge ülkeleriyle ticaret ve yatırım anlaşmaları imzalama yoluna gidiyor. Herkesi kapsayacak, her ülkenin olurluğunu alacak bir çokuluslu anlaşma kotarmak yerine tek taraflı bir yola sapmak, dünyanın çeşitli bölgelerinden tepki toplayacaktır elbet. Bu

1. İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyesi

da varolan uluslararası sistemdeki siyasi gerginliği daha da tırmandıracağı benziyor. Bu filmi 1929 sonrası Avrupası'nda daha önce de görmüştük, sonu ise ne yazık ki pek mutlu değil. "Bunca sorunu ancak dünya çapında bir savaş temizler" demiyorsak şayet, bireysel, yerel, ulusal ve küresel düzlemlerde nelerin değiştirilmesi gerektiğini bir düşünmemiz gerekiyor.

Yazının ikinci bölümünde cevabını arayacağımız soru: Ekonomisi sağlam ve dayanıklı olmayan bir yerel yönetim ne derece başarılı olabilir?

Hali hazırda oldukça merkezî ve giderek daha da merkezileşmekle kalmayıp keyfileşen bir yönetim modeli altında yaşıyoruz. İnsanların gündelik yaşamlarına ilişkin sorunlarına en sık muhatap olan belediyelerin, yerel yönetimlerin elleri kolları birçok konuda bağlı. Eğitim, sağlık, ve daha birçok kamu hizmeti neden merkezî hükümet tarafından verilmek zorunda?

New York Belediye Meclisi ile İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi kararlarını karşılaştıran bir araştırmada, yerel yönetimlerin sefaletini ortaya koymak açısından oldukça çarpıcı sonuçlara ulaşılmış. New York Belediye Meclisi'nin aldığı kararların sadece %5'i imar değişiklikleri ile sınırlı iken bu oran İstanbul'da %95'e varmış. İstanbul gibi hergün büyüyen koca bir metropolün tek derdi "kötü yapılmış" imar planları! Peki suçlu kim? İlk akla gelen, yukarıda da değindiğimiz gibi, merkezî yapının yerellerin kendi sorunlarına kendi çarelerini üretme kapasitesini iğdiş etmiş olması. En küçük bir uygulama için Ankara'nın olurunun alınması gerekli, ancak bu da resmin tamamını yansıtmıyor. "Böyle merkeze böyle yerel yönetimler" misali, yerelde işbaşında olanların ezici bir çoğunluğunun durumdan pek bir şikayeti yok görünüyor. İçine tıkıştırıldıkları dar yapıyı kabullenip, kendilerine "bahşedilen", çöp, emlak vergisi, imar değişiklikleri gibi konularla "ilgilenmek" bu tip yerel yönetimlere yetiyor.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, mevcut yapıyı olabildiğince esnetip, halkın gerçek sorunlarına çare olmaya çalışan yerel yönetimler yok değil. Güzel örnekler var, ancak bunlar sistematikleşemiyor ve genele yayılamıyor.

Yerinden yönetim konusunda olumlu bir kanaat birikimi var, ancak yerel yönetimlerin başarılı olabilmesinde yerel ekonomilerin niteliği o kadar tartışılan bir konu değil. İkinci bölümde bu ilişkiyi biraz açmaya çalışacağım.

Yerel Ekonomiler Neden Önemli?

Yerel ekonomiler iktisadi düzenin bel kemiğidir. Onların güçlü olması halkların krizlere karşı daha dirençli olması demektir. Adına küreselleşme dediğimiz süreç ise bunun tam tersi sonuçlar doğurmaktadır. Yön verme kudretindeki kurum ve ülkeler, küresel ekonomiyi yerel ekonomilerin altını oyarak kurabileceğini zannediyor ve her seferinde daha da büyük taşa tosluyor. 1870-1914 arası ilk küreselleşme dalgası altında iki dünya savaşı ve arasında bir büyük ekonomik kriz (1929 Büyük Buhranı) bıraktı. 2. Dünya Savaşı sonrası 1944'te Bretton Woods'ta tasarlanan küresel ekonomik mimari, ilk küreselleşme dalgasının olumsuz etkilerinden korunmak, tepkili halkların onayını alabilmek adına daha içe dönük, yerel ekonomilerle daha barışık bir mimari idi. Yıkılmış Avrupa ve fakir olan ülkeler 1950 ve 1960'ları bu olumlu iklim içinde geçirip, yaşam standartlarını yükseltebildiler. Küresel ekonomi geri plana itilmesine de, ticaret ve finansal akımlar kurallara bağlanmış, öncelik yerel kalkınmaya verilmişti. 1950-1970 arası sosyal refah devletinin iyice serpilmesi ve kapitalizmin altın çağını yaşaması bir tesadüf değildi. Ancak, düzenlemelerden ve kısıtlamalardan dolayı istediği kârları edemeyen küresel oyuncular ve onların akıldaneleri 1970'lerde yaşanan ekonomik sıkıntıları fırsat bilip 1980'den itibaren 2008'e kadar süren bir dönemde bu kısıtlamaları teker teker ortadan kaldırdı. Yerel ekonomileri güçlendirecek model çöpe atılmış, ülkelerin kalkınma adına önlerine tek seçenek olarak küresel ekonomiye entegrasyon konulmuştu. Tabii, demokrasi ve pazar ekonomisi yapıları altında. 2008'de duvara toslayan ünlü "Washington Uzlaşısı" yani.

Gerekli donanımı, bilgi birikimi ve sorunlarını etkin biçimde çözebilecek kurumlardan yoksun ülkeler, ki Türkiye de bir ölçüde bu grupta yer alıyor, 1980 sonrası dönemi devamlı-kriz şartlarında yaşadı. Her kriz sonrası önüne IMF-Dünya Bankası-Dünya Ticaret Örgütü üçlüsü ve özel çıkar çevreleri tarafından konulan tek reçete daha da serbestleştirme, daha çok özelleştirmeden başkası değildi. Dünya ekonomisinden pay kapmak gerekiyordu, bunun için de rekabet edebilmek. Fikirle, yeni bir teknolojiyle rekabet edemeyenlerin önünde emek ve çevre standartlarını düşürmek, böylece maliyet avantajı elde etmekten başka seçenek kalmamıştı. Öyle de yapıldı. Çevre ülkelerde yaşanan bu yıkım, merkez ülkelerin her anlamda

işine geliyordu zira hammadde fiyatlarının ucuzlaşmasının yanında temel tüketim maddeleri de ucuzluyor böylelikle işçi maaşına fazla zam yapmak zorunda kalınıyordu.

Küreselleşme tüketim alışkanlıklarımızı da değiştiriyor. Ürün ömürleri giderek kısalıyor. Cep telefonu gibi oldukça yeni bir üründe bile ömür açısından değişim başdöndürücü. “Bay-bayan 5 milyon” ekonomisi kullan-at tipi ürünlerin artmasıyla çapını giderek genişletmekte. Artık sokağa çıkarken hava durumuna bakmıyoruz, biliyoruz ki yağmur yağdığında sokakta illaki 5 TL’ye bir şemsiye edinmek mümkün. Bozulan ütüyü, video oynatıcısını tamir ettirmektense, üstüne az bir para daha ekleyip yenisini almayı tercih ediyoruz. Zira sıfır ürün fiyatları görel olarak ucuzlarken, tamir ücretleri ve yedek parça fiyatları hızla yükseliyor. “Bunun yerel ekonomilerle ne alakası var” demeyin. Şöyle ki, küreselleşme yerel ekonomileri yıkarken fiyat mekanizması da gerçekleri yansıtır olmaktan uzaklaştı. Demek istediğim, küresel ekonomik sisteminin ne kadar sürdürülemez bir yolda ilerlediğini bozmuş olduğu fiyat sisteminden başka hiç bir yerde daha açık biçimde göremeyiz. Bir düşünelim, Çin’in ortasında bir fabrikada üretilip, binlerce kilometreyi trenle katedip limandan gemiye yüklenen, yine binlerce kilometre katedip önce toptancılara, sonra perakendecilere sonra da onları sokakta satan kişiye ulaşan şemsiyenin fiyatı 5 TL nasıl olabiliyor? Üretimi, dağıtımı için gereken doğal kaynak, emek, sermaye paylarını alıyor, onca kişi kar ediyor, ve fiyatı sadece 5 TL! Bu ancak doğanın ve emeğin sömürülmesiyle, yükselişini bunun üzerine inşa eden küresel ekonomik sistemin yerel ekonomileri güçsüzleştirebilmesiyle mümkün.

1980’lerden sonra yükselen ve 2008 Küresel Krizi’yle duvara toslayan neoliberal dalga, fetişleştirdiği küresel ekonomiyi yerel ekonomilerin altını oyarak güçlendirebileceğini sandı ve fena halde çuvalladı. Küresel ekonominin yerellerin üzerinde yükselmesi gerekirken, bugüne kadar yaptığı bindiği dalı kesmekten başka bir şey değil.

Çok değil, bundan 30 yıl öncesine gittiğimizde insanların günlük harcamalarının çoğunu belli bir yerel piyasadan sağladığını görürüz. Gıda, giyim, eğitim sağlık gibi birçok ürün yaşadığınız bölgeden çok da uzak

olmayan bölgede hizmete sunulmaktaydı. Bugün, yediğimiz domates Antalya'dan, elma Şili'den, giydiğimiz T-shirt Bangladeş'ten geliyor. Çocuklar saatler alan servis yolculuklarıyla okullarına gidebiliyor. Yaşadığımız yerle üretim yeri hızla birbirinden uzaklaşıyor, bütünlük bozuldukça da kırılabilirlik artıyor.

Yerelde kazanılan para yerelde kalmıyor, her geçen gün daha da artan oranda birtakım teknelci yapıların kasasını doldurmak üzere ülkenin ve dünyanın uzak köşelerine akıyor. Hayatımıza AVM'ler (alışveriş merkezleri, ed.) girdikçe, mahalle esnafı eski dizilerde kalan hoş bir figür haline geliyor.

Esenliğimizi tehdit eden bu küresel sisteme karşı mücadelenin her düzlemde (birey, yerel, ulusal ve küresel) eş zamanlı olarak verilmesi gerekiyor. Elbette her şey insanla başlayıp insanda bitiyor. Fakat "insanlar tüketim alışkanlıklarını değiştirseler bu sorunlar da ortadan kalkar" argümanının da kolaycılığa kaçan bir yanı olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Nasıl oldu da, bir zamanlar görel olarak doğasıyla, insanıyla uyumlu biçimde bir yaşam bu kadar sürdürülemez hale geldi? Bu noktaya bir günde gelmedik, hayalini kurduğumuz dünyaya da büyük olasılıkla bir günde ulaşamayacağız. Üstelik üzerinde uzlaşmış idealize bir dünya da henüz oluşmuş değil. İşin gerçeği, çelişkiler keskinleşsin diye adım atmadıkça üzerinde uzlaşmak da giderek zorlaşıyor, herkes kendi başının çaresine bakmaya çalışıyor.

Evet, bu noktaya bir günde gelmedik. Peki bandı geriye sarmak mümkün mü? Bence mümkün. Tam bir geri dönüşten bahsetmiyorum elbette. Sermaye küreselleşirken, emek sınırlar içine hapsedilmişse da, iletişim de küreselleşti. Toplumlar birbirlerinden daha çok haberdar hale geldi. Nüvelerini görmeye başladığımız biçimde, sistemin her ülkede yarattığı benzer sorunlar ülkeler arasında mücadele ortaklığını beraberinde getirdi. Bu imkanların sağladığı noktadan geri dönüş mümkün değil; zaten bunun istenilen bir şey de olmaması gerekir. Bandı geri sarmaktan kastım, binlerce yıllık bir sürecin sonucunda oluşmuş normların, fiyatların, ekonomik yapıların son 30-40 yıl içerisinde ve belirli bir program dahilindeki çözümlerinin durdurulması ve sonrasında da yeniden onarılmasıdır.

“Yaşamı savunma hatlarını” birer birer tekrar ele geçirmek gerekiyor ve yerel mücadeleler, bir ilk adım olarak, çok büyük önem taşımakta.

Yerel Yönetimler Ancak Yaşayan Bir Yerel Ekonomiyle Başarılı Olabilir

Günümüzde yerel yönetimlerin daha da güçlendirilmesi gerektiği konusunda hemen herkes hemfikir. Ancak çoklarınca es geçilen bir konu var ki o da yerel yönetimlerin performansında yerel ekonomilerin oynadığı roldür. Başarılı bir yerel yönetim için güçlü ve dayanıklı bir yerel ekonomi olmazsa olmazdır. Uluslararası kurumlarıyla, lobicileriyle küresel sermayenin yaşamı yok eden pratiklerine yerelde, yerel yönetimlerin politikaları ve uygulamalarıyla direnmek pekala mümkün. Yerel yönetimlerin de asli görevi bu olmalı değil mi?

Belediyeler iyice sürdürülemez hale gelmiş tüketim kalıplarımızı değiştirmek için neden hiç adım atmazlar? Bunun için mevcut Belediyecilik Yasası'nın değişmesine de ihtiyaç yok. Yani yerel ekonomileri güçlendirmek, doğa ve toplumla daha uyumlu bir yaşam için hemen bugünden başlanarak yapılabilecek birçok uygulama var. İşte size birkaç örnek:

Neden bir “Belediye Tamirhanesi” Olmasın?

Bir zamanlar tamirciler vardı mahallelerde. Onlar yavaşça gözümüzün önünden kayarken, boşalttıkları yerleri “Teknoloji Mağazaları” ve AVM'ler aldı. Kentlerin ekonomik yapısı “güçlendikçe”, yani kentin ürettiği değer arttıkça, hayat pahalılaşır. Öyle bir kentte tamirci ancak sunduğu hizmetin ücretini arttırarak ayakta kalabilir. Öte yandan şirketlerin stratejileri de burada belirleyici bir rol oynamakta. Müşteriler bozulan ürünlerini tamir ettirmektense atıp yenisin alsınlar diye, bir yandan dünyanın ücre köşelerinde ne insan ne de doğa haklarıyla bağdaşan üretim süreçleriyle sıfır ürünlerin fiyatlarını görece düşürürken, yedek parça fiyatlarını ellerinden geldiğince arttırmaktalar. Sıfırı 300 TL olan bir video oynatıcısının açma kapama düğmesi bozulduğunda, 150 TL işçilik 50 TL yedek parça faturasıyla kim karşılaşırsa, ister istemez “keşke yenisini alsaydım” diye düşünmeden edemez sanırım.

Oysa belediyeler sahip oldukları kısıtlı kaynaklarla bu gidişata bir dur diyebilir. Belediye binasının bir köşesinde ya da her mahallede tamirhane ve ikinci el ürün satışının yapılabileceği dükkanlar kurulabilir. Bu bir kamu hizmeti olarak, maaşlı tamirciler istihdam edilerek yapılabileceği gibi, kamu-özel teşebbüsü şeklinde de organize edilebilir ilerleyen zamanlarda. Kullanılmayacak duruma gelmiş ürünlerden çıkarılan sağlam parçalar diğer ürünleri tamir ederken kullanılabilir, bu hizmet bedava ya da cüzi bir ücret karşılığında yerelde yaşayan insanlara kolaylıkla sunulabilir.

Yerel Pazarlar ve Türetici Organizasyonları Kurulabilir

Gelirimizin önemli bir kısmını gıdaya, giyime kuşama ve hizmetlere harcamaktayız. Peki harcadığımız para ne ölçüde yerelde kalabilmekte? Eskiden oldukça yaygın olan “köylü pazarları”, küreselleşen ve marka olma hevesine kapılan kentlerin “estetik” kaygılarına ve pazaryerleri de kent rantına kurban edilmekte.

Elbetteki, her yerelin her türlü ürün ve hizmeti üretmesi mümkün değildir. Belediyeler, yerellerinde üretilen ürünlerin bir envanterini çıkarabilir, üretici - tüketici kooperatifleri oluşturarak üreticiyle tüketiciyi buluşturabilir. Bunların örnekleri hızla çoğalmakta. Ancak, yeterli organizasyonel ve lojistik destekten uzak olduklarından oldukça küçük çaplı girişimler olarak göze çarpılmaktalar.Yerel yönetimler, sahip oldukları maddi ve personel kaynaklarıyla bu girişimleri canlandırabilir, çok daha geniş katılımlı “türetim” birimleri kurulabilir. Fiyatın çoğunu oluşturan aracılık hizmetleri aşgariye indirilirken, hem küçük üretici hem de şehirdeki tüketici kazançlı çıkar.

Okulda, hastanede, kıışlada her gün milyonlarca öğün yemek pişirilmekte. Maliyet kaygısıyla çoğunlukla taşeron devredilen gıda üretimi bir yandan sağlığımızı tehdit ediyor, öte yandan yerel ekonomiyi bu çok önemli talepten mahrum bırakabiliyor. Yerel yönetimler eliyle yapılacak bir organizasyonla, mümkün olduğu ölçüde yerelde küçük çiftçiler tarafından üretilmiş organik ürünlerle pişirilecek yemekler insanlara kolayca ulaştırılabilir.

Neden Her Yerel, Kendi Parasına Sahip Olmasın?

Ders kitaplarında para alış-verişi kolaylaştıran bir araç olarak tanımlanır. Oysa, finansal piyasalarda günde dönen 4 trilyon doların varlığı bu fonksiyonundan ne kadar uzaklaşmış olduğunun en açık kanıtı. Para, mal ve hizmet üretiminden giderek bağımsızlaştı. Paradan para kazanmak dediğimiz spekülasyona imkan sağlayan bir araca dönüştü. 2008 küresel krizi ve diğer bütün krizlerde spekülasyonun rolünü gördüğümüzde paraya eski işlevine kavuşturmanın ne kadar acil bir gereklilik olduğuna ikna olmamak elde değil.

Farklı işleyişler olsa da, yerel paraların temel işlevi yerelde üretilen değerin yerelde kalmasını sağlamaktır. Yapılan her harcama birinin geliridir, yerel paralar bu harcamaların dışarıya akmasını engeller. Öte yandan yerel paralar biriktirilmeye gelmez. Zaman içinde normal paralar gibi değer kazanmaz, aksine değer kaybeder. Bu servet biriktirilmesini ve bu fonların spekülatif güdüyle kullanılmasını engeller. Yerelde üretilen değer karşılığı kazanılan para yerelde üretilen diğer ürün ve hizmetler için harcanıldığında yerel ekonomi giderek derinleşir ve dayanıklı hale gelir. Zira yerel para, küçük üreticilerin bir şey üretmeye başlamak için çok önemli gördükleri talep belirsizliğini büyük ölçüde çözer.

Sonuç Olarak

Yerel ekonomileri tekrar eski güçlerine kavuşturmak zorundayız. Bu yerel yönetimlerin en önemli görevlerinden biridir. Her ülkenin farklı koşulları ve farklı yasaları olsa da, sorunumuz ortak. Dünyanın farklı bölgelerinde hayata geçirilmiş güzel örnekleri bulup, onları uygulamak, çeşitlendirmek, uyarlamak mümkün. Gezi sürecinden sonra belediyeçilik bir daha eskisi gibi olamayacak. Bu yeni dönemde yerel yönetimler üzerindeki merkezi baskı çok dayanamayacak. Bu yerel yönetimler için hem bir tehdit hem de bir fırsat olarak görülebilir. Eski düzende seçimden seçime kaldırım yenileyen, yarattığı imar rantından kazandığı kolay parayla ürettiği hizmeti belediyeçilik sanan anlayış için Gezi süreci sonrasında ortaya çıkan duyarlılık bir tehdittir elbet. Ancak yaşamı her alanda ve düzlemde savunanlar için bir fırsattır.

TALEBİN ÇÖKÜŞÜ: KAHVERENGİ TEKNOLOJİ ÇAĞI'NA HOŞ GELDİNİZ!

Yazar: David Holmgren¹
Çeviren: Suat Ertüzün

Sadelik Enstitüsü Raporu, 13c, 2013

Giriş

Bu makale, 2007'de yazdığım "Geleceğe Dair Senaryolar"ın⁽²⁾ bir güncellemesi olmanın yanı sıra, 2009 tarihli "Petrole Karşı Para; Dünyayı Kontrol Etmek için Verilen Savaş" yazımdaki⁽³⁾ temel argümanların üzerine inşa edildi. Amacım, permakültür aktivizminin "büyük resminde", özellikle de Avustralya bağlamında hızla yaşanan değişimleri yorumlamak. Bu metin, önceki yazılarımdaki temel argümanlar ve tabii ki permakültür hakkında temel bir anlayışa sahip olunduğu varsayımıyla yazılmıştır. Bu anlamda "kendi kendimize çalıp oynamak" olarak görülebilir bu yazı; ama yine de, permakültür aktivistlerinin değişen dünyada hep bir adım önde olmalarına katkı sağlayabilecek bazı perspektifler sunabileceğimi umuyorum.

Permakültür eğitimi ve aktivizminin bugüne kadarki temel amacı, umursamaz çoğunluğun aklını çelmekle uğraşmak yerine yaşamını, arazisini ve içinde yaşadığı toplumu değiştirmeyi zaten arzu edenlerle birlikte çalışmak oldu. İdealist gençler, permakültür tasarımının "Yapılır ki bu!" (ing: "can-do", ed.) temelli kişisel güçlenme çağrısına kayıtsız kalmadı. Bu çağrı aynı

1. Permakültürün önemli isimlerinden David Holmgren'in kendi sitesinde ve The Simplicity Institute sitesinde yayınlanan yazısının çevirisini, Holmgren'in rızasıyla yayınlıyoruz. (ed.)

2. "Future Scenarios: Mapping the Cultural Implications of Peak Oil and Climate Change" - <http://www.futurescenarios.org/> ve "Future Scenarios: How Communities Can Adapt to Peak Oil and Climate Change", Chelsea Green 2008.

3. Özgün yazı (İngilizce), David Holmgren'in sitesinde okunabilir: <http://holmgren.com.au/money-vs-fossil-energy/>

zamanda, yaşı daha geçkin ve deneyimli, ana-akım çevreciliğin tüketici kapitalizmin yıkımını durdurmada nasıl çuvalladığını gören yurttaşları da kendine çekti. Benzer bir şekilde, dünyada neler olup bittiğinin farkında olan toplumcu ve politik aktivistler de, hele de 20. yy tarzı kitle hareketlerinin eski güçlerini kaybettiği ayyuka çıktıkça, permakültürün toplumsal değişim için etkili bir yol olabileceğini anlamaya başladılar.

Benim temel tezim şu: Küresel orta sınıfın küçük bile olsa bir kısmının bağımlı tüketicilerden kendine yeterli üreticilere doğru radikal ve ama gerçekleştirilebilir bir davranışsal değişim geçirmesi halinde, yokuş aşağı frenleri boşalmış tüketici kapitalizmin dünyayı İklim Değişikliği uçurumuna yuvarlaması engellenebilir.

Bu bahsettiğim düşük bir ihtimal olabilir. Lakin mevcut durumumuzdan, yani seçkinlerin “doğru” politikaları uygulamaya sokmaları için herkülvari bir çaba (kimi zaman yeşil teknoloji rantı vaat eden tatlı sözler, kimi zamansa “tüketimi azaltın!” diye haykıran kitle hareketlerinin yaptığı bas-kılar..) sarfetme stratejimizden daha “olası” ve mümkün bir yol olduğunu düşünüyorum.

Son derece kırılğan olan küresel finans sisteminin çökmesini tetikleyecek miktarda bir talep düşüşü ve sermaye azalışı, bu bahsettiğim durumun ortaya çıkması için yeterli olacaktır. Bu kışkırtıcı fikri masaya koymamdaki amaç, meselenin herkesçe ve net bir şekilde anlaşılması. Ayrıca yine bu fikrin, permakültürü “pozitif çevrecilik” olarak görenleri permakültürden soğutma riski taşıdığına, ve benim delinin teki, ve hatta bir terörist olarak yaftalanmama yol açabileceğini biliyorum. Bu “risk” örneği, dünyanın bugün karşı karşıya olduğu tehditlere de çok benziyor. Öyle ki, önümüzdeki bütün seçeneklerin sonucunda hiç niyet etmediğimiz durumlara yol açacağımız belli! Öyle ki, “normal” ve güya sağduyulu davranışlar da, bize en çılgın görünen yollar kadar büyük felaketlere gebe. Bizleri iklim kaosundan kurtarmak için yapılan anaakım “sorumluluk sahibi” öneriler bile finansal sistemi çökertebilir. Patırtılı değişim zamanlarında, küçük olaylar bile kontrol edemediğimiz boyutta büyük değişimlere yol açabilir; permakültürün “Değişime yaratıcı şekilde yanıt verin ve ondan istifade edin” ilkesinde anlattığı gibi...

Alternatif Teknolojilere Dair Spekülasyonlar ve Permakültürün Öncüleri

Bundan 10 yıl kadar önce, Alternatif Teknolojiler Merkezi'nden meslektaşım Peter Harper⁽⁴⁾ beni ziyaret etti. Sohbet sırasında Petrol Zirvesi⁽⁵⁾ ve İklim Değişikliği konularında tartıştık. Peter'e göre insanlık, her türlü seçeneği değerlendirmemizi gerektiren iklimsel bir acil durumla karşı karşıyaydı. Bense Petrol Zirvesi'nin dünya ekonomisine çok daha hızlı bir etkide bulunacağını, toplumsal ve ekonomik yaşama ciddi darbeler vursa da yaratacağı ekonomik daralma sayesinde bizi iklim çıkmazından kurtaracağını düşünüyordum. Düşüncemin temelinde, insanlığın uzun vadedeki geleceğinde enerji arzının giderek azalacağı ve bizim bu durumu minnetle kabul edip olumlamamız gerektiği varsayımı vardı.

Bana göre, Peter iklim felaketinden kurtulmak için teknolojiyi ve (küresel sermaye ve hükümetlerle ilişkili) büyük ölçekli kurumları kullanmanın gerekliliğini istemeden de olsa kabul ediyordu. Peter nükleer enerjiyi bir çözüm olarak görmüyor olsa da genel bakış açısı, George Monbiot gibi diğer önemli çevrecilerle benzeşiyordu – ki Monbiot, iklim aciliyetinin çözümünde nükleeri zorunlu olarak değerlendirir. Peter 2007'de beni bir kez daha ziyaret ettiğinde, Arktik Buzulları'ndaki durumun o güne kadar tahmin edilenden çok daha kötü olduğundan bahsettim; o da bana petrol üretiminin ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğunu itiraf etti.

Geleceğe Dair Senaryolar'da (2007), önümüzdeki 10 ila 40 yıl içinde yerel ve/veya küresel ölçekte gerçekleşebilecek 4 potansiyel enerji azalımı senaryosu çizmiştim. İklim Değişikliği ve Petrol Zirvesi'ni birincil etmenler olarak değerlendirmiştim; ama belirtiler jeopolitik, ekonomik ve psiko-sosyolojik boyutta görülecekti. Bu makaleyi yazdığım zamandan beri, hızla gerçekleşen bir takım değişimler ve yeni etmenlerle durum karmaşıklaştı.

4- Peter, "alternatif teknoloji" kavramının kurucularındandır. Aynı zamanda Birleşik Krallık'taki Alternatif Teknoloji Merkezi'nin (Centre for Alternative Technology) yöneticiliğini yapmıştır. Peter Harper'ın permakültürün eleştirisini yaptığı 2003 tarihli "Ahırları Temizlemek" (Cleaning our the stables) makalesi http://academia-danubiana.net/wp-content/uploads/2012/05/2.12.09.01_Harper-A-critique-of-permaculture.pdf adresinde, yazının son versiyonu olan 2013 tarihli "Big Rock Candy Mountain" yazısı ise http://www.thelandmagazine.org.uk/sites/default/files/The_Big_Rock_Candy_Mountain.pdf sitesinde okunabilir.

5- Petrol Zirvesi (İng: Peak Oil), petrol üretiminin en yüksek olduğu veya olacağı zaman dilimini anlatmak için kullanılır. Buradaki temel argüman, petrol rezervlerinin ulaşılabilirliği ve miktarının azalması nedeniyle bu andan itibaren üretimin giderek düşeceği ve ekonomik kalkınma efsanesinin son bulacağıdır. (ed.)

- 1- Küresel finansal kriz ve Avrupa'da milli borç krizi, Güney Avrupa'da siyasi kargaşa ve ciddi sorunlar
- 2- Enerji ve hammadde endüstrilerinin “mega projeler” üzerinden, daha önce görülmemiş hızlarda büyümesi
- 3- Biyo-yakıtlarda hızlı büyüme, yüksek gıda fiyatları ve küresel tahıl stoklarında azalma
- 4- Hükümetlerarası iklim ve ticaret görüşmelerinin çuvallaması
- 5- 2011 depremleri, tsunamiler ve Japonya'daki nükleer kaza gibi devasa doğal ve insan-yapımı afetlerin üst üste gelmesi
- 6- Gündelik hayatın insani veya kolektif işbirliği örgütlenmeleri yerine “güvenlik” söylemiyle sınırlanması, örneğin acil durum yönetim işlevlerinin milli güvenlik politikalarına entegre edilmesi
- 7- Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Arap Baharı, rejim değişiklikleri ve savaşlar
- 8- Gözetlemeci devlet, muhalefetin bastırılması, ulus devletlerle ulus-altı aktörler arasında siber savaşlar

Bu ve diğer mevcut gelişmelerin altında yatan sebepler oldukça karmaşık. Ancak bunların tamamının, en azından kısmen enerji ve iklimle bağlantılı olduğu anlaşılmalı.

Petrol Zirvesi: Gerçek, ama o kadar da Büyük bi' Felaket Değil

Beklediğim üzere, yukarıdaki olaylarla Petrol Zirvesi ve İklim Değişikliği'nin daha kalıcı olan nedenleri arasındaki ilişki, ana akım medyada çoğu zaman yanlış anlaşılıyor ve görmezden geliniyor. Ana akım medya, alışkanlığı gereği, bir yandan esrarlı ve ölmüş ekonomik kuramların ayrıntılarına odaklanırken, öbür yandan da iyinin ve kötünün ideoloji ve kültürle belirlenmiş ilkel öykülerine takılıyor. Petrol Zirvesi'nin Amerikan enerji sektöründeki dirilmeye alt edildiği söyleniyor; bu propaganda ziyadesiyle çürütüldüğü halde,⁽⁶⁾ –diğer halkları olmasa bile–

6. Bkz. “The Oil Drum” adlı web sitesinde Gail the Actuary imzasıyla yayınlanan, Is shale oil the answer to peak oil? Başlıklı analizi.

Amerikalıları parlak bir gelecek için umutlandırma amaçlı bir fantezi olarak canlı tutuluyor. Bana göre, yukarıdaki belirtilerin çoğunda Petrol Zirvesi'nin mührü (şimdiye kadar) İklim Değişikliği'nin mührüne kıyasla daha güçlü – Peter Harper'la olan tartışmadaki duruşumda da zaten bunu yansıtıyordum.

Öte yandan, yine yukarıdaki faktörler beklediğim şekillerde gerçekleşmedi; ve petrol üretimindeki iniş çıkışlarla ekonomiyi canlandırmak için gösterilen geniş ölçekli çabalar, şiddetli bir ekonomik buhranı ortadan kaldırmadıysa bile (şimdiye kadar) hafifletti. Dolayısıyla sera gazı emisyonlarında beklediğim büyük düşüş (şimdiye kadar) gerçekleşmedi. Petrol üretiminin jeolojik faktörlerden dolayı sert bir şekilde (yüzde 10 oranında) düşme ihtimali azaldı. Bunun sebebi biraz da enerji fiyatlarının sürekli olarak yüksek kalması (varil başına \$100 civarında) ve bunun sonucunda özel ve ulusal enerji kurumlarının birçok yeni fosil yakıtı ve yenilenebilir enerji projelerini devreye sokması; “süper dev” sahaların yaşlanmasından kaynaklanan üretim düşüşüne ait etkilerin de böylece hafiflemesiydi. Yeni enerji projeleri, kömürlü termik santrallerdeki büyük artışla birlikte, sera gazı emisyonlarını (SGE) doğrudan ya da dolaylı olarak hızlandırdı. Söz gelimi; katranlı kum, çok derinlerden çıkarılan petrol ve kaya gazı, yerlerini aldıkları konvansiyonel kaynaklardan çok daha fazla sera gazı açığa çıkarıyor. Biyo-yakıtlar da dolaylı olarak fosil yakıtlar kullandığından ve hem toprak, hem de bitki örtüsündeki karbon düzeyini etkilediğinden dolayı, genel olarak sera gazlarında net bir düşüş sağlanmış değildir.

Küresel duruma Geleceğe Dair Senaryolar'daki çerçeveden baktığımızda şunu görebiliriz: Konvansiyonel olmayan petrol ve doğalgazdaki kayda değer artış, konvansiyonel petrol üretiminde 2005'ten bu yana görülen azalmayı önemli ölçüde telafi etmiş ve daha düşük yoğunluklu “Yeşil Teknoloji” ve “Kahverengi Teknoloji” senaryolarının koşullarını hazırlamıştır. Küresel mali krizin ve bunun yarattığı milli borç bunalımının bir sonucu olarak küresel ekonomik büyümenin sonunun geldiğine dair güçlü kanıtlar var.⁽⁷⁾ Eğer durum buysa, aşırı gelişmiş ekonomilerin kaynak tüketimindeki –artık kökleştiğini söyleyebileceğimiz– daralmadan⁽⁸⁾ dolayı hem petrolün, hem de genel olarak diğer kaynakların arzı, bu ürünlerdeki talebe daha fazla yaklaşacaktır. Makro sistemsel bir açıdan baktığımızda insanlık, net enerji mevcudundaki azalmaya, ekonominin daralması ve yerleşik orta sınıfındaki tüketim çöküşüyle uyum sağlamaktadır.

7. Bkz. Heinberg, The End of Growth, New Society Publishers, 2011.

8. Söz gelimi, ABD'de tüm araçların kat ettiği toplam mesafe, kayıtların tutulduğu 1947'den beri neredeyse her yıl artarken, 2007'den beri ya düşüyor, ya da sabit kalıyor. http://www.fhwa.dot.gov/policyinformation/travel_monitoring/tvt.cfm

İklim; Kötüden Daha Da Kötüye

Petrol Zirvesi senaryosu en kötü tahminlere göre ılımlı kalmakla beraber, İklim Değişikliği'ndeki durum farklılık arz etmekte ve bilimsel modellemenin en ucunda görünmektedir. SGE'nin en kötümser senaryolardakinden daha hızlı arttığı yetmiyormuş gibi, gelecekteki salımları sınırlandırmayla ilgili uluslararası anlaşmalar da neredeyse tam bir başarısızlığa uğradı. Bu da "tehlikeli" İklim Değişikliği'ni verili bir durum haline getiriyor ve daha da olumsuz etkilerin olasılığını artırıyor. Modelleme bir yana; İklim Değişikliği'ni iş başında gösteren en belirgin olaylar, kuraklıklar ve aşırı hava olaylarındaki artış ile Kuzey Buz Denizi'ndeki buzun şaşırtıcı bir hızla erimesi oldu.

2008 küresel mali krizinin küresel salımlarda yol açtığı düşüş, rahatsız edici bir gerçek olarak iklim aktivisleri camiası⁽⁹⁾ tarafından göz ardı edildi. Kopenhag İklim Zirvesi'ndeki başarısızlığın ardından iklim aktivistleri camiasının, doğal kaynak endüstrileri aleyhine olmak üzere, finans dünyasının efendileriyle aynı saflara katılmasını, safdil bir ittifak olarak eleştirmiştim.⁽¹⁰⁾ Bankacıların desteklediği ve takas edilebilir karbona dayalı balon ekonomisi hayata geçmedi, ancak buna iyi bir alternatif olarak parasal genişleme, batık kredi riskini artırmadan büyük bankaların kazanç sağlamasını mümkün kıldı; ve bu arada vatandaşların özel ve kamusal nitelikteki batık borçları tarihte görülmemiş bir boyuta ulaşmış durumda. Ekonomik daralma, resmî istatistiklerin gösterdiğinden çok daha vahim görünüyor; fakat buna rağmen enerji ve doğal kaynaklara dayalı sektörler, fiyatların ısrarla yüksek kalması ve yeni dev projeleri desteklemek üzere sağlanan krediler sayesinde gücünü nispeten koruyor. Öyle görünüyor ki, kredi musluklarının açık tutulması, enerji arzındaki düşüşü önleyen en önemli etmen.

Yeni enerji kaynaklarından alınan net verimin azalması, bunun topluma olan reel ekonomik yararlarının eskiye göre çok daha düşük olması demektir. Üstelik bu arada SGE de büyük bir artış gösteriyor. Ekonomik daralmaya rağmen SGE'nin artışıysa tam da benim "Kahverengi Teknoloji" senaryomun özünü oluşturuyor.

9. 988'de IPCC'nin (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) kurulmasından beri, kararlı bireylerden oluşan küresel bir ağ ile BM den Dünya Bankası'na, ulusal hükümetlere, şirketlere ve bankalara kadar çeşitli kurumlar iklim değişikliğine karşı harekete geçirmeye çalışılıyor. Bu girişimde bulunanların bir kısmı tipik olarak STK'lar için çalışmakla beraber, aralarında bilim insanları, politikacılar, iş dünyasından liderler ve girişimciler de var. Bu insanlar o kadar uzun zamandır ve o kadar geniş bir ölçekte etkileşim halindedir ki, onlar için -ortak bir jargon, anlayış ve hedeflerinin olması bakımından - "camia" terimini kullanmak makul görünüyor.

10. Bkz. Holmgren, Oil vs. Money: the battle for control of the world.

Kahverengi Teknoloji: Şimdi ve Burada

“Tartışmamızın” üstünden on yıl geçtikten sonra Peter Harper’ın iklimdeki acil durumla ilgili haklı olduğunu teslim etmem; ve şimdiye kadar Petrol Zirvesi’nin SGE’yi –kömürle birlikte konvansiyonel olmayan petrol ve doğalgazın hızla kullanıma sokulması, artı biyo-yakıt fiyaskosu⁽¹¹⁾ nedeniyle– hızlandırdığını söylemem gerek. Peter’la konuştuklarımızın Geleceğe Dair Senaryolar’a önemli bir etkisi olmuş olabilir, çünkü senaryoları yazdıktan yalnızca 5 yıl sonra, Kahverengi Teknoloji dünyasının vücut

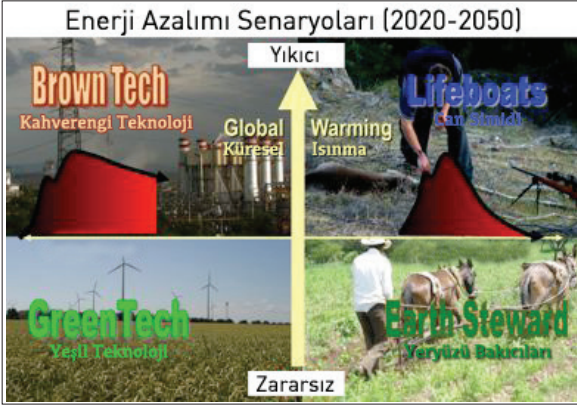
bulmaya başladığı sonucuna ulaşmış durumdayım.

Geleceğe Dair Senaryolar’da mali istikrarsızlık ve balon ekonomisini, “Enerjinin Azaldığı Gelecek”le ilgili yaptığım analizin temel destekleyici faktörleri olarak anmıştım. Hem bu faktörleri, hem de bunlardan doğan küresel mali krizi, Petrol Zirvesi’nin (ve dolayısıyla topluma amade net enerjinin zirvesinin) altında yatan nedenlere ait belirtiler olarak görmüştüm.

İnsan denetiminin ötesinde yer alan jeolojik ve iklimsel kısıtlamalardan hareketle, karmaşık küresel mali sistemin geleceği kısa vadede nasıl biçimlendirebileceğini ve bunun önemini hafife almıştım. “Banliyöleri Yenilemek”⁽¹²⁾ adlı yeni bir röportajda, sürdürülebilir insan kültürünün biyoloji ve enerjiye dayalı temellerine onlarca yıl kilitlendiğimi, ancak son zamanlarda, enerjinin azaldığı bir geleceğe doğru ilerlerken, kısa vadeli bir etken olarak paranın üstünde durmaya başladığımı kabul ediyordum.

11. Fiyaskonun birkaç boyuttan birincisi, çevreye zararlı etkilerinin olması (örneğin, palm yağı için yağmur ormanlarının kesilmesinden dolayı sera gazı salımlarının artması); ikincisi, tarım faaliyeti sübvanses edildiği halde ekonomik olarak sürdürülebilirliğinin olmaması (örneğin, ABD’nin ortabatısındaki mısır); üçüncüsü, beklenen teknolojik atılımların gerçekleşmemesi (örneğin, selülozik etanol ve alg biyodizeli); dördüncüsü, net enerji veriminin düşük kalmasının, ekonominin fosil yakıt kullanımını önemli ölçüde azaltacak bir boyutta daralmasını ne derecede etkileyeceğinin kestirilememesidir.

12. The Conversation: David Holmgren, co-founder of permaculture movements, ABC Radio National’daki By Design programında 2012 Noel arefesi yayını.

Enerji ve iklimin zorlu ve gücü yavaşlayan etmenleriyle nasıl baş edeceğimiz meselesi, daralan ekonomilere nasıl geçiş yapacağımız tarafından belirlenecektir. Petrol Zirvesi'ndeki döngülerle ilgili büyük tartışmalardan biri de, Petrol Zirvesi'nin hiperenflasyon veya deflasyonu tetikleyip tetiklemeyeceği konusudur. Sistem analisti Nicole Foss⁽¹³⁾ ile ekonomist Steve Keen'in⁽¹⁴⁾ 2008'deki çalışmalarına baktığımda, yakın geleceği biçimlendirecek en güçlü etmenlerin deflasyon ekonomisi olacağına ikna olmuştum - nitekim bu süreç başladı bile.

Küresel kapitalizmin en güçlü aktörlerinin birbiriyle savaşta olmasıyla ilgili açıklamalarımın ("Petrole Karşı Para"da) hâlâ geçerli olduğuna inanıyorum. Ama bu çatışma, enerjiyi hasat eden endüstrilerin dev lojistiğiyle merkez bankalarının çılgın –ve küresel ekonomiyi giderek aşırılığa sürükleyen– para programları arasındaki tuhaf sinerjiyi engellemedi. Serbest paranın bankaların emrine amade kılınması ve dev mali risklerin bankalardan kamuya transfer edilmesiyle küresel mali sistemin çöküşü önlendi; fakat bu arada, içlerinde bir zamanlar müreffeh olan Yunanistan'ın da bulunduğu nazik durumdaki ülkelerde de halkın yaşam koşulları giderek kötüleşti.

Benim Yeşil Teknoloji senaryom, yenilenebilir enerjideki uzun süreli büyümenin kırsal ve bölgesel ekonomilerde –kısmen reel, kısmen balon ekonomiler– bir canlılık yaratmasını da kapsıyordu. Kahverengi Teknoloji senaryosunun fosil yakıt ve nükleer enerji sektörlerinde –ve doğal kaynakların ağır kullanımını yeniden dirilten ulusçu hükümetlerin yönlendirmesiyle gerçekleştirilecek bir– büyümenin güdümünde olduğunu düşünüyordum. ABD, Avustralya ve Kanada gibi hâlâ piyasa çözümlerine bağlı olan ülkelerde gerçek ama kirli bir zenginliğin, kirli görünen ama gerçekliği su götürür başka zenginliklerle (kaya gazı gibi) harmanlanarak projelerin üretildiğini görüyoruz.

Geleceğe Dair Senaryolar hakkındaki sunum ve atölyelerde, farklı ülkelerin farklı senaryolara meyilli olduğuna dikkat çekiyorum. Söz gelimi Yeni Zelanda, iklim değişikliğinin etkilerinden nispeten uzak olduğu ve tarım, ormancılık ve yenilenebilir enerjilerden gelen refahı bölüştürdüğü için Yeşil Teknoloji'ye daha yakın durmaktadır. Avustralya ise,

13. Bkz. Automatic Earth websitesi, <http://theautomaticearth.com/>

14. Steve Keen'in blogu için bkz. <http://www.debtdeflation.com/blogs/>

OECD ülkeleri içinde İklim Değişikliği'ne karşı en çok risk altında kalan ülke olması bakımından, Kahverengi Teknoloji'nin adaylarından ve fosil enerjide bir süpergüç olarak doğacak ülkelere biridir. Enerji ve doğal kaynak ihracatını hızla artıran, nüfusu ve tüketimi artan, siyasette de giderek reaksiyoner bir hale gelen bu ülke, Kahverengi Teknoloji senaryosundaki emarelerin birçoğunu gösteriyor. Tek eksik, bölüşümde adaletsizliğe ve çatışmaya yol açacak bir ekonomik daralmadır. Avustralya'daki konut fiyatlarında görülen balon, ABD, İrlanda ve İspanya'da zirvesini bulan emlak balonundan belki de daha aşırı boyutlarda. Hem bu, hem de ihraç mallarının fiyat ve talebinde görülecek bir düşüş, büyük boyutlu bir ekonomik daralmayı kolayca tetikleyebilir; bunun sonucu olarak da tipik bir Kahverengi Teknoloji senaryosundaki gibi bir eşitsizlik ve çatışma görülebilir.

Kahverengi Teknoloji dünyasına giden son adımsa piyasa ekonomisinden devlet güdümlü bir ekonomiye geçiştir. Dünya genelindeki kanutlara bakılırsa, özellikle de finansdaki dehşetli başarısızlıklarına rağmen seçkinlerin yine de piyasaya bağılılıklarını sürdürdükleri anlaşılıyor; fakat öte yandan, İklim Değişikliği'nden kaynaklanan doğal afetlerdeki muhtemel bir artış, hükümetleri komutayı ellerine almaya zorlayacaktır. Japonya'da süregelen nükleer enerji krizi bu sürecin iyi bir örneğini teşkil ediyor.

Şalteri İndirmek İçin Zaman Tükeniyor Mu?

Birçok iklim politikaları profesyoneli ve iklim aktivisti, küresel bir felakete doğru gittiği anlaşılan iklim değişikliğini önlemek için yapılabilecek şeyleri tekrar değerlendiriyor. Sembolik olan 400ppm karbondioksit eşliğinin aşılmasıyla bazı önde gelen aktivistler bir strateji değişikliğine yöneldi. Geçiş Kasabaları (Transition Town) hareketinin kurucusu, permakültür aktivisti Rob Hopkins'ın de söylediği gibi, ana akım politika çevrelerinde yumuşatmadan uyum sağlamaya, oradan da savunmaya (yani vazgeçmeye) doğru bir geçiş yaşıyor.⁽¹⁵⁾

Siyasi çözümsüzlük hâlâ en bariz engel olmakla beraber, bana öyle geliyor ki, ekonomik daralma ve/veya refahın ciddi olarak yeniden bölü-

15- Bkz 16 Mayıs 2013'te Rob Hopkins tarafından Transition Culture'da yayınlanan Why I'm marking passing 400ppm by getting back on an aeroplane. <http://transitionculture.org/2013/05/16/why-im-markin-passing-400-ppm-by-getting-back-on-an-aeroplane/>

şümü yapılmadığı takdirde SGE'nin esaslı bir şekilde düşürülebileceğinden yaygın olarak şüphe ediliyor ve söz konusu çözümsüzlüğün en azından bir kısmı, bundan ileri geliyor. Refahın radikal anlamda yeniden bölüşümü genel olarak ciddiye alınmıyor; bunun sebebi belki de, böyle bir yeniden bölüşüm için küresel devrime benzer bir şeyin gerekmesi ve bunun da ister istemez küresel bir ekonomik çöküşe yol açacak olmasıdır. Öte yandan, büyük ölçekli bir ekonomik daralma, illa da daha adil bir bölüşüme yol açmaksızın, kendiliğinden de gerçekleşebilirmiş gibi görünüyor.

"İklim profesyonelleri ve aktivist camia" ağırlıklı olarak, yenilenebilir enerji ve verimliliğe geçişle ilgili politika, plan ve projelere odaklanıyor; ancak bu çalışmaların –küresel ekonominin başka alanlarındaki artan SGE'den bağımsız olarak– sera gazı emisyonlarında mutlak bir azalmaya yol açtığına dair bir kanıt henüz yok. Örneğin, bazı Avrupa ülkelerinde kurulan yenilenebilir teknolojilerin söz konusu salımların düşürülmesine olan katkısı, öyle görünüyor ki, Çin ve Hindistan'daki emisyon artışlarıyla dengeleniyor (yenilenebilir teknolojilerin çoğu bu ülkelerde üretildiği halde).

Jevon paradoksuna göre⁽¹⁶⁾ verimlilikteki artış veya yeni enerji kaynaklarının kullanıma girmesi, toplam tüketimi artırmaktan başka bir işe yaramayacak, yani kaynakların tüketimini (dolayısıyla SGE'yi) azaltmayacaktır.

Richard Eckersley de, 'Ekonomiden Daha Derin Bir Açık' başlıklı makalesinde, ekonomik büyümeyi doğal kaynak tüketimi ve SGE'den ayırmanın güçlüğüne parmak basıyor. Onun sözleriyle, "Avustralya'nın maddi ayak izi, yani iç tüketimi beslemek için gerek duyulan birincil kaynakların toplam miktarı, 2008'de kişi başına 35 tonla araştırmaya dahil edilen 186 ülkenin en büyüğüydü. Gayri safi yurtiçi hasıladaki her yüzde 10 artış, ulusal düzeydeki ortalama maddi ayak izini yüzde 6 büyütüyor. Dünya nüfusunun 9 milyarı bulacağı 2050'de OECD ülkelerinin tüketimini beslemek için tahmini olarak 270 milyar tonluk bir doğal kaynak tüketimi gerekecek; oysa 2010'daki tüketim miktarı 70 milyar tondu."⁽¹⁷⁾

16- İngiliz ekonomist William Stanley Jevons, Sanayi Devrimi'nin erken evrelerinde şunu fark etmişti: buharlı motor teknolojisinde verimliliğin iki kat artması, kömür tüketimini yarıya indirmek yerine daha da artırıyor, çünkü işletmeler mevcut enerjiden yararlanmanın yeni yollarını buluyorlardı.

17- Bkz Deficit Deeper Than Economy <http://www.canberratimes.com.au/federal-politics/political-opinion/deficit-deeper-than-economy-20130929-2umid3.html#jxzz2js+6nGBp>

Tehlikeli İklim Değişikliği'ni –ekonomik büyümenin şalterini indirmek-sizin– önleyecek düzeyde planlı bir SGE düşüşü için zaman tüketiyor. Küçülme önerisiyle⁽¹⁸⁾ ilgili düşünceler özellikle Avrupa'da dillendirilmeye başlıyor; ancak bunların benimsenmesi ve başarılı bir şekilde uygulanması için, devrim değilse bile, uzun süreli ve tedrici bir siyasi evrim gerekecektir. Evrim için zaman yok, ikincisi de hemen hemen kesin olarak mali sistemi, dolayısıyla da küresel ekonomiyi çökertecektir.

Tabana Dayalı Alternatifler İçin Zaman Tüketiyor Mu?

Küresel ekonominin gölgesinde tabandan gelişerek çoğalan ev ve topluluk ekonomilerinin farklı refah biçimlerini yaratıp sürdürebileceğini; bunların fosil yakıta dayalı merkezî ekonomilerdeki daralmayı (bu ekonomiler Yunanistan ve Mısır gibi ülkelerde çuvallamış ve toplumsal sözleşmeyi artık sürdürülemez bir hale getirmiştir) en azından kısmen telafi edebileceğini bir çok başka kişi gibi ben desavunmuştum. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin resmî ekonomisi çöktüğünde, sosyal etkiyi yumuşatan şey, kayıt dışı ekonomiydi. Permakültür stratejilerine gelince, bunlar hanehalkı ve topluluk düzeyindeki temel ihtiyaçların karşılanmasına, bu suretle esneklik ve dayanıklılığın artırılmasına, ekolojik ayak izinin küçültülmesine ve ihtiyari/"olmasa da olur" ekonominin önemli bir kısmının iyice ufaltılmasına odaklanır. Enerji tüketiminde büyük bir daralma prensipte mümkündür, çünkü bu tüketimin büyük bir bölümü, bir milyarı aşkın orta sınıf mensubunun ihtiyaç dışı kullanımına ayrılmıştır. Böyle bir daralmanın sera gazı emisyonlarını kısmak gibi bir potansiyeli var; fakat bu seçenek, planlı ve koordineli süreçlerle hızlı bir geçişe dönük olarak dünyanın harekete geçmesi için var gücüyle çalışan insanlarca ciddi olarak ele alınmış veya tartışılmış değildir. Mesele elbette ki basit değil; ve bunun sebebi de su, gıda gibi temel ihtiyaçların temininin, "olmasa da olur" gereksinimleri karşılayan sistemle büyük ölçüde iç içe geçmiş olması.

Öte yandan, tabana dayalı çözümlere ait başarılı modelleri oluşturmak, geliştirmek ve hızla yaymak için zaman giderek daralıyor; tıpkı enerji tabanını fosil yakıttan yenilenebilir kaynaklara geçirmek için hükümet

18. Hareketin özeti için Wikipedia maddesine bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Degrowth>

politikaları ve şirket kapitalizminin zamanının tükenmesi gibi.¹⁹ Peki iklimin saati gece yarısına o kadar yaklaştıysa başka ne yapılabilir?

Bir Cehennem Ya Da Kurtuluş Olarak Ekonomik Çöküş

Onlarca yıldır, küresel ekonomik sistemlerin bir an önce çökmesinin insanlığı da, bizim gibi diğer canlıları da daha büyük acılar çekmekten kurtaracağını düşünmüşümdür (çünkü kaybedilebilecek şeyler giderek artıyor ve olumsuz etkinin boyutları, ertelemeyen dolayı giderek büyüyor). Böyle bir çöküşün ihtimalini düşünürken, Başkan Ronald Reagan'ın 1987'deki borsa faciasının ardından yaptığı konuşmadan etkilendiğimi söylemem gerek. Reagan, "İnsanlar ekonomik bir çöküş olacağına inanmadıkları sürece öyle bir çöküş olmayacaktır," demiş veya bu anlama gelen sözler sarf etmişti. O zamanlar şöyle düşündüğümü hatırlıyorum: Yeryüzündeki en güçlü adam bile, mali sistemi bir arada tutan yegane gücün güven (çoğunluğun güveni) olduğunu kabul ediyor.

Yirmi yıl sonra da, ikinci bir Büyük Bunalım'ın bizim için en iyi seçenek olduğunu düşündüm. 2007'den beri (daha sınırlı çapta bir "büyük durgunluk"tan ötürü) yaşanan acılar ve çekilen çileler, herkesin temel ihtiyaçlarını giderecek kaynaklardaki köklü bir eksiklikten ziyade, mevcut iktidar yapılarının kontrolü sürdürmek ve ceplerini boşalttıkları halka çetin koşulları dayatmak için sahip oldukları gücün bir sonucudur. Herkesin ihtiyaçlarını karşılamasının, ya da bu umudu taşımasının tek yolu gerçekten de en büyük zenginlerin refahını ilelebet sürdürmeye gayret etmek midir? Ekonomi, en basit şekliyle ifade edersek, herkesin temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir yapıda değildir. Büyüme ekonomisi artık sona eriyor, ama asıl soru şu: Yavaş yavaş mu duracak, yoksa hızla mı çökecek?

Karbon salımlarının piyasa fiyatının Avrupa'da bu kadar düşmesi, büyümedeki duraklamanın dolaysız bir sonucudur. Geçmişteki ekonomik resesyonlar ve daha ciddi ekonomik çöküntüler –söz gelimi, 1980'lerin

19. Tabii küresel kapitalizmin SGE'yi zamanla azaltabileceğine yürekten inananlar hâlâ çok. Örnek olarak bkz. Christian Parenti'nin Dissent'te yayımlanıp Resilience.org'da alıntılanan ve komik bir şekilde, İklim Krizine Radikal Bir Yaklaşım başlığını taşıyan yazısı. Bu yazıda aktivistlere, değil sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı sistemler kurmak, reform yapmaya çalışmaktan bile vazgeçmeleri; büyük değişimlerin hızla gerçekleştirilmesi (SGE'nin düşürülmesi) için şirketlerin ve hükümetlerin gücüne destek vermeleri isteniyor.

sonunda petrol üretimi zirve yapan Sovyetler Birliği'nin geçirdiği süreç⁽²⁰⁾– sera gazı salımlarının düşürülebileceğini ve gerçekten de düşüğünü, ekonominin istikrara kavuşmasıyla da, planlanmış bir şey olmamasına rağmen, daha düşük bir düzeyde dengeye oturduğunu gösteriyor. Daha yakın bir dönemde de benzer bir zirve yapan çok sayıdaki petrol ihracatçısı, siyasi çalkantı, ekonomik daralma ve SGE'deki düşüş arasındaki bağıntıyı gösteren örnek vakalar teşkil ediyor. Aynı şekilde, ekonomik daralmadan en çok etkilenen ülkelerin birçoğu, İrlanda, Yunanistan ve Portekiz gibi ithal enerjiye bağımlılığı daha yüksek olanlar. Arap Baharı olarak anılan süreç, özellikle Mısır'da, petrol gelirlerinin düşmesinin ardından gelen gıda ve enerji zamları ve sübvansiyonların kesilmesiyle başlamıştı. Mısır yönetimindeki radikal değişimlerse ekonominin daha da daralmasının önüne geçemedi.

Petrol Zirvesi ve İklim Değişikliği'nin etkileri, boru hatlarıyla ilgili jeopolitik mücadelelerle birleşerek Suriye ekonomi ve toplumunu eni konu yok etti.⁽²¹⁾

Yavaş Daralma Mı, Hızlı Çöküş Mü?

Küresel ekonominin kırılğanlığı tarihte benzeri görülmemiş birçok boyuta sahip olduğu için hızlı çöküş daha muhtemel görünmektedir. 2008'deki küresel mali krize dev teşvik mekanizmalarıyla cevap veren merkez bankalarının bu kabiliyeti büyük ölçüde azalmış; küresel mali sistemin dayandığı güvence, en hafif tabirle, zayıflamış durumda. David Korowicz⁽²²⁾ gibi sistem düşünürlerinin tezine göre; küresel ekonomi, hızlı iletişim ve finansal akışlar, "sıfır stoklu" lojistik ile ekonomik ve teknolojik ihtisaslaşmadaki aşırılığın iç içe geçmesi, bir yandan sınırlı ve yerel krizlerin etkisini hafifletirken, öbür yandan büyük ölçekli sistemsel bir çöküş ihtimalini güçlendiriyor.

Bilişim teknolojisi, Küresel Petrol Zirvesi ve İklim Değişikliği gibi yeni faktörlerin daha sert bir ekonomik çöküşün olasılığını artırıp artırmadığı konusuna gelince, Foss ve Keen beni şuna ikna etti: Sera gazı emisyon-

20. Örneğin bkz. Douglas B. Reynolds'un 'The Oil Drum'daki Peak oil and the fall of the Soviet Union başlıklı yazısı. http://www.theoil Drum.com/node/7873?utm_source=feedburner&utm_campaign=Feed%3A+theoil Drum+%28The+Oil+Drum%29

21. Bkz. Nafeez Ahmed'in Guardian gazetesindeki yazısı: <http://www.guardian.co.uk/environment/earth-in-sight/2013/may/13/?INTCMP=SRCH>

22. Bkz Trade-Offs, Metis Risk Consulting & Feasta, 2012: <http://www.feasta.org/wp-content/uploads/2012/06/Trade-Off1.pdf>

larını kökten bir şekilde azaltabilecek en etkili ve hızlı faktör, mali borçların boyutu ile en az 1980'lerin başındaki "Thatcher-Reagan devrimi"ne kadar geri giden balon ekonomisinin hala devam eden büyümesidir. Enerji açısından bakınca, ABD'deki petrol üretiminin 1970'teki zirvesi ve bunun sonucu olan 1973 ile 1979 küresel petrol krizleri, tüketim düzeyini ve dolayısıyla da SGE'yi olağanüstü hızlandıran borçlardaki müthiş artışın zeminini hazırladı.

Sebepleri ne olursa olsun, bütün ekonomik balonların izlediği seyir, kredilerin buharlaşmasıyla birlikte hızlı bir daralmayı ve bunun ardından, varlıkların değerinin balon öncesindeki düzeyden bile aşağı düştüğü daha uzun vadeli bir küçülmeyi kapsar. Japonya'da varlık fiyatlarındaki deflasyonun neredeyse 25 yıl ardından bile, çok da ücra olmayan bir kırsal alandaki 1,5 hektarlık bir arsa ve içindeki ev toplam 25 bin dolara satın alınabiliyor. "Talepleri" karşılayan sistemlerdeki bir daralmayla eşzamanlı olarak muhtemelen temel "ihtiyaçların" giderilmesinde de benzer sorunlar görülecektir. Foss'un belirttiği üzere, deflasyonist bir daralmanda lüks malların fiyatı tepetakla düşerken temel gıdalar ve yakıt o kadar ucuzlamaz. En önemlisi, krediler kesildiğinde ve iş güvencesi azaldığında birçok insan temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelir. Devlet ve merkez bankalarının en büyük korkusu ve kaçınmak için ellerinden geleni yapmaya hazır oldukları şey, hiç şüphesiz enflasyon değil, deflasyondur.

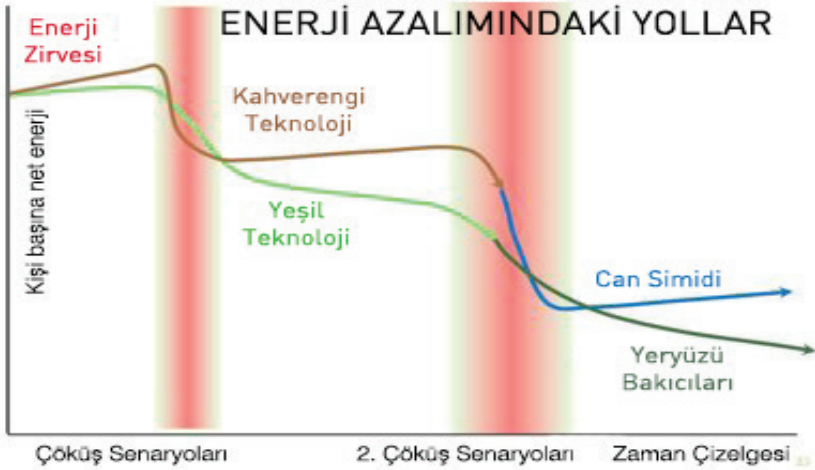
Hızlı bir küresel ekonomik çöküşle ilgili kanıtlara itibar etmem, ortaya konmasına katkıda bulunduğum tedricî Enerji Azalım senaryolarına olan inancımın vazgeçtiğim şekilde yorumlanabilir. John Michael Greer, geleceğe bir felaket penceresinden bakan ve bir çöküşün şimdiki dünyayı silip süpüreceğini, seçilmiş bir azınlığın yeni bir dünya kuracağını varsayan düşünceleri şiddetle eleştirmektedir. Onun eleştirisine ben de büyük ölçüde katılıyorum, fakat şunun da farkındayım: Bazıları benim çalışmalarına bakıp, şimdiki uygarlığın küllerinden bir permakültür cennetinin doğacağını düşünebilir. Bu düşünce bir yere kadar makul de; ama bana göre o düşünüş tek bir olayın sonucu olarak değil, uzun vadeli bir sürecin ürünü olarak gerçekleşecek.⁽²³⁾

23. Enerjinin azaldığı bir geleceğin bir permakültür cenneti olup olmayacağı sorusunu bir yana koyuyorum.

Ben hâlâ enerji azalımının onlarca, hatta yüzlerce yıl devam edeceğine inanıyorum. Geleceğe Dair Senaryolar'da da belirttiğim gibi, İklim Değişikliği ve Petrol Zirvesi'nden kaynaklanan enerji azalımı, bir dizi krizin sonucu olarak gerçekleşebilir ve bu krizler, varlığını yüzlerce değilse bile onlarca yıl sürdürebilecek nispeten istikrarlı devletlerin ayakta kalacağı krizler olabilir. Küresel mali sistemin çöküşü, dünyaya yeni bir düzen veren o krizlerin belki de ilki olacak. Enerji azalımının birçok yolu olabilir, fakat bunlar çok az tartışıldığı için konuyla ilgili senaryoların toptan bir çöküş fikrine meyiletmesi şaşırtıcı olmamalı. Enerji azalımı ve çöküşle ilgili söylemler çeşitlendikçe mali, ekonomik, sosyal ve medeni çöküş arasındaki ayrımları da görmeye başlayacağız. Bu çöküşler enerjinin azaldığı bir süreçteki potansiyel aşamalardır ki, bunların ilki olan mali çöküş hızlı ve nispeten yüzeyselken, sonuncusu daha ağır ve köklü olacaktır.

Geleceğe Dair Senaryolar'da Yeryüzü Bakıcıları ve Can Simidi gibi daha uç senaryolara da yer vermiştim ve onların, enerji azalımı çizelgesinde Yeşil Teknoloji ve Kahverengi Teknoloji'yle aynı seyri izleyebileceklerini söylemiştim. İklim Değişikliği'nin daha şiddetli olduğu Kahverengi Teknoloji dünyasına doğru gidiyorsak; bu teknoloji senaryosunu besleyen

enerji kaynakları tükendikçe ve iklim kaosu arttıkça, ilerideki krizler ve çöküşler bir Can Simidi Senaryosu'na götürebilir. Bu senaryoda, SGE'deki ekonomik çöküş kaynaklı gerilemeler ne kadar hızlı ve sert olsa da, kendimizi aşırı sıcak bir iklimde bulacağız ve gücümüz ancak hanehalkı ve küçük topluluk tipindeki son derece yerel örgütlenmelere yetecek.

Eğer iklim krizi zaten başladıysa ve Geleceğe Dair Senaryolar'da da belirtildiği gibi, krize verilen ilk tepkiler SGE'yi azaltacağına artırıyor, o zaman ortak bir çabayla daha zararsız bir geleceğe –Yeşil Teknoloji ve enerji azalımı senaryosuna– geçiş yapmak için muhtemelen geç kalınmış demektir. Enerji Azalımı'nın kaçınılmazlığını dünyanın büyük bir bölümü henüz kabul etmediği ve –bir “Tekno-Patlama” olmasa bile– hâlâ bir “Tekno-İstikrar”a güvendiği için, küresel bir işbirliğiyle dünyayı Yeşil Teknoloji'ye yöneltecek enerji azaltma süreçleri pek ihtimal dahilinde görünmüyor. Tüm siyasi eylemlerden daha önemli olmak üzere; Yeşil Teknoloji senaryosunun esasını oluşturan ve hem tarım hem de orman ürünlerindeki bir artışa dayanan kırsal ve bölgesel ekonomiler, İklim Değişikliği'nin hızlı ve şiddetli olması halinde gerçekleşmeyecektir. İklim Değişikliği tarımda büyük yatırımlar getirecektir getirmesine, ancak bunlar muhtemelen büyük ölçüde enerjiye ve doğal kaynaklara bağımlı olacak, ulaşım merkezlerinde yoğunlaşan iklim kontrollü tarımsal faaliyetlerden (seralar) ibaret kalacaktır. Bu tip bir gelişimse, SGE'nin hızlanması dahil, Kahverengi Teknoloji modelini takviye etmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Yeşil Teknoloji senaryosu için çok gecikmiş olabiliriz, fakat doğal ve zorunlu faktörler bizi 4-6 derecelik bir iklim kazanına kapatmadan ve kaynakların tükenmesi nedeniyle merkezi Kahverengi Teknoloji yönetimleri çöküp yerel savaş ağaları yükselişe geçmeden önce (Can Simidi Senaryosu), uzun sürecek bir Kahverengi Teknoloji senaryosundaki aşırı iklimsel krizlerden kaçınmak belki hâlâ mümkündür.

David Korowicz'in dikkat çektiği yeni yapısal kırılmalıklar ve Nicole Foss'un parmak bastığı balon ekonomilerinin görülmemiş aşırılığı, Kahverengi Teknoloji dünyasına götürecektir güçlü eğilimlerin kısa ömürlü olabileceğini aklı getiriyor. Dolayısıyla küresel ölçekteki şiddetli bir

ekonomik ve toplumsal çöküş, İklim Değişikliği'ndeki gidişatı tersine çevirmeye yetecek şekilde SGE'yi kesebilir; bu da esas olarak, mütevazı tarımsal kaynaklara –ve çöken küresel ekonomiden ve işsiz ulusal yönetim yapılarından arta kalanlara– dayalı biyo-bölgesel ekonomileriyle bir Yeryüzü Bakıcıları senaryosudur.

İç İçe Geçen Senaryolar

Geleceğe Dair Senaryolar'la ilgili seminerlere katılanların belki en akılda kalıcı buldukları şey, benim aşağıdaki slaytla ilgili açıklamalarımdır.

Her senaryonun kendine göre bir enerji yoğunluğu ve örgütsel gücü var. Ulusal hükümetlerin ve büyük şirketlerin enerji azalmasına, Kahverengi Teknoloji senaryosuna uygun olarak, dev altyapı ve enerji projeleri ve kapsamlı politikalarla karşılık vermesi doğaldır. Benzer şekilde ailelerin de, Can Simidi senaryosuna uygun olarak, yiyecek tedariki ve kişisel güvenlik konularını düşünmeleri doğaldır. Bu iki uç arasında yer alan birçok ana akım çevreci strateji Yeşil Teknolojili bir gelecek öneriyor ki, bunlar en etkin olarak orta ölçekli işletmeler ve şehir ya da eyalet yönetimleriyle yürütülebilir. Yeryüzü Bakıcıları senaryosuna tutunan klasik permakültür stratejilerinin çoğuysa küçük ölçekli işletmeler ve yerel topluluklarca hayata geçirilebilir. Aslında bu senaryoların hepsi bir ölçüde eşzamanlı olarak ortaya çıkıyor ve varlıklarını, iç içe geçmiş bir şekilde, bir ölçüde geleceğe de taşıyabilirler.

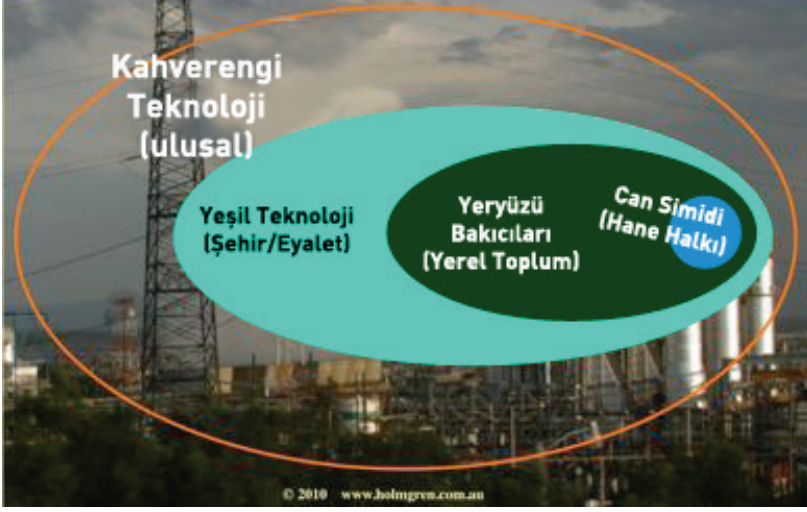
Küresel Ekonominin İşletim Sistemini Yok Etmek

Küresel mali sistemin pek de ağır bir seyir izlemediğine ilişkin kanıtlar giderek güçleniyor. Gerek yatırımcıların, gerek bir miktar tasarrufu ve ihtiyari harcama gücü olan bir milyar civarındaki orta sınıf mensubunun, sisteme güvenlerini kaybettiklerini düşünmek, meselenin ciddiyetini ıskalamak anlamına gelebilir. Sistemi bir arada tutan şey belki de bir felç ve atalet halidir.

Kredilerdeki bir çöküş, katranlı kum ve kaya gazı gibi SGE'yi hızlandıran çılgın kaynak çıkarma projeleri için gerekli finansmanın önünü tıkayabilir. Bir kredi krizini ve varlıkların (emlak gibi) değerindeki bir

İÇ İÇE GEÇEN SENARYOLAR (ilgili sistemin ölçeğiyle)

çöküşü izleyebilecek bir deflasyon sarmalı, davranışları öyle değiştirebilir ki, insanlar iş güvenliğinin kalmaması ve gelecek ay her şeyin nasılsa daha ucuz olacağını bilgisiyyle temel ihtiyaçlar dışında harcama yapmayı kesebilirler.

Bence böyle bir gidişata yetecek şiddette küresel bir ekonomik çöküşün olma ihtimali (önümüzdeki beş yıl içinde) en az yüzde 50 olarak hesaplanmalıdır. Dahası, birçok iklim aktivisti ve uzmanı da, hiç olmazsa içten içe, bunun olmasını umuyor çünkü enerji tüketiminin planlı bir şekilde kısılması ihtimali giderek azalıyor.

Küresel bir mali kriz, dünya ekonomisinin çarklarını tekrar (ve emisyonları büyük ölçüde azaltmadan) döndürmeyi çok zorlaştıracaksa –hatta belki de imkansızlaştıracaksa– o zaman böyle bir çöküşü, yani mali sistemin çökmesi ihtimalini güçlendirmek için çaba göstermenin haklı bir mantığı olabilir. Tabii böyle bir şey gerçekleşecek olsa, bu düşüncenin

sahipleri suçlanır. Yunanistan, Mısır ve birçok başka ülkede olanlar – Suriye’de yaşanan dehşet bir yana– dünyaya yayıldığında ipe çekilecek bankacılarla aynı safa konulmayı kimse istemez. Öte yandan, halen refah içinde olan ülkelerde şartların ne kadar kötüye gidebileceğine ilişkin bir emsal de yok.

Çizeceğim tabloda, krize karşı uyarıların ona neden olduğu gerekçeyle suçlanması neredeyse kaçınılmazdır. Madem zaten suçlanacağız, öyleyse proaktif davranıp en azından krizi daha sonra değil, şimdi yaratmak gibi bir fayda getirebiliriz insanlığa. İklim, enerji ve jeopolitik mücadelenin kısılcasına alınan Suriyeliler için, durumları zaten daha kötüye gidemeyeceğinden, bunun bir önemi yok. Aslına bakılırsa, küresel bir mali çöküşle küresel süpergüçler birbiriyle yarışamayacak bir hale gelebilir ve Suriye gibi yerlerde koşullar iyiye bile gidebilir. Yunanistan ve Mısır gibi yerlerdeki sıradan yurttaşlar, müreffeh ülkelerin ‘kendi acı ilaçlarını tatması’ için umutlanabilir. Nice zamandır geleceği kestirilen ve artık tecelli eden küresel aşırılık öyle karmaşık boyutlarda ki, kimin iyi, kimin masum, kimin kötü olduğu ve nihayetinde kimin suçlanması gerektiğiyle ilgili basit bir açıklamayla yetinmek mümkün değil.

Bu bahsettiğim iyi bir fikir olup olmadığını tartışmadan önce, sınırlı sayıda aktivistin ortak hareketiyle böyle bir etkinin yaratılıp yaratılamayacağı konusu üstünde durmak istiyorum.

Küresel finansın şimdiki kırılgan haline bakılırsa, küresel orta sınıfın nispeten küçük bir bölümü bile kökten bir tutum değişikliğine gitse, yukarıdakine benzer bir çöküş bence gerçekleşebilir. Örneğin, müreffeh ülkelerdeki nüfusun yüzde 10’u tüketimi yüzde 50 azaltsa ve varlıklarının yüzde 50’sini hanehalkı ve yerel toplulukların dayanıklılığını artıracak kaynaklara yöneltse, daimi bir büyüme üstüne kurulu bir düzende yüzde 5’lik bir talep daralması yaşanır ve bankaların ödünç verebileceği tasarruf sermayesi yüzde 5 azalır. Arz-talep dengesindeki küçük dalgalanmaların fiyatlara büyük bir etkisi olabilmektedir. Dahası, sistem onlarca yıldır süren borç artışına dayalı olarak büyüyorsa, talepteki düşüselere karşı büyük bir hassasiyet de gösterecektir. Söz gelimi, ABD gibi ülkelerdeki emlak balonunu patlatan şey, yeni konutlara olan talepteki

küçük düşüşler ve mortgage kredilerinden yararlanan insanlar için iş gidip gelmenin, artan yakıt fiyatları yüzünden, pahalılaşmasıydı.

İmkânsız şeyler isteyen kitlesel hareketler oluşturmak veya sistemi kapatmaları için iktidardaki seçkinleri ikna etmeksense, bir azınlığı, kendilerini sistemden koparmanın onlar için daha hayırlı olacağına ikna etmek bana çok daha kolay görünüyor.

Ekonomik bir çöküşü yardımcı olma fikrinin –bu çöküş, insan eylemlerinin kolektif bir sonucu olarak gittikçe kaçınılmaz bir hale gelse bile– birçok kişiye korkunç geleceğini kabul ediyorum. Daryl Taylor, bir yandan eski/ölmekte olan sistemi “hasta yatağına yatırıp [ona] ötenazi yapmak”, öbür yandan da yeni doğan sisteme “doğum danışmanlığı ve ebelik yapmak” şeklinde insani bir metafora başvurur. Fakat hangi metaforları kullanırsak kullanalım, kontrolden çıkacak bir felaket boyutundaki iklim krizlerinin eşiğinde olduğumuza ve bunun ekonomik durgunluktan çok daha vahim sonuçlara yol açacağına inanan iklim aktivistleri, yavaşlamak veya uyum sağlamak ve savunmaya geçmek için daha yüksek sesle bağırımdan başka seçenekler olduğuna inanıyor. Onlar, ekonomik bir bunalımın başlattığı zorlu bir enerji azalımına çaresizce hazırlanmaktan ziyade, güçlerini mali sisteme olan güveni yıkmaya odaklayabilirler.

Ana Akım Çevrecilikte Taktik Değişimi

Marjinal bir radikalden çıkmış çılgınca bir fikir gibi gelebilir bu, ama bence kanıtlar, İklim Değişikliği politikalarıyla ilgilenen camiadaki ana akım seçkinlerin de buna çok benzer bir strateji izliyor olabileceklerini gösteriyor. Çevre aktivistleri birkaç yıldır kömür, katran kumulları, kaya petrolü ve gazıyla diğer korkunç enerji geliştirme çalışmalarına yatırım yapanları hedef alıyor ve bunda da bir miktar –en azından, politikacılar saldırmaktan daha fazla– başarıya ulaşmış görünüyorlar. Bu yatırımların birçoğunun balon ekonomisine dayandırıldığını yatırımcıların kendisi de biliyor olmalı; fakat dünya mali sisteminde güvenilir ve makul getirisi olan yatırımlar için beklenen onca para varken, yatırımcıların davranışları ister istemez istikrarsızlaşıyor ve mantık dışına çıkıyor.

Carbon Tracker ve Grantham Araştırma Enstitüsü'nün gerçekleştirdiği

Yanmaz karbon 2013: Zıyan Edilen Sermaye ve Âtlı Varlıklar isimli bir raporda, küresel enerji şirketlerinin defterlerindeki petrol, doğalgaz ve kömür rezervlerinin belki de yüzde 60-80'inin âtlı varlıklar olabileceği belirtiliyor. Hükümetler tehlikeli İklim Değişikliği'nden kaçınma taahhütlerini ciddiye alacak olsa 4 trilyon dolarlık hisse ve 1,27 trilyon dolarlık borcun hiçbir değeri kalmayabilir. İklim politikalarında, fosil yakıt sektörlerine yapılan mali yatırımların içini boşaltan çalışmaların dikkat çekici bir örneğidir bu. Bana öyle geliyor ki, bu çalışmaları yapanlar yatırımcıları uyararak ve çok büyük bir mali risk olduğu için onlardan paralarını geri çekmelerini talep etmek istiyorlardı. Yukarıdaki raporun ardındaki strateji, yatırımların fosil yakıtlardan çekilip yenilenebilir enerji projelerine yönlendirilmesiydi. Fakat yatırımcılar bunu fazla hızlı yapsalar, küresel emtia ve finans piyasaları o derece istikrarsızlaşabilirdi ki, küresel finasta bir çöküş bile başlayabilir ve sanırım, sera gazı emisyonlarında böylece bir düşüş yaşanırdı.

Yatırım ve Tasfiye

Permakültür, geçiş stratejileri ve yerel düzeyde esnekliği ve direnci artıracak aktivist hareketler de, benzer şekilde, insanları borçtan kurtulmaya, küçülmeye ve tüketimi esaslı bir şekilde azaltmaya; yerel imkânları geliştiren somut varlıklara tasarruflarını yatırmaya ikna edebilir. Nicole Foss'un mesajı özellikle bu amaca hizmet ediyor; bir iklim felaketine dair onca kanıttan etkilenmeyen insanların bundan etkilenerek, mali işlerinde köklü değişiklikler yaptıklarına bizzat şahit oldum. Foss'un da açıkladığı gibi, sözde servetin çoğu buhar olup uçtuğu zaman halkın elinde beş para etmez varlıklar kalır; üstelik Avrupa ve ABD'de bu süreç başladı bile. Buradaki mesaj, enerjinin azaldığı bir geleceğe olumlu bir katkı yapabilecek olan ve motivasyonu en güçlü olan insanlara yönelik. Bu insanlar ayakta kalabilir ve deflasyonist ekonomik çöküşün kısa vadeli darboğazını atlatabilirlerse, çöküşten sonra doğacak sistemlere de son derece olumlu bir şekilde etki edebilirler. Foss'un açıkça desteklediğim stratejisi son derece diğerkâmcı bir niteliktedir.⁽²⁴⁾

Permakültür ve geçiş hareketleri aktivizmi açısından bakıldığında; bir yandan yıkıcı merkezî sistemlerden varlıkların çekilmesi, öbür yandan

24. Yerel toplulukları dayanıklı hale getirecek hanehalkı ve yerel düzeydeki besin üretimine verdiğim desteğin beraberinde, merkezi besin sisteminin risklerini de eleştiriyorum.. Buna bir örnek olarak Peter Downey'in filmi Anima Mundi'de yer alan görüntülere bakılabilir (<http://holmgren.com.au/product/anima-mundi-dvd/>).

da o varlıkların ev ve topluluk ekonomisine yatırılması başından beri ve sağlam ahlaki, stratejik ve pratik gerekçelerle desteklenmiştir. Avustralya'da 1980'lerin başında yatırımların tütün ve silah üretiminden alınıp daha proaktif projelere yönlendirilmesinde permakültür aktivizminin etkisi olmuştur.

Madem iklim aktivistleri, kömür gibi fosil yakıt endüstrilerinden uzaklaşmayı sağlayacak hızlı değişimlerin kotarılması için tasfiyenin gücünden yararlanıyor, o halde onlara bu çabanın daha bütünsel bir çerçeveye –permakültür ilkelerinden beslenen bir yatırım ve tasfiye çerçevesine–nasıl oturtulabileceğini de göstermemiz gerekir.

Birincisi, tasfiye girişimlerini sorunlara tekrar yol açmayacak bilinçli yeniden yatırım planlarıyla daima dengelenmelidir. Jevons paradoksunda gördüğümüz üzere, geri tepme etkisinin sayısız örneği vardır: Güneş enerjisiyle azaltılan elektrik giderlerinin uçak yolculuklarıyla yapılan tatilleri artırması gibi.

İkincisi, yatırım sadece parayı değil, vaktimizi, becerilerimizi ve varlıklarımızı da ilgilendirir. Bu öğelerin çoğu genelde parasal olmayan varlıklardır ve maddi imkanlarımız uzak durmak istediğimiz sorunlara yol açan sistemlerle bu kadar bağıntılıken, en çok işe yarayan varlıklarımız vaktimiz, becerilerimiz ve varlıklarımızdır.

Üçüncüsü, yatırım zihniyeti bir getiri varsayar; oysa deflasyonist bir dünyada sermaye varlığının korunması, getiri beklentilerinden daha büyük öncelik taşır. Bütün yumurtaları aynı sepete koymamak şeklindeki bilgelik, belirsizliğin arttığı bir gelecekte önemini artırır.

Neye yatırım yapmamız gerektiğiyle ilgili çerçeveler bir yana; en güçlü değişim, kaynakları küresel mali besin zincirinin tepesinden çekip en yerel düzeye aktardığımızda yaşanır.

Enerji Azalımı Eylem Planı'nda⁽²⁵⁾ şöyle yazmıştık:

“Sanayi öncesi toplumda hanehalkı ve yerel topluluklardaki parasal olmayan ve sevgiye, müteakabiliyete, armağanlaşma ve takasa dayalı ekonomiler iktisadi hayatın belkemiğini oluşturuyordu. Enerji azalımında

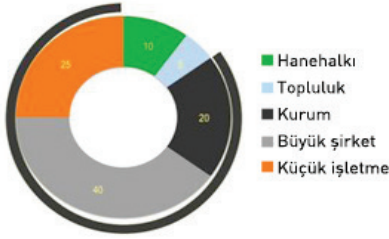
25. Energy Descent Action Plan Discussion Paper; David Holmgren ve Ian Lillington'un Eylül 2011'de Hepburn Shire Belediye Konseyi Çevresel Sürdürülebilirlik Danışma Kurulu'na sundukları rapor.

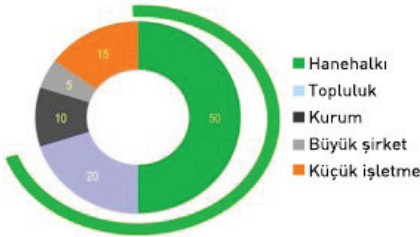

da bunların hızla yaygınlaştığını göreceğiz. Parasal olmayan ekonomileri daha büyük ölçüde korumuş olan ve doğadaki parasal olmayan kaynaklardan (su, odun, yiyecek vs.) daha fazla yararlanan kırsal topluluklar, kentleşmiş topluluklara göre, enerji azalımından daha büyük avantaj sağlayacaktır.”

Ekonomilerdeki değişimi görselleştirmek için şu şekle başvurmuştuk:

Enerji Zirvesi'nde resmî ve gayri resmî ekonomik sektörler
Gayri Resmî Ekonomi

Enerji Zirvesi'nde resmî ve gayri resmî ekonomik sektörler
Gayri Resmî Ekonomi

Müreffeh ülkeler uzun zamandan beri gayri resmî ev ve topluluk ekonomilerindeki zenginlikleri alıp resmî ekonominin hizmetine koşuyor, dolayısıyla bu süreci proaktif olarak tersine çevirmekle ilgili deneyimlerimiz çok az.

En azından üç mali denetim alanı var ki, bunların arasındaki farkları bilirsek yatırım ve tasfiye konusundaki strateji ve seçenekleri daha iyi değerlendirebiliriz.

1. Bankacılık sistemi üstünden yürüyen büyük şirket ve devletler düzeyindeki finans ve işlemler.
2. Bankacılık sistemi üstünden yürüyen STK, küçük işletme ve birey düzeyindeki finans ve işlemler.
3. Bireyler ve küçük işletmelerle sınırlı nakit işlemler.

Buradaki en üst düzey, büyük şirket ve devlet düzeyidir. Buradaki parayı “gerçek kişiler”ce kontrol edilen küçük işletmelere ve STK'lara ak-

tarmak doğru yönde bir adım olacaktır. Büyük şirketler maliyeti azaltıp kârlılığı artıran kuruluşlardır ve fosil yakıtların ölçek ve yoğunluğuna uygun olarak tasarlanmış makinelere benzerler. Enerjinin azaldığı bir geleceğe onlar uyum sağlamakta zorlanacaktır; fakat enerjinin küreselden ulusal düzeye çekildiği Kahverengi Teknoloji senaryosunda onlar, güçlü ulusal hükümetlerin radikal –ve pek de hoş gitmeyecek– politikalarının hayata geçirilmesinde başlıca araçlar olacaklardır. Şirketler yalnızca hukuki sınırlara ve kitlesel piyasa güçlerine itibar ederler. Karmaşık işlevler için büyük ölçekli kurumlara yatırım yaparsak bilmeliyiz ki, kooperatifler ahlaki ve demokratik etkilere, doğaları gereği, şirketlerden daha açıktır.

Gerçek kişiler ve tamamiyle gerçek kişilerce kontrol edilen işletmeler, büyük şirketlerin aksine, kısa vadeli maliyetlerin azaltılması ve kârlılığın artırılması dışındaki ahlaki etki ve eylemlere potansiyel olarak daha açıktırlar. Bu potansiyel, mevcut yakınsak ve uyumsuz sistemlerin yarattığı “böyle gelmiş böyle gider” hissiyatının kırılması açısından hayati öneme sahiptir. Fakat farklılaşan, hatta daha kendine has ve bazen alışlagelmedik riskler almanın yollarına bakan bireysel girişimler, hızla değişen belirsiz bir dünyayla başa çıkmak açısından daha büyük bir önem taşımaktadır.

Elimizde para tuttuğumuzda hırsızlık ve enflasyon riskiyle karşı karşıya kalırız; ancak enerjinin azaldığı deflasyonist bir dünyada nakit her şeyin üstündedir ve büyük mali kurumların batmasından ya da tasarruflara el koyacak keyfi yasalardan muaf kalır.⁽²⁶⁾ Bankalardan para çekmek ve elde görece büyük miktarda nakit tutmak, bireylerin hem kendi esneklik ve dayanıklılıklarını artırmak, hem de yoz ve işlevsiz bir sistemden desteklerini çekmek için alabilecekleri en kolay önlemlerden biridir. Gri ekonomide nakit tutmak ve harcamak demek, parasal ekonominin deflasyonist bir ekonomide en çok ayakta kalacak, hatta gelişecek olan dayanıklı kısmını canlandırmak demektir.

Nakit ekonomisi büyük şirketleri ve resmî vergiyi aradan çıkarır. Bu tabii, normalde iyi bir şey olduğunu düşündüğümüz kamu hizmetlerine ayrılan paranın da azalması demektir. Fakat eğer sistemin bir iklim felake-

26. Kıbrıs'taki bankacılık sisteminde olanlar budur.

tini önleyecek kadar ıslah edilemeyeceği tezini kabul ediyorsak, o zaman bu desteğin çekilmesini zaten kaçınılmaz bir durum olarak görmemiz gerekir. Büyük devlet, şirket ve bankalara şimdiden olumsuz bakan yurttaşların sayısı öyle şaşırtıcı boyutlarda ve bu sayı öyle artmaktadır ki, nakit ekonomisini kullanmaya duyulan istek –“ciddi yorumcular” tarafından açıkça savunulmasına henüz sadece nadiren rastlansa bile– artık radikal bile sayılabilecek bir noktadadır.

Alternatif Para Birimleri ve Parasal Olmayan Ekonomiler

Nakdi karşılıksız para birimlerinden⁽²⁷⁾ çekip yerel ve alternatif para birimlerine (ve sınırlı bir ölçüde, değerli madenlere) çevirdiğimizde riski daha da yaygınlaştırır, yerel ekonomileri güçlendirir ve merkezi işlevsizliğe verdiği destek azaltmış oluruz. Ana akım ekonomik daralma dönemlerinde değerli madenlerin ve yerel para birimlerinin güçlenmesinin tarihte birçok örneği olmakla beraber, Bitcoin gibi sanal paralar, karşılıksız para birimlerine yönelen tehditleri daha da artıran küresel jokerleri andırmaktadır. Bu sanal para birimleri devletler ve bankalardan bağımsız, enflasyondan etkilenmeyen, bireybireyden-bireye⁽²⁸⁾ cesur bir yeni dünya yaratacak mı bilinmiyor; ama mali durumlarının dizginini ele alan proaktif yurttaşlar için seçenekleri çoğalttıkları ve mali istikrarsızlıktan kaynaklanan riskleri azalttıkları kesin.

Mal ve hizmetlerin takasla doğrudan değiş tokuş edilmesi genelde hantal ve verimsiz olarak görülür, ama bu yöntemin parasal alışverişe göre çok daha güçlü ilişkiler kurulmasına imkan tanıdığı da bir gerçek. İyi işlediği takdirde takas, mutlu bir tesadüf duygusu uyandırır ve elimizde değerli bir şey olduğuna, ihtiyacımız olan şeyleri bulabileceğimize dair bir güven oluşturur.

Armağan ekonomisiye, hediyeleşmenin faydasız olduğuna ilişkin sığ izlenime rağmen, daha da sağlam temellere dayanır. Geleneksel toplumların hepsinde de armağan vermek, verenin hem sosyal statüsünü, hem de sık sık, gücünü ve güvenliğini artırır. Müreffeh modern toplumlarda bile bunun

27. Değerli madenlere veya gerçek değere sahip başka kaynaklara dayalı olmayan devlet destekli ulusal para birimleri. Karşılıksız para birimleri, devletin onların değerini garanti etmesine duyulan güvene dayanır.

28. Sunucu-alıcı arasındaki (bilgi teknolojisindeki gibi) hiyerarşik ağlarla karşılıklı arz eden eşitler arasındaki ağlar, alternatif para birimleri dahil. P2P Vakfı'nın saptadığı birçok inisiyatif için örnek teşkil etmiştir. Bkz. <http://p2pfoundation.net/Category:Money>

etkisini görebiliriz; ve daralan ekonomilerde ihtiyaç sahiplerine (diyelim ki) artık besinlerin, tohumların ve bahçe alet-edevatının armağan edilmesi hem topluluk ekonomilerinin kurulmasına yardım eder, hem de güven duygusu oluşturur ve güvensiz zamanlarda dayanışma ve sosyal güvence ağlarının kurulmasına katkı sağlar.

Fosil Yakıt ve Teknolojiye Karşı Emek ve Beceri

Harcamaları sınırlandırmanın bir başka yolu da emek ve beceriyi fosil yakıt ve teknolojiye tercih etmektir. Ücretlerin yüksek olduğu zengin ekonomilerde fosil yakıt ve teknolojinin emek ve becerilerden her zaman daha ucuz olduğuna inanırız ve bu inancın uzun bir geçmişi vardır, ancak enerjinin azaldığı bir gelecekte durum böyle olmayacaktır. Alışkanlıklarımızı şimdiden değiştirerek ekonomik değişim için gerekli hareketi sağlayabilir ve büyük şirketleri, ayakta kalmak için ihtiyaç duydukları büyümeden mahrum bırakabiliriz.

Doğrudan çiftçiden alışveriş yapmakla paranın daha büyük bir bölümü çiftçiye ve onun çalışanlarına, daha azı da nakliyeye, paketlemeye, kaynakların tüketimini artıran ve istihdamı azaltan perakende şirketlerine gider. Bilgisayarımız bozulduysa bir yenisini almak yerine onu düzeltmesi için kendi kendini yetiştiren birine gidersek, enerjinin azaldığı bir gelecekte bize lazım olan becerileri özendirilmiş ve bilgisayar şirketlerini, daimi bir büyüme için ihtiyaç duydukları satışlardan yoksun bırakmış oluruz. Bir binayı bir iş makinesiyle yıktırmaktansa onu bir müteahhide söktürürsek, hem bu söküm ve malzemelerin yeniden değerlendirilmesi için daha fazla istihdam kullanılmasına destek verir, hem de daha az atığa neden olur, daha az fosil yakıt tüketir ve uluslararası şirketlerin imal ettiği pahalı makinelere daha az yatırım yapılmasını sağlarız.

Buradaki kısacık soruşturmamızda da görüldüğü gibi, yatırım ve genel harcamaların yardımıyla işlevini yitiren, İklim Değişikliği'ne neden olan merkezî sistemleri yöntemli bir şekilde boykot edebilir; aynı zamanda, hem enerji azalımına uyum sağlayacak, hem de SGE'yi azaltacak sistemlerin doğuşuna destek verebiliriz.

Kahverengi Teknolojiyle İlgili Olasılıklar

Permakültür, "geçiş" (ing: transition, ed.) hareketleri ve gönüllü sadelik daima kişilere ve topluluklara daha fazla söz hakkı verilmesini, başkalarına karşı ahlaki sorumluluk duyulmasını ve doğanın yeniden kurulmasını gerektirir. Bu öğeler geçerliliğini daima koruyacaktır; ama eğer bir Kahverengi Teknoloji geleceğine doğru gidiyorsak o zaman, mali çöküşü destekleyecek mantıksal ve ahlaki bir gereklilik olarak, daha radikal eylemlere girişmek, paralel sistemler kurmak ve giderek merkezileşen yıkıcı ana akımlardan kopmak gerekir. Geleceğe Dair Senaryolar'da, Kahverengi Teknoloji dünyasının "faşist devletler" ile tanımlanacağını ve burada zenginlerle fakirler arasındaki uçurumun derinleşeceğini, aktivistlerin sistem içinde çalışmakla marjinalleri ve özerklik peşindeki kesimleri desteklemek arasındaki stresli gerilimlerinin çok daha şiddetleneceğini söylemişim.

Senaryolar hakkındaki atölye çalışmaları ve halka açık konuşmalarda bu çatışmaları açıklarken, devlet destekli süpermarket tekellerinden tayı alma hakkı kazanmakla, insanların kendi imkanlarıyla yetiştirdiklerine veya küçük çiftçilerin üretimlerine dayalı basit gıda ekonomilerini tercih etmek arasında seçim yapma örneğini veririm. Şu an süpermarketlerden serbestçe alışveriş yapabilirken ikinci seçeneği de değerlendirmek gibi bir lükse sahibiz. "11 Eylül"den sonra otoriterliğe ve gözetlemeci devlete doğru olan gidişat ile devlet ve şeffaflık aktivistleri arasındaki siber savaşların şiddetlenmesi akla şunu getiriyor: Şu an yukarıdaki alternatifleri oluşturmak için küçük bir fırsat penceremiz var, ama sonra, ekonomisi daralan bir dünyada devlet ve şirket iktidarları el ele verecek (faşizm), kendi iş modellerini korumak için zorbalaşacaktır.⁽²⁹⁾

Aşırı gelişmiş ülkelerde sayıları azalan orta sınıf mensupları muhtemelen gittikçe bozulan konforlarından yana tercihlerini kullanacak ve sistemin sağladığı giderek cılızlaşan ayrıcalıklara razı gelecektir. Japonların çoğunluğu nükleer enerjiye karşıydı ama yine de nükleer programı tekrar hayata geçirecek bir hükümeti seçti: İşte, bu davranış kalıbına iyi bir örnek. Avustralyalı çoğunluğun (ki dünyanın en zengin insanlarındanlardır) deniz yoluyla gelen mültecilere karşı takındığı tavır da

29. İtalyan faşist diktatör Benito Mussolini'nin, "Devletle şirket güçlerinin birleştirilmesi bakımından faşizme 'korporatizm' demek daha doğru olur." dediği rivayet edilir.

bir başka örnek. Ama belki de hepsinden daha önemlisi, Edward Snowden'ın ifşalarının da altını çizdiği gözetlemeci devletin hızla gelişmesi karşısında çoğunluğun belirgin şekilde sessiz kalmasıdır.

Bir başka açıdan; eğer güneydoğu Avustralya'daki orman yangınları kötüleşerek devam ederse, devletin yangına hassas toplulukları "güvenli" kent ve kasabalara yerleştirmesi de kaçınılmaz gibi görünüyor. Taşınmayı reddedenler bu durumda muhtemelen hem şebeke elektriğinden (tek faz topraklama devrelerinin kapatılması), hem de itfaiye hizmetlerinden vs. mahrum kalacak.

Devletlerin büyük orman yangınlarına ve son zamanlarda görülen diğer doğal afetlere verdiği tepkiler, permakültür ve toplum aktivisti Daryl Taylor'un da tecrübe ettiği ve belgelediği gibi, devlet destekli "tepeden inme" kurtarma faaliyetlerinin afetzedeler üstünde afetlerin kendisinden daha çok baskı kuracağını düşündürüyor (en azından, daha önce yaşadıklarından dolayı deneyim sahibi olan önemli sayıda afetzedeler için).⁽³⁰⁾ Bilinçlenen afetzedeler ve krizzedeler, sistemin sunduğu boğucu ve geçici ilgiyi kabul etmektense, kendi topluluklarının yeniden doğuşunu tetikleyecek potansiyele sahiptir. Dolayısıyla da bürokratik ve kurumsal düzene bir tehdit olarak görülürler.

Taylor öz-örgütlenmeyi benimsemekle beraber, afete uğrama ihtimali daha yüksek olan topluluklardaki karar alma yapılarını yerel yönetim-altı bir otorite düzeyinde yeniden kuracak savunma mekanizmalarının gereğine dikkat çeker ve bunu afet krizlerine hazırlık için bir kilit strateji olarak görür. Taylor için hanehalkının ve mahallenin kendine yeterli, dayanışması ve ekonomik paylaşım stratejileri topluluğun kendini yenileyebilmesi açısından büyük önem taşır; tıpkı yeni katılımcı demokrasi ve yönetsel yetki ikamesi⁽³¹⁾ pratiklerinin önem taşıması gibi.

Meg Wheatley ve Deborah Frieze, "Çıkış ve Yola Devam Etme" (ing: Walk Out, Walk on, ed.) olarak adlandırılan bu tipteki değişimlere (katmanlar halindeki küreselleştirici "ebeveyn-çocuk" dinamiklerinden akran nitelikli "etken yetişkin"lerin yerel-ötesi işbirliklerine geçiş) öncülük eden toplulukları belgelemektedirler.⁽³²⁾

30. Bkz. How the Kinglake Ranges Community is building resilience in the aftermath of disaster (pdf). Daryl Taylor ve Lucy Filor. <http://www.ourcommunity.com.au/files/cic/DarylTaylor.pdf>

31. Bkz. Participatory Budgeting <http://www.participatorybudgeting.org/> Gaian Democracies <http://www.gaiandemocracy.net/> ve Liquid Democracy http://p2pfoundation.net/Liquid_Democracy_as_starting_points

32. Örnek vakalar için bkz. Walk Out, Walk On websitesi <http://www.walkoutwalkon.net/> ve kitabı

Kahverengi Teknoloji dünyasına ait bu tezahürler birçoklarınınca, kanıta dayalı makul reformlarla düzeltilmesi gereken sorunlar olarak yorumlanacak, bazıları da bunu çuvallayan bir imparatorlutaki yolsuz –ve radikal kitle hareketlerince devrilmesi gereken– iktidar seçkinlerinin boş çabaları olarak görecektir. Gerçi iki bakışın da haklı yanları olabilir, ama söz konusu tezahürler aynı zamanda, bir durgunluk ve daralma çağındaki çoğunluk politikalarının ve nesillere yayılan kitlesel refahın tortularına ait yapıları da yansıtmaktadır. Krizler ağırlaştıkça halklar devletten çözümlü isteyecektir ve istemektedir de. Seçkinler piyasa mekanizmalarının tüm sorunları çözeceğine dair imanlarını yitirdikçe devletler, ister istemez, paternalist iktidarın tutarsız ve keyfi uygulamalarıyla kendi işlevlerini tekrar öğrenmeye çalışacaklardır. Bu çabaların önemli bir bölümü iyi niyetli olacak, hatta sıkıntıları kısa vadede belki azaltacaktır bile.

Kenardaki Aktörler

Devletlerin bu uygulamaları belli bir çoğunluğu gerçek ya da hayali olarak bir rahatlığa kavuştursa bile bizim gibi kenardakiler –daha dayanıklı hane ve topluluk ekonomileri kurmaya çalışanlar– için bu gelişmeler, zorlaşan ekonomik koşullardan ve ağırlaşan doğal afetlerden daha büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkacaktır. Kimseyi zan altında bırakmadan şuna inandığımı söylemeliyim ki, çuvallayan bir sistemin bunaltıcı kısıtlamaları altında yaşayamayacak olan bizler, mümkünken bir şeyler yapmaya çabalamalı, Kahverengi Teknoloji dünyasının sınırlamalarına alternatif olacak paralel sistemler kurmaya çalışmalıyız. Kahverengi Teknoloji dünyası, eğer Geleceğe Dair Senaryolar'daki basamaklı iniş mantığı doğruysa, güdümlü ekonominin kentsel merkezlerinden yabancı hinterlandlara yayılacak olan Can Simidi Senaryosu'na doğru evrilmeden önce onlarca yıl varlığını sürdürebilir.

Tutumlu özerklik yolunu izleyen bizler sayıca küçük kalırsak, marjinal ama en azından özgürlüklerimizi sağlama almış bir azınlık olarak yaşamayı beklemeli ve (biyolojik ve diğer bakımlardan) ardılarımızı hayatta kalmaya ve uzun sürecek çöküş sürecinde kalıcı kültürel değerleri bir miktar korumaya hazırlamalıyız.

Etkili alternatifleri hızlı bir şekilde oluşturabilir ve bunu, gerilim altındaki ana akıma ait kısıtlamaların giderek daha çok insan tarafından anlaşıldığı bir zamana yetiştirebilirsek, o zaman kalabalıkların da gayri-resmî/kayıtdışı hane ve topluluk ekonomilerine katıldığını; merkezden kontrol edilen sistemlerdeki çalışan/tüketici kaybının daha hızlı bir çöküşe yol açtığını görebiliriz. Bunun sonucu olarak SGE’de yaşanacak büyük düşüş dünyayı yine de bir iklim kaosunun en fenasından kurtarabilir. Çöküşün hızlı niteliği ağır bir psiko-sosyal şok yaratacak olsa bile hafifletici faktörlerin etkisiyle, Kahverengi Teknoloji veya Can Simidi senaryosunda rastlanma ihtimali pek olmayan, daha insani ve ekolojik ilkelere dayalı bir yeniden inşa faaliyeti görülebilir. Görece zararsız bir iklim değişimi “bostan tarımı” ve toplayıcılığın canlanmasına imkân tanıyacak, sınai varlık ve altyapılardan arta kalanların değerlendirilmesi, yaratıcı bir şekilde yeniden kullanıma sokulması ve geri dönüştürülmesiyle bazı fiziki ihtiyaçlar karşılanabilecektir (ekolojik ilkelere ve tutumluluğa dayalı bir komün kültürünün kenarda yer almaktan ziyade ana akım olacağı Yeryüzü Bakıcıları Senaryosu’nun özü de budur).

Birçok olumlu yanı olmakla beraber Yeryüzü Bakıcıları Senaryosu muhtemelen ancak büyük kayıp ve acıların yaşanması durumunda gerçekleşecektir. Bu acıların, şu an –Küresel Kapitalizm Barışının ölüm evrelerinde– dünyanın tahammül ettiğiinden daha büyük olup olmayacağı bilinmiyor. Kahverengi Teknoloji dünyasında doğal kaynakları yeniden diriltlen ulusçuluğun ve devlet güdümlü ekonomilerin seçkinleri eğer gerçekten insanları değişim sürecinin en olumsuz etkilerinden koruyacaklarsa, bunu ancak iklim kaosunu artıracak kaynak talanını hızlandırarak yapabilecek, dolayısıyla uzun vadede daha çok acı ve ıstıraba yol açacaklardır.⁽³³⁾

Mali Terörist Değil

Yukarıdaki iç karartıcı ihtimallerin permakültür, Geçiş Kasabaları ve bunlarla ilgili aktivizmden gelen inanılmaz derecedeki olumlu sonuçlarla dengelenmesi gerekmektedir. 2013’te Avustralya’daki Arena dergisinde yürütülen bir tartışmaya yaptığım katkıda da açıkladığım gibi, pozitif çevreciliğin, özerklik ve topluluk kurma süreçlerinin tezahürleri

33. Kahverengi Teknoloji dünyasının çok gerçekçi bir tasviri ve Yeryüzü Bakıcısı bir toplulukla ilgili bir ütopya için Brian Love’un yeni romanı *Entheogenesis*’e bakılabilir. <http://holmgren.com.au/product/entheogenesis/>

bir avantaja sahiptir ve o avantaj da şudur: Birey, aile ve topluluk düzeyindeki dayanıklılığın hareket noktası dünyayı kurtarma isteği veya kendimizin ya da atalarımızın günahlarının kefaretinin ödeme arzusu değil, aydınlanmış kişisel çıkarlardır. Permakültür yaşam tarzı kendi iyiliğimiz için sorumluluk almaya yöneltir bizi; yaratıcılık ve yenilik için sonsuz fırsatlar sunar; ve bizi hem doğa hem de toplumla ilişkiye geçirirken çevremizdeki dünyaya anlam vermemizi sağlar.

Permakültürden genelde siyasi bir strateji veya bir hareket olarak söz etmeyiz; ama çoklu işlevler ilkesinin bir sonucu olarak, permakültür stratejileri ister istemez güçlü siyasi etkiler taşımaktadır ve iktidardakilerin doğru düğmelere basmasına odaklanan konvansiyonel siyasi eylemlere göre bazı avantajlara sahiptir.

Arena'daki yorumlarımda⁽³⁴⁾ permakültür aktivizmini destekliyor ve onun siyasi gücünü şöyle açıklıyordum:

"1970'ler boyunca ve o tarihten beri pozitif çevrecilik adına gösterdiği kolektif çabaların toplumda gerekli değişimleri tetiklemeyi başaramadığını kabul etmeye hazırım, ama kendi bahçemizde kompost yapmanın hiçbir hükmü olmadığı konusunda Andy Scerry'nin sarf ettiği sözler, sosyal değişimi yönlendiren ve sınırlandıran bazı yapısal ve sistemik etmenleri göz ardı etmektedir.

Birincisi, gerekli değişim veya yenilikler eğer o yenilikleri bulanlara ve onları ilk kullananlara bir avantaj sağlamayacaksa, diğerlerinin onları örnek alması için bir neden olmayacaktır.

İkincisi, gerekli değişim veya yenilikler birey, hanehalkı ve yerel topluluklar tarafından birbirinden bağımsız olarak, merkezî otoritenin kaynakları, desteği ve onayı olmaksızın benimsenemeyecekse, o zaman o yenilikler, onların yaygın olarak benimsenmesinden kayba uğrayacak yerleşik çıkarlarca daima engellenebilecektir.

Üçüncüsü, büyük örgütlenmelerin ve devletlerin işler halihazırda varolmayan bir gerçekliği "işe yarar" olaran tanımlayıp benimsemesi imkansız değilse bile çok zordur.

34- Metnin tamamı için bkz., Household economy, <http://holmgren.com.au/household-economy-counts-full-text/>

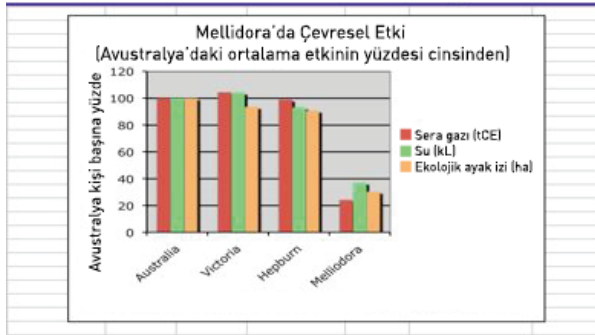

Permakültürle ilişkili çok sayıdaki strateji ve tekniklerin gelişen ve entegre bir şekilde –ve hem hane düzeyinde, hem de yerel düzeyde uygulanarak– benimsenmesi ve iyileştirilmesi, yukarıdaki üç sistemik sorunun da çözümüne yönelik bir çabadır.”

Permakültür, Değişim Kentleri ve bunlarla ilişkili pozitif çevreci aktivizminin hem kişiler, hem küçük ölçekli işletmeler, hem de topluluklar düzeyinde bu kadar kolay yayılması, yaratıcılıkla tasarlanmış enerji azalmalı yolların önündeki üç sistemik engeli baypas etmeleri sayesinde mümkün oldu. Ve bu yayılma hükümetlerin, şirketlerin, hatta STK’ların çok sınırlı ve dolaylı desteklerine rağmen gerçekleşti.

Pozitif çevreciliğin son derece entegre ve çok yönlü bir örneği olan permakültür, fosil yakıtlarla beslenen ve büyük şirketlerce yönetilen merkezî ekonomilere sistemli bir boykot anlamı da taşımaktadır. Permakültür, hanehalkı ve topluluk düzeyinde ciddiyetle hayata geçirildiğinde, borca dayalı merkezî ekonomilerin temellerini de, devletlerin vergi tabanını da sarsar. Permakültürün ve onunla ilişkili gönüllü sadelik ilkelerinin azimli hanehalkları tarafından uzun süreyle (onlarca yıl) uygulanması tüketim ve sera gazı emisyonlarında en az yüzde 50, hatta belki de yüzde 80 düşüş sağlayabilir.⁽³⁵⁾

Permakültür tasarımı ve yaşamı çevresel etkiyi hafifletiyor mu?

Lenzen & Foran'ın ACF Avustralya tüketim atlasındaki istatistikleri esas alınmıştır

35. Mellidora'da geniş çaplı bir hanehalkı ekonomisini ve dünyanın farklı yerleriyle teması olan küçük bir işletmeyi –sırf permakültür ilkelerini uygulayarak, üstelik onlarca yıldır süren ağaç dikimi ve toprak yönetiminin emisyon cinsinden hafifletici etkilerin, hesaba katmaksızın–, Avustralya'daki ortalamamın yüzde 25'inden daha düşük bir SGE'yle sürdürüyoruz.

İç içe geçen gelecek senaryoları, büyük ölçekli sistemler ister çöksün ister çökmesin, hanehalkı ve yerel topluluk stratejilerinin önemini vurgular. Bu stratejiler (permakültür stratejileri) yerel düzeyde ve hanehalkı düzeyinde etkilidir; iktidarın üst katmanındakilerin salık verdiği stratejilerse (ör. daha tasarruflu ampullerin alınması) etkisizdir ve bizim dayanıklılığımızı, özerkliğimizi daha da zayıflatma eğilimindedir (ör. merkezî afet yönetim sistemleri). Bunu idrak ettiğimizde, sonunda hangi senaryonun üstün geleceğini çıkarsamak için çok fazla duygusal enerji harcamaktan da kurtuluruz.

Sonuç

Devletlerden değişim isteyen kitlesel hareketler onlarca yıldır güç kaybediyor. Ortada böyle bir gerçek varken daha azla yetinmeye çağıran kitlesel hareketlere umut bağlamak pek de akıl kârı görünmüyor. Benzer şekilde, bazı hükümet, şirket ve ürünleri boykot etmek de tüketim sorununa yeni bir biçim vermekten başka bir işe yaramıyor.

Bence paraya çok az bağımlı olan paralel hanehalkı ve yerel topluluk ekonomilerini kurmak çok daha etkilidir; ve nüfusun yüzde 10'u bile böyle ekonomilere katılsa bu, merkezî sistemlerin derin ve sistemli bir boykotu olarak iş görür ve merkezî ekonomilerde yüzde 5'ten büyük bir daralmaya yol açar. Küresel mali sistem için bardağı taşıran son damla bu mu olur bilinmez; hatta olan olduktan sonra bile bunu bilmenin imkanı yoktur.

Sözünü ettiğimiz ihtimalleri konuşmak boş bir çaba gibi görünebilir ve çılgınlar olarak, bir kıyamet kültü olarak, hatta teröristler olarak yaftalanmamıza yol açabilir. Tabandan yukarı doğru gerçekleşen ve ortalama yurttaşlara daha makul gelen değişimlerin olumlu yanlarına (daha iyi bir beden ve ruh sağlığı, dramatik değişimlerden geçen bir dünyada hayatta kalabilecek ve mutlu olabilecek neşeli ve güçlü çocuklar, doğaya ve başkalarına olan zararımızın azaltılması) odaklanmayı sürdürmemiz o bakımdan belki daha iyidir.

Öte yandan bu meseleleri gündeme taşırsak, bakarsınız umudunu yitiren iklim aktivistleri ve siyasi aktivistler o kayda değer enerjilerini

permakültür, Geçiş Kasabaları ve gönüllü tutumluluk gibi pozitif çevreciliğin farklı kanallarına akıtabilir. Diğer tüm seçeneklerin tükendiği bir noktada küresel büyüme canavarını durdurabilir. Sistemden etkilenenleri ve zayıf düşenleri mali sistem teröristleri olmaktan çok, ellerini toprağa bulayan ve safları giderek kalabalıklaşan terra-istler⁽³⁶⁾ olarak aramıza almalıyız.

36. Derin ekolojist John Seed'in 2013'teki açık bir forumda fikirlerimi duyduktan sonra önerdiği bir isim.

ENERJİ DEVRİMİNİN FAYDALARI:

ENERJİ KOOPERATİFLERİ¹

Çeviren: Volkan Büyükgöçer

Enerji sistemimizi temiz ve topluluklara ait yenilenebilir enerji ile beslenecek şekilde acilen değiştirmemiz gerekli. Toplulukları ve yurttaşları bu temiz enerji değişiminin kalbine yerleştirerek ek faydaları bulunan, daha çabuk ve adil bir geçiş yakalayabiliriz. Bu bilgi notu enerji kooperatiflerinin bir çok faydasına ve tam potansiyeline ulaşmasını sağlamak için atılması gereken adımlara değinir.

İklim Mücadelesinin Aciliyeti

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) beşinci değerlendirme raporu bağımsız iklim bilimciler tarafından kaleme alındı. Rapor da İklim Değişikliği'nin gıda üretimi ve insan güvenliği konuları dahil olmak üzere insanlık refahı için ciddi ve acil tehdit oluşturduğu vurgulandı. Harekete geçmek için vaktimiz hızla azalıyor.⁽²⁾

Dünyamızın bir çok yeri yükselen deniz seviyeleri, eriyen buzullar, sıcak dalgaları ve şiddeti gittikçe artan sel ve kuraklıklar yoluyla İklim Değişikliği'ni hali hazırda bizzat yaşıyor. Avrupa ise biyolojik çeşitlilik kaybına maruz kalmakta ve kitadaki alçak rakımlı ülkelerin şimdiden daha güçlü sel savunma sistemlerine ihtiyacı var. Bu etkiler ülkeler içindeki ve arasındaki sosyal eşitliksizliklerin artmasına da katkıda bulunuyor.⁽³⁾

1. 12 Avrupa ülkesinde yenilenebilir enerji artışının kalbine insanı yerleştirmeyi hedefleyen Enerji Kooperatifleri projesinin Kasım 2013'de çıkan bu yayınının İngilizce özgün haline http://www.foceurope.org/sites/default/files/publications/community_power_briefing_nov2013.pdf adresinden ulaşılabilir. Raporun derleyicisi: Molly Walsh

2. IPCC 2013 <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/#.UnJwDfmkqlg>

3. Hansen, James, Makiko Sato, ve Reto Ruedy. "Perception of climate change." (İklim Değişikliği algısı, ed.) Proceedings of the National Academy of Sciences 109.37 (2012): E2415-E2423.

Avrupa ve diğer sanayileşmiş ülkeler tarihi, hukuki ve etik anlamda iklim krizinden sorumlu durumda ve bununla savaşmak için ilk ve en hızlı adımı atmakla yükümlüler. Koşulların değişmesini ya da diğerlerinin öncülük etmelerini beklemek, sorumlu veya uygulanabilir tutumlar değil.

Karbon salımlarımızı azaltmak için mümkün olan en hızlı şekilde enerji tüketimimizi azaltmalı ve yenilenebilir enerji üretimine geçiş yapmalıyız. Avrupa genelinde yurттаşlar ve topluluklar temiz enerji kooperatifleri projeleri başlatarak çözümün parçası haline gelebilirler.

Yenilenebilir Enerji – Tek Çözüm

Yenilenebilir enerjiler - rüzgar, güneş, sürdürülebilir hidroelektrik ve kısıtlı miktarlarda sürdürülebilir biyoenerji - hem tükenmez özellikte, hem de güvenli ve teknolojik olarak uygulanabilir durumda enerji kaynaklarıdır.

Fosil yakıtlardan yenilenebilir kaynaklara geçmek, güçlü enerji verimliliği önlemleriyle birlikte uygulandığında salımları azaltacak ve enerji ithalatına olan aşırı bağımlılığımızı azaltacak. Yenilenebilir enerji aynı zamanda uzun vadeli, sürdürülebilir ve yeşil iş alanları yaratma potansiyeline de sahip.

2011 yılında yenilenebilir enerjiler AB'nin elektrik üretiminin neredeyse %22'sini karşıladı. (4)

AB teknolojik tarafsızlık lüksüne sahip değil. Devletler yenilenebilir kaynaklar konusunda bağlayıcı hedefler koyarak, 2030 yılı için AB genelinde güçlü bir hedef eşliğinde yenilenebilir enerjiye geçişi sağlamak durumunda.

Enerjide Demokratik bir Gelecek Yaratmak

İklim değişikliği ve yenilenebilir enerji konularında yeterli adım atmaları için devletleri ikna etmeye çalışmak gerçekten zorlu bir uğraş. Büyük çıkar grupları ve toplumun vurdumduymaz görünümü, iklim değişimi konusunda uluslararası düzeyde liderlik yapılımasını engelledi.

4. 12 Avrupa ülkesinde yenilenebilir enerji artışının kalbine insanı yerleştirmeyi hedefleyen Enerji Kooperatifleri projesinin Kasım 2013'de çıkan bu yayınının İngilizce özgün haline http://www.foeeurope.org/sites/default/files/publications/community_power_briefing_nov2013.pdf adresinden ulaşılabilir. Raporun derleyicisi: Molly Walsh

Avrupa genelinde temiz enerjiyi teşvik etmek için bölük pörçük tedbirler alınmış durumda fakat bunlar karşımızdakisorunun ölçeği ile kıyaslanamayacak kadar etkisiz.

Politik önlemler ağırdan alındığı için de insanlar temiz enerjili bir gelecek yaratmak amacıyla şu anda harekete geçiyor. Enerji kooperatifi projelerinin sayısı gittikçe artıyor. İspanya'da güneş toplulukları, İrlanda'da rüzgar çiftliği kooperatifleri, Danimarka'da kendine yeterli adalar ve Çek Cumhuriyeti'nde yalıtım satın alma kulüpleri kuruluyor.

Bu durum heyecan ve cesaret verici olmakla beraber, daha fazla topluluğun temiz enerji devriminin parçası haline gelmesi için acil ve daha fazla destek gerekli.

Enerji Kooperatiflerinin Faydaları

Enerji kooperatifi projelerinin faydaları sadece iklim konuları ile sınırlı değil. Kendi enerji üretimlerini sahiplenmiş ve yöneten insanlar ve topluluklar -ve hatta bir bütün olarak toplumun tamamı- bu durumdan bir çok yarar sağlamakta. İyi desteklenen enerji kooperatifleri hareketinin faydalarını dokuz başlıkta gruplayabiliriz:

1. Temiz enerji için toplum desteği
2. Temiz enerji için artan finansman kaynağı
3. Artan farkındalık
4. Azalan salımlar
5. Azalan enerji ihtiyacı
6. Topluluklar için maddi faydalar
7. Yakıt fakirliğinde azalma
8. Daha güçlü topluluklar
9. Herkes için daha ucuz enerji

1. TOPLUM DESTEĞİ

Enerji projelerine karşı yerel muhalefet, yenilenebilir planların ilk adımlarına önemli bir engel teşkil edebilir.⁽⁵⁾ Büyük ölçekli kuruluşların yerel halkın iştirak etmesine, fikir ve kaygılarını belirtmesine çok az fırsat bırakacak şekilde topluluklara dayatılması nadir karşılaşılan bir

5. Cass, N., & Walker, G. (2009). Emotion and rationality: The characterisation and evaluation of opposition to renewable energy projects. *Emotion, Space and Society*, 2(1), 62-69. (Duygu ve Akıl: Yenilenebilir enerji projelerine muhalefetin karakteristikleri ve tasnifi, ed.)

durum değildir. Önerilen projede yerel katılım unsurlarının bulunması, topluluk tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi ihtimalini önemli ölçüde arttırır. Toplulukların enerji kooperatifi projelerine daha fazla güven duyduğu çeşitli çalışmalarda ⁽⁶⁾ ⁽⁷⁾ belirtilmiştir. Danimarka'da rüzgar enerjisi şirketlerinin yereldeki kişilere hisse satma zorunluluğu sonrasında insanların yenilenebilir enerjiye verdiği destek kayda değer miktarda artmıştır. İnsanlar projeye dahil olduklarında faydalarını fark etmeye ve olası olumsuz unsurlarını kabullenmeye daha yatkın olurlar.

2. TEMİZ ENERJİ İÇİN ARTAN FİNANSMAN KAYNAĞI

Mevcut sürdürülemez enerji sistemimizi temiz ve güvenli üretim yönünde değiştirmek istiyorsak muazzam boyutlarda yatırıma ihtiyacımız var. ⁽⁸⁾ Bu geçiş aşaması en iyi Avrupa devletleri tarafından tarife garantisi ve meseleye odaklanmış ulusal enerji ajansları aracılığıyla desteklenebilir. Yerel topluluklara projelerde pay sahibi olma imkanının verilmesi temiz enerji dönüşümü için maddi kaynak yaratma yolunda önemli bir enstrüman. Kendi kendine kaynak yaratan enerji kooperatifi projeleri şimdiden fosil yakıtları ikame etmeye başladı. Örneğin Almanya'daki yenilenebilir enerji yatırımlarının çoğu topluluklar ve vatandaşlar tarafından sağlanıyor. Hatta bu ülkedeki 'büyük dört' enerji şirketi kurulu yenilenebilir kapasitenin sadece %6'sına sahip.⁽⁹⁾

3. ARTAN FARKINDALIK

Toplumun yenilenebilir kaynaklara desteği genellikle enerji hakkındaki bilgisi ile bağlantılıdır.⁽¹⁰⁾ İnsanlar enerji konularında ne kadar bilgi sahibi olurlarsa yenilenebilir teknoloji taraftarı olma ihtimalleri o kadar artar. Temiz ve güvenli bir enerji sistemine geçiş için konuyla ilgili ve çözümün parçası olmak isteyen insanlara ihtiyacımız var. Bir çok enerji

6. Devine-Wright, P. (2007). Reconsidering public attitudes and public acceptance of renewable energy technologies: a critical review. (Yenilenebilir enerjiye kamuoyu yaklaşımları ve kabul, ed.) Manchester: Çevre ve Kalkınma Okulu, Manchester Üniversitesi.

7. Warren, C. R., & McFadyen, M. (2010). Does community ownership affect public attitudes to wind energy? A case study from south-west Scotland. (Topluluk mülkiyetinde olması, rüzgar enerjisine karşı tavrı değiştiriyor mu? Güney-Batı İskoçya'dan bir örnek, ed.) Land Use Policy, 27(2), 204-213.

8. Initiative, C. P., Nelson, D., & Pierpont, B. (2013). The Challenge of Institutional Investment in Renewable Energy. (Yenilenebilir enerjide kurumsal yatırım sorunsalı, ed.)

9. energytransition.de (2012) http://energytransition.de/files/2012/12/GET_2A16_renewables_in_the_hands_of_the_people2.png

10. Pierce, J. C., Steel, B. S., & Warner, R. L. (2009). Knowledge, Culture, and Public Support for Renewable-Energy Policy. Comparative Technology Transfer and Society, 7(3), 270-286.

kooperatifi projesi, eylemlerinin içine bilgi paylaşımı ve sosyal yardım konularını dahil eder; bu sayede nüfusun genelinden aldığı desteği artırır.

4. AZALAN SALIMLAR

Topluluklara ait yenilenebilir enerji projeleri fosil yakıtlar tarafından üretilen enerjiyi azaltarak karbon salımlarının azalmasına önemli katkıda bulunur. Tehlikeli seviyelere ulaşan iklim kirliliğini azaltmak istiyorsak enerji üretim sistemimizi yenilenebilir kaynaklara dayanacak şekilde değiştirmeliyiz. Yapılan çalışmalar, enerji kooperatifleri tarafından üretilecek yenilenebilir potansiyelin 3500 MW ile 5270 MW arasında olduğunu tahmin ediyor.^{(11) (12)} Bu enerjinin fosil yakıtlarla üretilmesine gerek yok.

5. AZALAN ENERJİ İHTİYACI

Enerji kooperatifi projelerine dahil olan kişiler enerji konularında daha fazla bilgi sahibi olur, bu sayede enerji kullanımlarını azaltmaya daha yatkın hale gelirler. Enerji kooperatifi projelerinin çoğu enerji kullanım alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik eğitim unsurları barındırır. Örneğin Çek Cumhuriyeti'ndeki Brno'da bir yalıtım satın alma kulübü şehir sakinlerine yönelik eğitim veriyor. Bu da binalardaki enerji tüketiminin azalmasına yol açıyor (daha fazla bilgi için aşağıdaki vaka çalışmalarını inceleyin).

6. TOPLULUKLAR İÇİN MADDİ FAYDALAR

Bir çok enerji kooperatifi projesi yerel gönüllü grup ve kulüplere hibe sağlamak amaçlı fonlama planları içerir. Örneğin İngiltere Wadebridge Wren topluluğu, enerji planı satın alma kulüpleri aracılığıyla alıcı ve tedarikçileri bir araya getirmek için cüzi bir ücret talep eder. Oluşan birikim ile de çeşitli bağışlarda bulunur. Bağışın hangi yerel gruba yapılacağına üye oylarıyla karar verilir. Bu tür finansal planlar güçlü toplulukların kurulmasına yardımcı olur.

11. Baker Tilly(2011) The potential for the GIB to support community renewables (GIB – Birleşik Krallık Yeşil Yatırım Bankası'nın yerel enerji kooperatiflerine verebileceği potansiyel destek, ed.)

- Makalede verilen 3500 – 5270 MW sayısının, Tilly'nin 2011 tarihli raporunda da belirtildiği gibi sadece Birleşik Krallık'taki enerji kooperatifi potansiyeline yönelik bir tahmin olduğunu belirtmek gerekir. Çeviride özgün metne sadık kaldık, bu önemli ayrıntıyı metne eklemedik.

12. Harnmeijer, J., Parsons, M., & Julian, C. (2013). The Community Renewables Economy

7. YAKIT FAKİRLİĞİNDE AZALMA

Bir çok enerji kooperatifi projesi, paydaşlarına düşük fiyatlı elektrik tüketimi imkanı sunar. Örneğin İngiltere Brixton'da yaşayan bir çok kişi, maddi güçleri enerji şirketleri ile kontrat tabanlı anlaşmalar yapmaya yeterli olmadığı için daha pahalı 'kontrollü' tarifeleri kullanmak zorunda. Brixton Güneş Enerjisi Kooperatifi projesi yerel halka kendi çatılarında üretilen elektriğin bir kısmını ücretsiz kullanma imkanı sağlamakta. Proje dahilinde 'kapı-pencere fitili' atölyeleri ile de insanların enerji israfını azaltmalarına yardım ediliyor. Bu sayede insanların evlerini ısıtmak ve yemek pişirmek için kullanabilecekleri daha fazla enerjiye sahip oluyor.⁽¹³⁾ Topluluklar kendi enerjilerini üretebilecek yöntemlere sahip olduklarında maliyetler üzerindeki hakimiyetleri artar, bu sayede enerji şirketleri tarafından talep edilen yüksek bedelleri ödemek zorunda kalmazlar.

8. DAHA GÜÇLÜ TOPLULUKLAR

Başarılı yenilenebilir enerji projelerinin altından kalkan topluluklar gurur ve kendine güven sahibi olurlar. Değerli beceriler geliştirir ve birbirleriyle ilişkilerini güçlendirirler. Bir temiz enerji projesinde birlikte çalışmış toplulukların kendilerine faydalı olacak diğer projeleri de gerçekleştirme ihtimalleri artar.

9. HERKES İÇİN DAHA UCUZ ENERJİ

Yenilenebilir kaynaklar için büyük ölçekli yatırımlar, ki enerji kooperatifleri aracılığıyla bunun bir kısmı gerçekleştirilebilir, herkes için elektrik fiyatlarını aşağı çekecektir. Zira fosil ve nükleer enerji üretiminin aksine rüzgar, güneş ve hidroelektrik üretiminde 'yakıt' bileşeni bulunmaz. Almanya'da kısa vadeli elektrik piyasasındaki fiyatlar 2007 ile 2011 arasında %40 düşüş göstermiştir ve bunun sebebi olarak güneş enerjisi ile üretilen elektrik miktarındaki artış gösterilmiştir.⁽¹⁴⁾

13. Butler, T., & Robson, G. (2001). Social capital, gentrification and neighbourhood change in London: a comparison of three south London neighbourhoods. (Londra'da toplumsal sermaye, sınıf atlama ve mahalle değişimleri: Londra'nın güneyindeki üç mahallenin karşılaştırılması, ed.) Urban Studies, 38(12), 2145-2162.

14. Bkz. Ecofys (2012) http://www.ecofys.com/files/files/ecofys_can_foe_2012_saving_energy.pdf

Örnek Oluşumlar

1. YENİLENEBİLİR ENERJİ ADASI: SAMSØ, DANİMARKA

<http://energiakademiet.dk/en/>

Nedir?

Samsø Kuzey Denizi'nde bulunan Kattegat körfezindeki bir Danimarka adasıdır. Adanın yüzölçümü 114 km² olup 4000 kişiye ev sahipliği yapar. Ana gelir kaynakları tarım, turizm, ve artık yenilenebilir enerjidir. 1997 yılında Samsø 'Danimarka'nın yenilenebilir enerji adası' olarak belirlenmiş ve 10 yıl içinde enerji kaynağının tamamı yenilenebilir kaynaklara dönüştürülmüştür.

Arkaplan:

Samsø'da geleneksel enerji kaynakları bulunmuyordu ve ada tamamıyla denizden fosil yakıt ve anakara şebekesinden elektrik ithalatı ile ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. %100 yenilenebilir kaynaklara geçiş için yapılan bu benzeri görülmemiş plan on yıl içerisinde adanın tamamında enerji üretim ve tüketim modellerini değiştirdi.

Danimarka hükümeti ve Samsø Belediyesi en başından beri programın arkasında durdu. Üç yeni mahalli ısıtma santrali inşa edildi: biri odun talaşı ve güneş enerjisi, ikisi de saman kullanıyor. Yeni rüzgar türbinleri dikildi: 10'u denizde ve 11'i karada.

Sekiz sene içerisinde -yani planlanandan iki sene önce- Samsø yenilenebilir enerji alanında %100 kendine yeterli hale geldi. Elektrik üretimi beklenenin de üzerinde gerçekleşti: adanın elektrik tüketimini karşılıyor ve ulaşım sektöründe kullanılan enerjiye katkı sağlıyor. Proje sonucunda aynı zamanda genel enerji tüketiminde %3'ten fazla tasarrufa gidildi.

Halkın Katılımı:

Yerel halk projede kullanılacak teknolojilerin seçimine ve yatırım sürecine en başından beri dahil oldu. Sonuç olarak, enerji ve iklim konuları artık yenilenebilir enerjinin kullanımı ve yaygınlaştırılmasına kendini adanmış adalar arasında günlük bilgi haline gelmiş durumda.

2. RÜZGAR ÇİFTLİĞİ KOOPERATİFİ: TEMPLEDERRY, İRLANDA

<http://tea.ie/projects/templerederry-commmunity-wind-farm-case-study/>

Nedir?

32 hissedarlı, topluluğa ait iki türbinli rüzgar enerji projesi. Güney İrlanda'daki Tipperary'de bulunuyor.

Arkaplan:

Tipperary bölgesinde bulunan bu rüzgar çiftliği Güneybatı İrlanda'nın yüksek işsizlik ve nüfus düşüşü sorunlarıyla boğuşan dağlık bir bölgesinde kuruldu.

Artık Templederry, şebekeye topluluğa ait rüzgar enerjisi sağlayan İrlanda'nın ilk rüzgar çiftliği kooperatifine ev sahipliği yapıyor.

Bu rüzgar çiftliği projesi yerel Topluluk Kalkınma Planı içerisinde filizlendi. Kalkınma planı yenilenebilir enerjilere topluluğu dahil etmek için yerel enerji ajansı tarafından kaleme alındı. Topluluk yenilenebilir enerjinin önemini kavradı, biyokütle ve oksijensiz çürüme gibi diğer enerji kaynaklarının fizibilitesini inceledi. Teknik fizibilite çalışması doğrultusunda rüzgar ile devam etme kararı aldı. Grup ilk türbinin inşaatını on yıllık sıkı çalışma ve sabır sonrasında 2012 sonunda tamamladı.

Proje Templederry sakinleri tarafından topluluk temelli hisse ortaklığı modeli ile yürütülüyor. 32 hissedarın tamamı yörede yaşıyor ve içlerinde çiftçiler, memurlar, emekliler ve rahipler var.

Faydalar:

Grup an itibariyle yılda yaklaşık 15 GWsa yeşil elektrik üretiyor ve şebekeye satıyor. Bu 3500 evi, veya yaklaşık 8000 nüfuslu yerel ilçe Nenagh'ı besleyebilecek bir miktar. Rüzgar çiftliğinin şu andaki kapasite oranı %50 ile 2012 ulusal ortalamasının oldukça üzerinde.

Finansman Ve Yatırım

Her hissedar başlangıçta 1000 Euro yatırım ile başladı. İki adet beş hisseye sahip olan topluluk grubu dışında tüm hissedarlar tek hisse ile eşit paya

sahip. Proje enerji sağlayıcı firma Bord Gais ile 15 yıllık enerji alım-satım anlaşması imzaladı. Projeye her iki ayda bir ürettiği enerji miktarı doğrultusunda ücret ödeniyor.

Projenin finansmanı hissedarlar, LEADER hibe yardımı, borçlanma ve banka kredisi gibi çeşitli kaynaklar tarafından sağlandı.

3. YENİLENEN BİNALAR: BRNO, ÇEK CUMHURİYETİ

Nedir?

Çek Cumhuriyeti'nin Brno şehrinde bir yalıtım ve enerji tasarrufu projesi.

Arkaplan:

Nový Lískovec klasik bir büyük şehir banliyösü. Binaların çoğu 1970 ve 1990 yılları arasında inşa edildi. Bölgedeki 13.000 sakinin yüzde doksan beşinden fazlası Orta ve Doğu Avrupa'ya özgü prefabrik evlerde yaşıyor.

Yerel temsilci Jana Drápalová, yaşadığı mahalledeki binaların yenilenmesi için bir inisiyatif önerdi. Projenin ilk aşaması 2001 ve 2006 yılları arasında 384 binanın başarıyla yalıtılması ile tamamlanmış oldu.

Sakinler proje tasarımı üzerinde tam söz sahibiydi ve iki havalandırma sistemi ve farklı yalıtım panelleri arasından da seçim yapma şansı bulunuyordu.

Binaların toplam enerji tüketimi yenileme öncesinde ve sonrasında izlendi, sonuçlar şaşırtıcı: Yıllık ortalama enerji tüketimi %80 azaldı.

2009 ve 2010 yılları arasında gerçekleştirilen ikinci aşama ile 672 ek bina yalıtıldı. Nový Lískovec'te bulunan kamu binalarının tümü tamamen yalıtıldıktan sonra yerel ilkokul ve anaokulu da yalıtıldı.

Nasıl İşliyor?

Proje 'tasarrufun kadar öde' temeline dayanıyor. Diğer bir deyişle yalıtımın ücreti ısıtma faturalarından yapılan tasarruf ile ödeniyor. Kiracılar, yatırımın ödemesini kiralarının bir parçası olarak yapıyorlar.

İlk yatırımı gerçekleştirebilmek için konut birliğinin ileride edineceği ödemeler karşılığında borçlanması gerekti. Bu durum projenin başlamasına engel teşkil edebilecek bir sorun olabileceken, sürecin nihayetinde üzerinde fikir birliğine varılarak uygulandı

Kiracılar kooperatifi, projenin başarısında ve elde edilen önemli verimli-likte büyük pay sahibi. Katılımcılara ayrıca günlük alışkanlıklarını değiştireterek nasıl enerji tasarrufu yapabilecekleri hakkında eğitim de verildi.

4. GÜNEŞ MAHALLELERİ: BADALONA, İSPANYA

Nedir?

Badalona şehrinde üç mahallede bina çatılarında 5'er kW'lık güneş paneli tasarımı.

Arkaplan:

Badalona, Barcelona'nın 10 km doğusunda küçük bir Katalan şehri. Badalona tarihinde tekne yapımı rol oynamış, bugün de petrol ve doğalgaz sanayileri şehir ekonomisinde önemli rollere sahip. Katalan konut ajansının hedefi ise sosyal konut sakinlerinin barınma koşullarını iyileştirmek.

Badalona'nın El Pomar mahallesinde yapılan bir pilot çatı üstü güneş paneli projesinin sonrasında Katalan konut ajansı diğer üç mahallede de güneş paneli kurulumu gerçekleştirmek için hibe aldı. İki teknolojinin -su ısıtmak için güneş panelleri ve fotovoltaik paneller birlikte kullanılmasına karar verildi.

Nasıl İşliyor?

El Pomar'ın üç mahallesindeki sakinler 20 yıl boyunca çatılarında güneş paneli buldurmaya ikna oldular. Karşılığında bina sakinlerinin sıcak su ve elektrik faturaları Katalan konut ajansı tarafından ödenecek. Bu formül, halkın projeden büyük memnuniyet duymasını sağladı. Fakat maalesef yeni İspanya yasaları bu projenin başka yerlerde de tekrarlanması için pek olanak sağlamıyor.

Enerji Devrimini Oldurmak

Topluluğa ve yurttaşlara ait enerji sistemlerinin temiz enerjiye geçiş ve İklim Değişikliği ile mücadeleye önemli katkıda bulunma potansiyeli var. Enerji kooperatifi devrimi Avrupa genelinde başladı fakat hayatta kalması ve güçlenmesi için desteğe ihtiyacı var. Fakat bunun gerçekleşmesi için enerjideki geleceğe toplulukların katkıda bulunmasını teşvik edecek doğru yönetmeliklerin yürürlüğe girmesi mutlaka gerekli.

1. YENİLENEBİLİR ENERJİ VE KOOPERATİFLERİN HEDEFLERİ

Yenilenebilir kaynaklar konusunda 2030 yılı için bağlayıcı ve iddialı AB hedeflerine ihtiyacımız var. Bağlayıcı bir hedefin önemi, AB'nin 2020 için verdiği 'gösterge' enerji tasarrufu hedeflerinin, bağlayıcı yenilenebilir enerji hedeflerine oranla çok daha az yatırım ve ilgi çekmesinden de anlaşılabilir. Yenilenebilir enerjiye yönelik genel bağlayıcı hedefler, sektörde yatırım için kararlı bir ortamın oluşmasıyla enerji kooperatifi projelerine de fayda sağlayacaktır. Aynı zamanda topluluğa ait yenilenebilir enerji konusunda da İskoçya'dakine benzer bir hedefin AB genelinde de konulmasını öneriyoruz.

İskoçya'nın 2020 için 500 MW'lık topluluğa ve yerele ait yenilenebilir enerji hedefi var. ⁽¹⁵⁾

2. HİBE VE BORÇ VERME YETKİLİ ULUSAL AJANSLAR

Tek amacı enerji kooperatifi projelerinin sayısını arttırmak olan ulusal düzeyde yenilenebilir enerji ajanslarına ihtiyaç var. Bu ajanslar yarı kamusal olarak yenilenebilir enerjideki topluluk hisselerini arttırma amaçlı kurulabileceği gibi, mevcut ulusal yenilenebilir enerji ajanslarının kapsamı bu yönde genişletilerek de elde edilebilir. Bu ajanslar kendi projelerini geliştirmek isteyen topluluklar için tek nokta destek merkezi olacaklardır. İskoçya Enerji Kooperatifi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu örgütlenmenin yasal dayanağı bulunsaydı daha da güçlenebilirdi.

15. İskoçya Hükümeti (2011) <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/917/0113802.pdf>

3. FOSİL YAKIT DESTEKLERİNİN YENİDEN YÖNLENDİRİLMESİ

Son tahminlere göre 2011 yılında tüm dünyada fosil yakıtlara toplam 523 milyar USD destek sağlandı.⁽¹⁶⁾ Bu kaynak yenilenebilir enerjiye geçiş için harcanmalı. AB bir an önce bu kaynağı fosil yakıtlardan alarak halk odaklı yenilenebilir enerji geleceği için yatırımlara yönlendirmeli.

4. DESTEK PLANLARI

Devletler yenilenebilir enerji projeleri için verilen destek planlarını korumaya altın almaları ve teşvik etmeli. Tarife garantisi, yeşil sertifika, çift yönlü sayaçlar, ya da herhangi bir yöntem ile yenilenebilir enerjinin destek ve korumaya ihtiyacı var. Bu planların 'herkese tek beden' yaklaşımı yerine ulusal ve ekonomik bağlamlara uygun şekilde tasarlanması gerekli. Yanlış seviyelere ayarlanmış tarife garantileri yanlış doğrultuda özendirici olabilir. İyi tasarlanmış ve öngörülebilir tarifeler enerji kooperatiflerini teşvik etmek için vazgeçilmez unsurlardır.

5. ŞEBEKELER YENİLENEBİLİR ENERJİ LEHİNE GELİŞTİRİLMELİ

Önümüzdeki on yılda güç üretimi kapasitesi, altyapı, binalar ve ulaşım konusunda önemli yatırımlar yapılmalı. Avrupa'nın şu andan 2050 yılına kadar, ve daha sonrasındaki enerji portföyünü yatırım kararları belirleyecek. Şebekelerin mevcut tasarımı ve işletimi, nükleer ve kömür santralleri gibi büyük ve tek noktadan enerji üretimine avantaj sağlıyor. Kamu hizmeti şirketleri şebekelerinde yenilenebilir enerjilerin ihtiyaçlarını karşılamalı.

16. IEA(2011) <http://www.iea.org/subsidy/index.html>

Sonuç

Her Avrupa ülkesinde enerji kooperatifi projeleri potansiyeli bulunmakta. İspanya'dan, Çek Cumhuriyeti'ne, kadar bir çok ülkeden proje fıskırıyor. Enerji kooperatifi projelerini desteklemek sosyal, çevre ve ekonomik faydalarıyla tam bir kazan-kazan durumu oluşturur. Tüketiciler tarafından, ihtiyaç duyulan yerde daha fazla yenilenebilir enerji üretilir; enerji dönüşümüne ne kadar çok yurttaş ve topluluk dahil olursa bu geçiş o kadar çabuk gerçekleşir. Yalnız, enerji kooperatifi projelerinin desteğe ihtiyacı var. Daha fazla topluluğun projelere yeltenmesi ve Avrupa için temiz bir enerji geleceğinin parçası olmasını teşvik edecek güvenilir önlemler enerji kooperatiflerinin tam potansiyellerine ulaşmalarını sağlayacaktır.

Mevcut enerji sistemimiz İklim Değişikliği'nin ana sebeplerinden biridir. Acil olarak fosil yakıtlara olan bağımlılığımızı sonlandırmalı ve temiz, topluluğa ait yenilenebilir enerjilere geçiş yapmalıyız. İnsanları enerji sisteminin merkezine koymak bu dönüşümü hızlandırabilir ve hep topluluklar, hem de toplumun tamamı için ek fayda yaratır.

Enerji kooperatifi devrimi Avrupa genelinde başladı fakat hayatta kalması ve güçlenmesi için desteğe ihtiyacı var. Enerji Kooperatifi projesinin şunlara ihtiyacı var:

- Yenilenebilir enerji ve enerji kooperatifi hedefleri.
- Hibe ve borç verme yetkisine sahip ulusal enerji kooperatifi ajansları.
- Yenilenebilir kaynaklar için adil ve güvenilir destek planları.
- Fosil yakıt desteklerinin yenilenebilir kaynaklara yönlendirilmesi.
- Yenilenebilir enerji lehinde şebeke altyapısı ve geliştirilmesi.

Bu yazının içeriği ile ilgili tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Avrupa Birliği'nin bu konudaki görüşünü yansıtmayabilir. EACI veya Avrupa Birliği Komisyonu burada bulunan bilginin herhangi bir şekilde kullanımı ile ilgili sorumluluk kabul etmez.

Daha fazla bilgi için www.communitypower.eu sitesini ziyaret edin, ya da molly.walsh@foeeurope.org ile iletişime geçin.

HİÇBİR YERE VARMAYAN YAVAŞ ve PAHALI BİR YOL: AVRUPA'DA KAYA GAZININ GELİŞİMİ¹

Çeviren: Efe Gezer

Kaya gazının 'ucuz ve verimli' bir enerji kaynağı olduğu efsanesinin temeli aslında, Birleşik Devletler'de (ABD) çeşitli spekülasyonlar yaratılarak ve bu kaynağa endüstride gereğinden fazla değer biçilerek gerçekleştirilen yapay fiyat düşüşüne ve bunun sonucunda piyasada yaşanan patlamaya dayanmaktadır. Avrupa ise daha zorlu jeolojik koşulları, daha yüksek nüfus yoğunluğu, yetersiz sondaj uzmanlığı ve altyapısı ile karşımıza daha karamsar bir tablo çıkarmaktadır. Avrupa'da kaya gazının gelişimi, yenilenebilir enerji pahasına kamu sübvansiyonlarının fosil yakıt kullanımına hapsedilmesine ve gaz fiyatlarının daha da yükselmesine sebep olacağından zorlu bir yol izleyecektir.

1. Friends of the Earth Europe tarafından Mayıs 2013'de yayımlanan; Fabian Flues ve Antoine Simon tarafından kaleme alınan raporun İngilizce özgün hali için:

http://www.foeeurope.org/sites/default/files/publications/foee_slow_and_costly_road_may20131_0.pdf

Giriş

Kaya gazı taraftarları, kaya gazının ABD'deki hızlı yükselişini büyük bir başarı hikâyesi olarak müjdelemekte ve benzer başarının, doğal gaz fiyatlarını kayda değer şekilde düşürecek olması ve böylece Avrupa sanayisinin rekabet gücünü artırması beklentisiyle Avrupa'da da yaşanabileceğini savunmaktalar.

Fakat bu düşüncenin taraftarları, ABD örneğinin Avrupa'da tekrar etmesini imkânsız kılan jeolojik, coğrafik, hidrolojik farklılıkları, sondaj altyapısı ve know-how (bilgi, pratik deneyim; ed.) eksikliği gibi etmenleri göz ardı etmektedirler. Kaya gazı gelişiminin ABD'de izlediği rota, spekülasyon ve olduğundan fazla değer biçme yoluyla fiyatların yapay şekilde düşürülmesine dayanırken, Avrupa'daki benzer bir gelişimin önü yüksek fiyatlar nedeniyle kesilecek, gelişim hızının yavaşlığından ötürü gaz fiyatlarında beklenen etki yaşanmayacaktır. Kaya gazının ulusal ekonomilerin rekabet gücünü artırmaya yönelik etkisinin yetersiz olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır. Bunun yanında, kaya gazının Avrupa'da başarıya ulaşabilmesinin ancak yüklü kamu sübvansiyonlarıyla gerçekleşebileceği gerçeği, onu yenilenebilir enerji kaynaklarının doğrudan rakibi konumuna sokmaktadır. Bu rapor, önemli endüstri kaynaklarının, ekonomi uzmanlarının ve ticari danışmanların görüşlerinden faydalanarak kaya gazı meselesinin ekonomik boyutları hakkında bazı ciddi soruları gündeme getirmektedir.

Jeoloji ve Su Tedariki

Kaya gazının gelişimi tamamen jeolojik koşulların uygunluğuna bağlıdır. Avrupa'da uygun koşullara sahip alanların daha nadir olması, kaya gazı gelişiminin fizibilitesine dair soru işaretleri yaratmaktadır. Kuzey ABD ile kıyaslandığında, Avrupa'daki gaz havzalarının tektonik yapılarının daha karmaşık ve bölmeli, birikintilerin daha derin, yüksek ısı ve basınçlı olduğu görülmektedir. Örneğin Polonya'daki kaya gazı birikintileri, ABD'dekilerden 1,5 kat derinde yer almaktadır ve bir petrol bölgesi hizmetleri şirketi olan Schlumberger'e göre bu durum sondaj maliyetlerini üç misli artırmaktadır. Daha yüksek derinlik ve sıcaklıkla baş etmek için daha güçlü pompa ve sondaj donanımına gerek duyulması hem

maliyetlerin yukarı çekilmesine, hem de kolay yoldan ABD'den transfer edilemeyecek yeni ekipman ve teknikler geliştirme mecburiyetinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Macaristan ve Polonya'daki sondaj testleri o kadar hayal kırıklığı yaratmıştır ki bazı büyük kaya gazı operatörleri şimdiden araştırmalarını tamamen sonlandırmaya karar vermişlerdir:

- Macaristan'da ExxonMobil, araştırmalar sabit ve devamlılık gösteren rezerv bulunduğu dair sonuçlar üretmeyince 2010 yılında sondaj testlerini durdurdu. Kısmi olarak kamuya ait MOL firmasıyla Falcon Oil&Gas arasındaki ortak girişim, sondaj sonuçlarının "beklentilerin altında" olduğu gerekçesiyle feshedildi.
- Polonya'da ExxonMobil, "sürdürülebilir ticari hidrokarbon akış oranı kanıtlanamadığı" gerekçesiyle tüm operasyonlarını durdurdu. Talisman Energy ve Marathon Oil firmaları da kısa bir süre sonra "ticari seviyede hidrokarbon bulma çabalarının başarısız olması" nedeniyle aynı yolu seçtiler. Bu sırada, Polonya'da PGNiG ve ABD'nin devi ConocoPhillips'in de dahil olduğu bazı firmalar jeolojik koşulların zorluğu nedeniyle bazı bölgelerden ayrılma kararı aldılar. Devlet kontrollü PGNiG gibi bazı firmaların hissedarları hükümetin "politik arzuları ticari zihniyetin önüne geçirmesinden" şikayetçi oldular.

Kaya gazı sondajlamak ve çıkartmak için yeterli su kaynağını bulmak da ayrı bir zorluktur, bir kuyu için yaklaşık 17 milyon litre su gerekmektedir. Kaya gazı için en yüksek potansiyele sahip ülkeler olan Almanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler aynı zamanda Avrupa'nın kişi başına düşen yenilenebilir su kaynakları bakımından en zayıf ülkeleridir. KPMG'ye göre, kaya gazı havzalarının lokasyonları ve su kaynaklarının yetersizliği su fiyatlarının ABD'dekinin 10 katına kadar çıkmasına neden olmaktadır, bu durum da Avrupa'da kaya gazı çıkartma maliyetlerinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Mevcut düzenlemelerde öngörüldüğü gibi, teknolojik bir yenilik olmadan mevcut kaya gazı operatörlerinin sınırlı su kaynağı problemiyle başa çıkmaları mümkün gözükmemektedir.

Nüfus Yoğunluğu ve Arazi Erişimi

Kaya-yoğunluklu kaya gazı sondajları, yüksek nüfus yoğunluğu nedeniyle Avrupa'da ciddi çevre ve sağlık risklerine sebep olmaktadır. Avrupa'daki kaya gazı havzalarının çoğunlukla sanayileşmiş ve görece kentleşmiş bölgelerde olması, büyük ölçekli bir gelişimi zorlu ve maliyetli kılmaktadır. Benzer fikirler, "yüksek nüfus yoğunluğunun" Avrupa'da kaya gazı gelişiminin önündeki en büyük engel olduğunu söyleyen Shell CEO'su Peter Voser tarafından da dile getirilmiştir.

ABD ile kıyaslandığında, Avrupa maden yasalarında mülkiyet hakları farklıdır: ABD'deki arazi sahipleri, yeraltı madenciliği yaptıklarında otomatik olarak telif ücreti alırlar, Avrupa'da ise araziye devlet tarafından el konulur. Dolayısıyla Avrupa'da arazi sahiplerinin, su kaynaklarını kirletme ve arazinin hem tarımsal hem de turistik değerini kayda değer biçimde düşürme riski yaratan sondajlama gibi bir operasyona izin vermek için sebepleri pek de yoktur. Avrupa'da arazi sahipliği bölünmüş bir yapıya sahiptir; özellikle Polonya'da, kaya gazı operatörleri ve arazi sahipleri arasında uzun ve maliyetli pazarlıkların yaşanacağı öngörülebilmektedir.

Altyapı ve Know-How

ABD'de hidrolik çatlatma (hydraulic fracturing) konusundaki altyapı ve know-how geliştirme çalışmaları 1980'lere uzanmaktadır, Avrupa'da bununla kıyaslanabilecek bir hizmet sektörü, ekipman mevcudiyeti veya bilgi temeli bulunmamaktadır. Eksikliklerin en belirginini yeterli sondaj donanımının yokluğudur. KPMG ve Pöyry danışmanlarının belirttiğine göre, ABD'de yaklaşık 2500 aktif sondaj donanımı varken bu sayı Avrupa'da 72'dir ve bunların küçük bir kısmı kaya gazı çıkarımı için gerekli olan karmaşık hidrolik çatlatma işlemlerini gerçekleştirebilmektedir. Ek olarak KPMG'nin bu konu hakkındaki çalışmaları boru hattı altyapısının yetersizliğini ve boru hatlarının geliştirilmesi için yapılması gereken yatırımların muazzam boyutunu ortaya koymaktadır.

Avrupa'da, kaya gazı çıkarımı için gereken karmaşık operasyonları yapabilecek, donanımı verimli şekilde kullanabilecek vasıflı işgücü eksik-

liğinin sektörde darboğaz oluşumuna yol açması kaçınılmazdır. Oxford Enerji Çalışmaları Enstitüsü'nün yapmış olduğu araştırmaya göre vasıflı işgücü konusu, hali hazırda çok yüksek olan kaya gazı çıkarma masraflarının minimuma indirilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Kaya Gazının Fiyat Etkisi

Yukarıda sayılmış olan jeolojik zorluklar, su yetmezliği, nüfus yoğunluğu, altyapı, ekipman ve vasıflı işgücü eksikliği gibi tüm etmenler Avrupa'da kaya gazı işletim fiyatlarını yükseltmekle kalmayacak, aynı zamanda Tablo 1'de de görüldüğü gibi, ABD'deki kaya gazı operatörlerinin aksine Avrupalı operatörlerin uzun vadede maliyetleri azaltılmasına da engel olacaktır.

Wood MacKenzie, Bloomberg New Energy Finance veya Pöyry'nün Avrupa'da kaya gazı çıkarımının gaz fiyatlarına etkisini tahmin etme girişimleri kapsamında yaptıkları varsayımlar çok iyimser olmakla beraber, gerekli altyapı iyileştirme maliyetlerini kapsamamaktadır. Buna rağmen bu tahminler Avrupa kaya gazının en iyi ihtimalle mevcut gaz fiyatlarıyla aynı seviyede olacağı ve daha ucuz ithal kaya gazıyla rekabet edemeyeceği, önümüzdeki on yıl içinde gaz fiyatlarının düşmesini sağlayamayacağı konusunda hem fikirdirler. Prestijli Alman ekonomik araştırma enstitülerinden ZEW bu konuda daha katı sonuçlara ulaşmıştır. ZEW'in danıştığı 200'den fazla gaz ve sanayi uzmanının tahminlerine göre, mevcut gaz fiyatları 10.5 \$/mcf iken kaya gazı ancak 15.6 \$/mcf – 19.5 \$/mcf fiyatlarına ulaşırsa ekonomik olarak uygulanabilir olacaktır.

Uzmanların üzerinde anlaştığı bir konu, kamu sübvansiyonlarıyla desteklenmediği sürece mütevazı miktarda bile kaya gazı üretilmeyeceğidir. Açıkça görülmektedir ki önümüzdeki on yılda kaya gazı üretilmesi için vergi kredileri, vergi indirimleri vb. ek desteklerin olması gerekecektir. İngiltere Ekonomi Bakanı George Osborne'un kaya gazı şirketlerine sunulacak olan cömert vergi indirimlerine ilişkin açıklamaları, ek olarak Polonya Başbakanı Donald Tusk'ın Polonya'nın 2016 yılına kadar kaya gazı sektörüne 12 milyar euro'dan fazla yatırım yapılacağına ilişkin açıklamaları bu analizi doğrulamaktadır. Bu durum, kaya gazını kamu kaynaklarının kullanımı açısından rüzgâr ve güneş enerji sistem-

leri gibi yenilenebilir enerji sistemleriyle rekabete sokmakta ve yoğun emisyonlu doğal gaz altyapılarına hapsolme tehdidini artırmaktadır.

İngiltere’de Kaya Gazı Fiyatları ve Tahminler

- İngiltere’deki kaya gazı fiyat tahminleri gaz alanlarının kalitelerine bağlıdır fakat alanların kalitesi henüz belirlenememiştir.
- Bloomberg New Energy Finance, kaya gazı kuyularının kalitesinden bağımsız olarak İngiltere’de kaya gazı çıkarımının “doğal gaz fiyatlarını aşağı çekmesinin düşük bir ihtimal olduğunu” savunmaktadır. Benzer şekilde The Grantham Institute “gaz tüketicileri düşük doğal gaz ve elektrik faturaları gibi avantajlar bulamayacaklar” tespitinde bulunmuştur.
- İngiltere’de sondaj araştırmalarının maliyeti ABD’deki ortalamanın beş katı kadardır. Uzmanlar maliyetlerin ABD’dekinin en az iki-üç katı olarak kalacağını tahmin etmektedirler.
- Hesaplamalar, kaya gazı alanlarının yüksek kalitede olması halinde bile kaya gazı sondajının kârlı olabilmesi için yüklü miktarda kamu sübvansiyonuna ihtiyaç duyulacağını göstermektedir.
- The Grantham Institute’un yakın zamanda yayınlamış olduğu bir rapora göre, “teknik olarak sağlanabilecek mevcut kaya gazı kaynakları, tüm kaya gazının çıkarılabileceğini varsaydığımızda bile, ulusal gaz tüketimini ancak 2-14 yıllığına karşılayabilecektir. Pratikte ise efektif şekilde çıkarılabilecek kaya gazı miktarı çok daha az olacaktır.”

Gelişim Hızı

Avrupa’da, kaya gazı kaynaklarının gelişimi çok yavaş olacaktır. Mevcut gaz rezervlerinin kurumaya başladığını ve gaz şirketlerinin bu durumu telafi etmek için alışılmışın dışında kaynaklara yönelmeye başladığını düşündüğümüzde, bu çok önemli bir faktördür. Tüm analistler, kaya gazı üretiminin son 12 yılda 20 kat arttığı ABD’dekine benzer bir patlamanın Avrupa’da yaşanmayacağı konusunda fikir birliğine varmışlardır.

BP’nin uzman ekonomistlerinin belirttiğine göre “Avrupa’da kaya gazı

üretiminin etkin şekilde sağlanabilmesi seneler sürecektir”, ancak bu sayede “Avrupa’daki kaya gazı üretimi, 2030 yılı itibariyle günde yalnızca 68 milyon metreküpe ulaşabilecektir. ABD’de ise mevcut durumda günde 566 milyon metreküp kaya gazı üretilmektedir”. Bloomberg’in İngiltere için yaptığı tahmine göre kaya gazı “İngiltere gaz fiyatlarını uluslararası seviyenin altına indirebilecek düzeye kolay erişemeyecektir.” Benzer şekilde Pöyry danışmanlarına göre “alışılmadık gaz kaynaklarının, Avrupa’da tükenmekte olan geleneksel gaz kaynaklarını 2020 yılına kadar telafi edebilmesi düşük bir olasılık” olarak gözükmemektedir. 2012 Dünyada Enerji Kaynaklarına Genel Bakış’ta, the Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency) bu değerlendirmeyi doğrulamış ve kaya gazı üretiminin 2030 yılı itibariyle Avrupa’daki gaz talebinin yalnızca %2-3’ünü karşılayabileceğini öngörmüştür.

Tüketiciye veya Sanayiye Bir Faydası Yok

Yukarıda da ifade edildiği gibi tüm göstergeler, Avrupa’daki kaya gazı üretiminin, ekonomik olarak yapılabilir olsa bile oldukça maliyetli olacağına ve yavaş bir gelişim göstereceğine işaret etmektedir. Avrupa kaya gazı üretiminin, hanehalkları ve işletmeler için gaz fiyatlarının düşmesine yeterince etki yapması beklenmemektedir. Fiyatların %70 oranda düştüğü ABD’de bile bu düşüşün hanehalkları üzerindeki yansıması %10 seviyesinde kalmıştır. Ayrıca, kaya gazının ekonomik gelişim üzerindeki olumlu etkisi, gerçekte petrol ve gaz lobisi American Petroleum Institute’un beyan ettiğinden daha düşüktür: tüm kaya gazı endüstrisinin 2009 yılından beri ekonomik büyümeye olan katkısı yalnızca %0,6 olmuştur.

Bu durum ayrıca, yaşanan kaya gazı “patlamasının” Amerikan sanayilerini daha rekabetçi yapmadığını tespit eden çalışmanın çıktılarını da açıklamaktadır. Kaya gazı patlamasının yaşandığı son 10 yıl süresince Alman ve ABD sanayi sektörlerinin rekabet güçlerini takip eden Alman bankası KfW’nin çalışması, ABD üretim sektöründe düşük enerji fiyatlarının kayda değer bir rekabet avantajı yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacılar bu durumu, gaz fiyatlarının üretim sanayisinin, genel giderlerinin çok düşük bir kısmını (%2) oluşturmasına bağlamaktadır.

Uzun vadede, hidrolik çatlatmanın ABD ekonomisine bir rekabet avantajı vermediği tartışılmaktadır. Tam aksine KfW'un araştırması, düşük enerji fiyatlarının sanayi sektöründe enerji yeterliliği için verilen teşvikleri düşürerek uzun vadede rekabetçiliği azalttığı sonucuna varmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada gösterildiği gibi Avrupa'da kaya gazı ekonomik olarak uygulanabilir olsa bile, ABD'de olduğundan çok daha pahalı olacak, yavaş gelişecek ve ancak Avrupa hükümetlerinden gelecek yüklü teşvikler sayesinde ayakta kalabilecektir. Bu durumda bu teşvik ve yardımlar, su kaynaklarını kirleten, insan sağlığını tehlikeye sokan ve tehlikeli iklim değişimlerini tetikleyebilecek bir teknolojinin gelişimini destekliyor olacaktır. Earth Europe ve takipçileri, Avrupa hükümetlerini pahalı ve sürdürülebilir olmayan fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişi desteklemeye davet etmektedir. Bu durum sadece insan ve çevrenin yararına olmayacak, aynı zamanda Avrupa işletmelerinin rekabet gücünü de artıracaktır.

ALİŞİLMİŞİN DIŞINDA ve ASILSIZ:

ABD'DE UCUZ ve BOL KAYA GAZI EFSANESİ ¹

Çeviren: Efe Gezer

Avrupa'da kaya gazı hakkında oluşan abartılı beklentinin kaynağı, ABD'de enerji güvenliğini sağlayabileceği umulan 'ucuz ve bol' kaya gazının yaşadığı hızlı yükseliştir. Fakat, daha yakından bakıldığında ABD'deki patlamanın sağlam olmayan bir ekonomik sistem üzerinde yükseldiği, sağlık ve çevreye verilen zararları göz ardı ettiği, sürdürülebilir olmayan şekilde spekülasyon ve piyasada olduğundan fazla değer biçme yoluyla düşürülen fiyatlara bel bağladığı gözükmektedir. Kısacası, ekonomik ve çevresel olarak patlamaya mahkum bir balondur. ABD'deki senaryo, Avrupa için bir örnek değil, uyarı olarak görülmelidir.

1. Friends of the Earth Europe tarafından Mayıs 2013'de yayımlanan; Fabian Flues ve Antoine Simon tarafından kaleme alınan raporun İngilizce özgün hali için:
http://www.foeeurope.org/sites/default/files/publications/foee_unconventional_unfounded_may2013_1.pdf

Giriş

Avrupa'daki kaya gazı savunucuları ABD'deki kaya gazı "patlamasını" kesin bir başarı hikâyesi olarak müjdelediler. Enerji güvenliğini sağlayabilecek ucuz ve bol bir kaynak olan kaya gazının ABD'ye 100 yıl boyunca doğal gaz temin edeceği söyleniyor. Bu durum neden Avrupa'da da tekrarlanmasın?

Cevap basit: Kaya gazı iklim, çevre ve yerel topluluklar için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Kaya gazının çıkarımı yeraltı su kaynaklarının kirlenmesine, sağlık sorunlarına ve diğer fosil yakıtlardan belirgin şekilde fazla karbon salımına yol açmaktadır. Bu etkenler devamlı göz ardı edilmektedir. Ek olarak, yakın zamanda yapılan analizler kaya gazının ABD'deki senaryoda gösterildiği kadar ucuz ve bol olmadığını göstermektedir.

ABD'deki kaya gazı rezervleri abartılmıştır ve doğal gazın mevcut fiyatı sürdürülemez şekilde düşüktür – üretim maliyetlerinin belirgin şekilde altında kalmaktadır. Bu iki unsur göz önüne alındığında, yakın gelecekte fiyatlarda değişkenlik yaşanması ve önlenemez bir artış olması kaçınılmaz gözükmektedir.

Kaya gazının ucuz ve bol bir enerji kaynağı olduğu miti, Avrupa'da pazar oluşturarak bu işten kâr sağlama amacıyla olan endüstriyel ve politik çevreler tarafından yaratılmıştır. Fakat, ABD'deki durum Avrupa'daki karar mecraları için bir örnekten ziyade bir uyarı olarak görülmelidir. Uzmanlar uzun bir süredir Avrupa'daki durumun jeolojik, coğrafi, ekonomik ve politik açılarından çok daha farklı olduğunu, koşulların ABD'de olduğundan çok daha elverişsiz bir başlangıç noktası yarattığını söylemektedir. Koşulların daha uygun olduğu ABD'de bile kaya gazının ucuz ve bol bir kaynak olduğu bir mitse, kaya gazının Avrupa'daki gelişimi tamamen sorgulanmalıdır.

Bolluk Miti ve Rezervlerde Aşırı Tahminler

"Amerika'ya yaklaşık 100 yıl yetecek kadar doğal gaz tedarikimiz var."

– Barack Obama

Kaynaklar, rezervler ve mevcut tahminler

Kaya gazının potansiyeliyle ilgili kafa karışıklığının kaynağı, kaynak ve rezerv kavramlarının birbiriyle karıştırılmasıdır:

- Kaynak, belirli bir hidrokarbonun belli bir alandaki toplam miktarıdır. Belirtilen kaynak, onun ne kadarının ekonomik olarak çıkarılabilir olduğuna dair hiçbir şey söylemez. (bir kaynağı çıkarmak için, o kaynaktan olandan daha fazla enerji harcamak gerekebilir.)
- Rezerv ise, “mevcut ekonomik koşullar ve teknolojiyle, kâr elde edilecek şekilde işlenebilir petrol, gaz veya kömür deposu” şeklinde tanımlanmaktadır.

ABD hükümeti tarafından yapılan resmi tahminler, tarihi petrol ve gaz üretme kapasitesiyle ilgili yaptığı aşırı iyimser tahminlerle dolu “The Federal Energy Information Administration’dan” (EIA – Federal Enerji Bilgileri Yönetimi) gelmektedir. Örneğin EIA’nın petrol üretimiyle ilgili 2000 senesinden beri yaptığı tahminlerin hepsi gerçek üretim rakamlarının üzerindedir.

EIA, en önemli yayını Annual Energy Outlook’un 2012 sayısında, “teknik olarak işlenebilir kaya gazı kaynakları”na ilişkin tahmini, 2011 sayısında yayınladığından %42 daha düşük olarak yayınlamıştır. EIA tarafından şu an tahmin edilen kaynak miktarı, mevcut tüketim seviyesinde ABD’nin yalnızca 24 yıllık gaz ihtiyacını karşılamaktadır. EIA’nın tahminlerindeki büyük düşüşe rağmen, mevcut tahminler, tanınmış bağımsız petrol jeologu David Hughes tarafından hala “fazlasıyla agresif öngörüler” olarak tanımlanmaktadır.

Buna rağmen, kaya gazı endüstrisinin iyimser tahminleri EIA’nınkileri bile aşmaktadır. Sahadaki tahminlerin gerçek üretim rakamlarıyla sağlanması yapıldığında, rezervlerin daha önce endüstri tarafından tahmin edilenden oldukça düşük olduğu görülmektedir. Gaz analisti Deborah Rogers’ın araştırmalarının gösterdiği üzere endüstri, gerçek rezerv miktarını “%100’den başlayarak %400-500’e kadar” aşan tahminler yapmışlardır.

Avrupa Kaya Gazının Potansiyeli – Dibe Vuran Tahminler

Hollanda

Hollandalı araştırma enstitüsü TNO 2009 yılında, Hollanda'daki çıkarılabilir kaya gazı rezervinin yaklaşık 5,6 trilyon metreküp olduğunu iddia eden bir rapor yayınladı. Fakat bilimsel bir makale, Groningen Üniversitesi Jeo-Enerji Profesörü Rien Herber ve Shell'in eski inceleme jeologu Amsterdam Üniversitesi Petrol Jeolojisi Profesörü Jan de Jager aracılığıyla bu tahminleri değerlendirdi ve "gerçekçi olmayan şekilde yüksek" buldu. Tahminler 10-20 milyar metreküp, yani orijinal tahminlerin %0,2'si kadar olacak şekilde revize edildi.

Hollanda Ekonomi İşleri Bakanı Henk Kamp yakın zamanda kaya gazı üretiminin en fazla 2-4 milyar metre küp olabileceğini, yani mevcut doğal gaz üretiminin ancak %5'i seviyesine erişebileceğini kabul etti.

Polonya

ABD'li EIA'nın ilk olarak 5,3 trilyon metreküp olarak açıkladığı rakamlar, Polish Geological Institute ve The US Geological Survey tarafından yayınlanan tahminlerden sonra neredeyse onda birine inecek şekilde revize edilmek zorunda kaldı.

Exxon Mobil rezerv boyutunu, jeolojik zorlukları, hayal kırıklığı yaratan sondaj testlerini ve alt yapı yetersizliğini sebep göstererek Polonya'dan ayrılmaya karar verdi. Yakın zamanda Talisman Energy ve Marathon Oil de bu yolu izlediler. Polonyalı PGNIG ve Amerikan devi ConocoPhillips'in de içlerinde yer aldığı bazı diğer şirketler de zorlu jeolojik koşullar nedeniyle bazı bölgeleri terk etme kararı aldılar.

Düşük Kuyu Üretkenliği ve Elde Edilebilirlik Oranları

Kaya gazı endüstrisinin tahminlerinin aşırı iyimser çıkmasının en belirgin nedeni, bu tahminleri çok üretken kuyulardaki miktarlara göre yapmış olmalarıdır. Bunun nedeni, endüstrinin yoğun baskıları sonucunda the Securities and Exchange Commission (S.E.C.)'in uyguladığı esnek rezerv muhasebe kurallarıdır. Gerçek sonuçlar ve çıktılar gelmeden önce, kuyu performansı ve rezervler şirketlerin tahminlerine dayanmaktaydı.

Gerçek veriler endüstri için üzücü rakamlar ortaya koymuştur: ABD'nin en büyük beş kaya gazı havzasında, kuyu verimliliği ilk senede %63 ve %80 arası düşüş yaşamıştır. Bir başka deyişle, henüz bir sene sonunda kuyular ilk çıktığı oranla %20 ila %37 daha düşük verim yapmışlardır ve üretim, kuyunun ömrü boyunca düşmektedir.

Ortaya çıkan veriler ile şirketlerin ilk tahminleri arasındaki sapmanın çok büyük olması nedeniyle, rezervlerin büyüklüğü konusunda kaya gazı şirketlerinin yatırımcıları kasten yanıltıp yanıltmadığıyla ilgili S.E.C. tarafından bir inceleme başlatılmıştır. 2012 yılında aralarında BP, BHP Billiton ve Chesapeake'in de bulunduğu birkaç şirket kaya gazı varlıklarının muhasebe değerini birkaç milyar dolar azaltmak zorunda kalmıştır.

Kaya gazı havzalarının elde edilebilirlik oranları da endüstri ve EIA tarafından tahmin edilenden oldukça düşüktür. Veriler, kaynakların yalnızca %6,5'inin elde edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu oran, hem petrol ve gaz şirketleriyle International Energy Agency (IEA)'nın kaya gazı elde edilebilirlik oranı olarak gösterdiği %13 oranıyla, hem de elde edilebilirliği %75-80 arası değişen geleneksel gaz sahalarının oranı ile çok kesin bir tezat oluşturmaktadır. Düşük elde edilebilirlik oranı, ABD'de kaya gazının beklenenden çok daha çabuk tükeneceği anlamına gelmektedir.

Yüksek Yoğunluklu Üretim

Kaya gazı üretimi birkaç alanda yoğunlaşmıştır: ABD kaya gazının %88'i sadece 6 sahadan çıkarılmaktadır. Birçok sahadaki üretim durağanlaşmaya başlamıştır; ABD'de toplam kaya gazı üretiminin %68'ini oluşturan 4 havza orta yaşı geçkindir ve üretimleri şimdiden düşmeye başlamıştır. Erken sondaj sonucunda bereketli noktaların boşalmaya başlaması ve gelecekte sondaj maliyetlerinin artacak olması nedeniyle mevcut üretim seviyesini sürdürmek çok zor olacaktır.

Düşük kuyu üretkenliği, düşük elde edilebilirlik oranı ve gaz havzalarının yaşanmaya başlaması kaya gazı üretiminin artırılmasını hat-

ta mevcut seviyenin korunmasını zorlaştırmaktadır. Üretim 2011'de durağanlaşmaya başlamıştır ve yakın gelecekte azalacaktır. Ömrü 100 yıl olan bol bir enerji kaynağı miti çözülmeye başlamıştır ve çoğu bağımsız uzmanın gözünde itibarını yitirmektedir.

Yapay Olarak Düşürülen Fiyatlar

"Size söyleyebileceğim, tedarik fiyatı 2.50\$ değil. Hepimiz tüm paramızı kaybediyoruz, hiç kâr etmiyoruz. Hep eksideyiz." – Rex W Tillerson, Exxon Mobil Corporation başkan ve CEO'su

"Bugün endüstrinin tamamı kârsız." – Aubrey McClendon, Chesapeake Energy CEO'su

Yerelde kaya gazı üretiminin ortak görüşe göre en önemli avantajlarından biri gaz fiyatlarının düşmesidir. Fakat daha yakından bakıldığında rakamlar bize kaya gazı arzında bir tokluk olduğunu göstermektedir, bu durum kaya gazını kazançsız hale getirmekte ve yakın gelecekte belirgin fiyat artışları yaşanacağını sinyallerini vermektedir.

Aşırı Arz, Gaz Fiyatlarının Üretme Maliyetlerinin Altına Düşmesine Neden Oluyor

ABD'de kaya gazı operasyonları sonucu kaynaklanan aşırı arzın yarattığı tokluk, doğal gaz fiyatlarının 2008'de 10,4\$/mcf (1000 feet-küp, yaklaşık 28 metreküpe denk geliyor, ed.) iken 2012 Nisan ayında 1,89\$/mcf ye kadar keskin bir düşüş yaşamasına neden olmuştur. Şu anda kâr ya da zarar ettirmeyecek kaya gazı fiyatlarının 8-9\$ olarak tahmin edildiği dönemde, fiyatları yükseltmek için neden arzın kesilmediği sorusu gündeme gelmektedir. Arzın düşmemesinin üç temel sebebi vardır: Finansal araçlar sayesinde kaya gazı operatörlerinin, geleceğe yönelik "iyi" fiyatlar beklentileri için "an itibarıyla" düşük olan fiyatlara tahammül edebilmesi, tamamlanmadan kalmış sondaj çalışmalarının peş peşe tamamlanması; kira anlaşmalarının, işleticiyi beş sene içinde sondaja başlamak zorunda bırakması. Örneğin, ABD'nin en büyük kaya gazı firmalarından biri olan Chesapeake, kuyularının %50'sini safi işletme lisanslarının devamlılığını sağla-

mak ve iflasın önüne geçebilmek amacıyla açmıştır.

Fakat tüm yatırımlar, kira anlaşmaları ve sondajlama kararları 2008'deki yüksek fiyatlar göz önüne alınarak yapıldığından, Total, Statoil ve Chesapeake gibi işleticiler büyük kayıplar yaşamışlardır: Düşük fiyatlar 2012 yılında tüm kaya gazı çıkarma şirketlerinde en az 9,3 milyar \$'lık net kayba yol açmıştır. Çeşitli birleşmeler ve satın almalar, büyük petrol ve gaz şirketlerinin de girişiyle birlikte endüstriye para girişi sağlamış ve böylelikle kârlı olmayan fiyatlarla daha fazla sondaj yapılmasına sebep olmuştur.

Gaz endüstrisi düşük fiyatların tehdidi altındadır. Bu nedenle kaya gazı işleticileri, sıvı haline getirilmiş doğal gaz (LNG) çok daha yüksek paralar ödenen Avrupa ve Güney Asya'da ihracat kanalları yaratılması için lobi faaliyetleri yürütmektedirler.

Düşük Fiyatlar, Orta Vadede Üretim Seviyesini Koruyacak Sondaj Çalışmalarının Yapılmasını İmkânsız Kılıyor

Kaya gazı firmaları bir araştırma döngüsüne girdiler: Bunun temel sebebi kuyu başına düşen ortalama üretimin hızlı bir şekilde düşüyor olması (ilk 36 ay içinde %79-%95 arası) ve birçok havzada en üretken kısımların zaten tüketilmiş olması nedeniyle üretim seviyesinin korunması için yeni kuyuların açılması gerekliliğidir. Fakat düşük fiyatlar nedeniyle kaya gazı endüstrisi, gelecekte de aynı üretim seviyesini sağlayacak altyapıya yatırım yapamamaktadır. Sonuç olarak, yaklaşık 10 sene boyunca sürekli yükselen kaya gazı üretimi 2011 sonundan beri sabit kalmıştır.

Bu döngü devam ettirilemez hale geldiğinde, muhtemelen 2015 sonrasında ABD gaz üretim seviyesinde hızlı bir düşüş yaşanacak ve bu düşüş diğer geleneksel gazların üretim seviyelerinde yaşanandan çok daha sert olacaktır. Düşüş, artan üretim maliyetleriyle birlikte muhtemelen hız kazanacaktır. En üretken noktaların hızlıca boşaldığı göz önünde bulundurulursa, kuyu sayısı ve üretim seviyesini korumak için gereken kapital girdisi gelecekte daha da fazla olacak, düşüş hızını daha da arttıracaktır.

Büyük Petrol Şirketleri Rezervlerini Genişletmek ve Azalan Geleneksel Gaz Rezervlerini Telafi Etmek İçin Kira Anlaşmalarını Satın Alıyor

Gerçek rezervleri aşan aşırı tahminler hisse fiyatlarının patlamasını ve böylece kaya gazı firmalarının ekonomik olarak güvende kalmasını sağlamıştır. Hedef gaz satmak değil fakat ani yükselişler yaşamış arazi işletme haklarını ve şirketleri satmaktır. Fakat düşük fiyatlar bu durumun acısını küçük ve orta büyüklükteki kaya gazı işleticilerinden çıkarılmaktadır. Bu şirketler iflası önlemek için arazi işletme hakları başta olmak üzere değerli varlıklarını satmak zorunda kalmaktadırlar. Aslında mevcut durumda arazi işletme haklarının satılması, sondaj yapmaktan daha kârlı hale gelmiştir. En büyük ikinci kaya gazı işleticisi Chesapeake CEO'sunun ifade ettiği gibi: "Size garanti ederim ki x bedele arazi işletme hakkı alıp onu 5x veya 10x bedele satmak, 1000feet-küp başına 5\$ veya 6\$ dan gaz üretmekten çok daha kârlı." Chesapeake yaklaşık 15 milyon dönüm arazi üzerinde sondaj hakkı elde ederek kendisini ABD'nin en büyük işletim hakkı sahibi şirketine dönüştürdü.

Çok uluslu petrol ve gaz şirketleri ve cepleri derin uluslararası yatırımcılar, arazi işletim kontratlarını çok farklı sebeplerden dolayı almaktalar: Rezerv yenileme oranlarını yüksek seviyede tutmak istemeleri, ek kaya gazı rezervleri olmadan asla yapamayacakları bir şey. Petrol rezervlerinin bulunması zor olduğundan ve üzerinde buldukları alanı kontrol eden hükümete ait olduklarından, kaya gazı rezervleri boşalan petrol rezervlerinin yerini doldurmak için eşi bulunmaz bir imkân sunmaktadır. ABD gaz üretiminin %80'inin nispeten daha küçük, bağımsız şirketler tarafından karşılandığı dönemler çok eskide kalmamıştır, fakat üç yıl içinde Exxon Mobil ABD'deki en büyük gaz üreticisi konumuna gelmiştir. BP, Shell, ConocoPhillips ve Chevron da ilk on içerisinde.

Gülümseyen Bir Bugün İçin
Yeşil Politika

GREEN EUROPEAN
FOUNDATION

